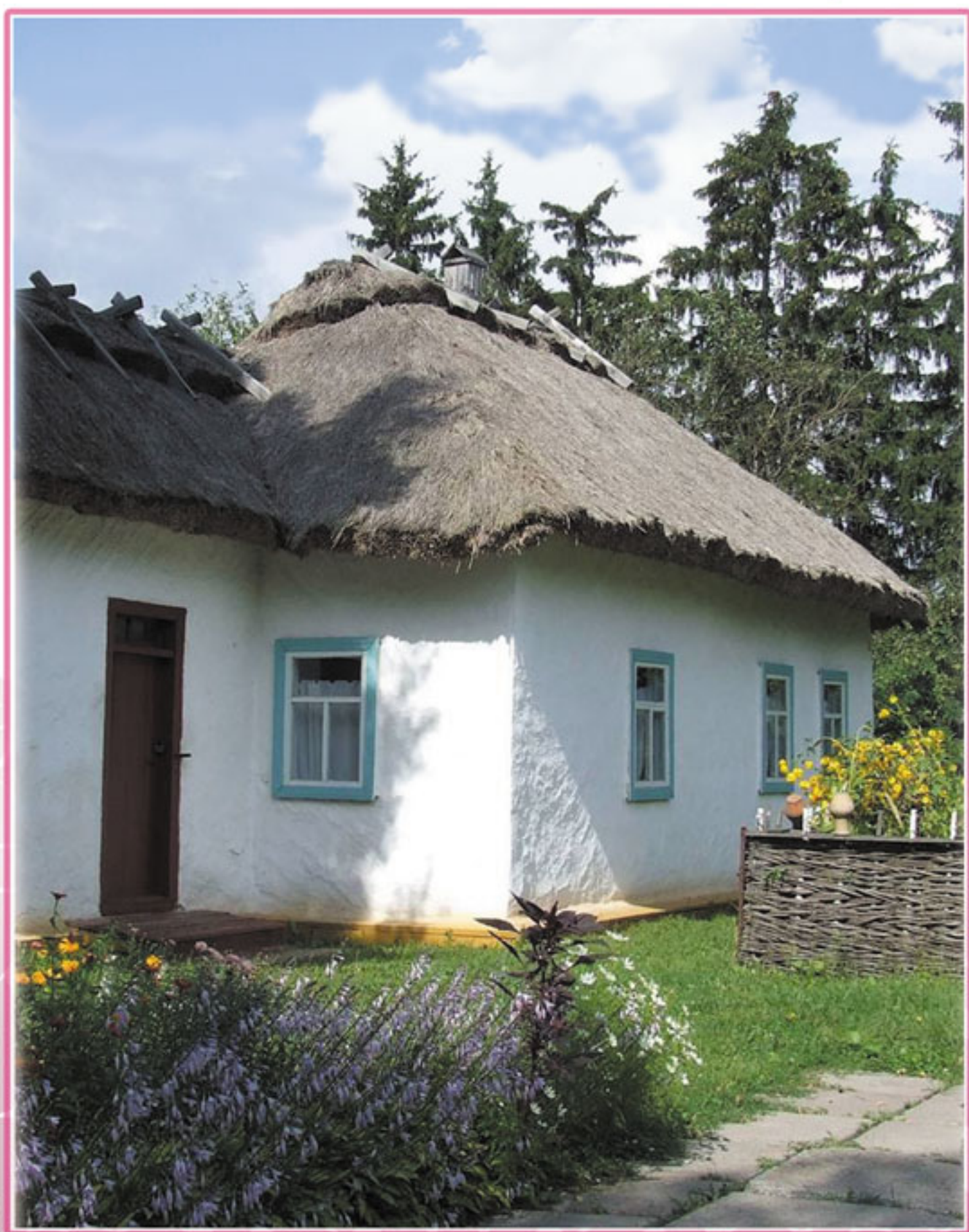

літературний

2015 ЧЕРНІГІВ

№ 1 \ 69

Літературний ЧЕРНІГІВ

Щоквартальний мистецький журнал
літературної спілки «Чернігів»

№1 (69)

січень-березень 2015

*Заснований
у 1992 р.*

Свідоцтво про державну
реєстрацію: серія ЧГ № 007
від 30 листопада 1993 року.

Головний редактор
Михась ТКАЧ

Редакційна колегія:

Олександр БОБИР

Дмитро ІВАНОВ

Олександр ЗАБАРНИЙ

Анатолій ЗАЛІСЬКИЙ

Володимир КУЗЬМЕНКО
(заст. головного редактора)

Олександр КОВАЛЕНКО

Олена КОНЕЧНА

Владислав САВЕНОК
(відп. секретар)

Володимир САПОН

Віктор ТКАНКО

Журнал надруковано за фінансової підтримки
Чернігівської облдержадміністрації

ЗМІСТ

ПОЕЗІЯ, ПРОЗА

Анатолій ГРИЗУН. З рукопису книги «Джинсове небо». Поезія	3
Іван КОРСАК. Перстень Ганни Барвінок. Уривок з роману.	14
Микола ПЕТРЕНКО. Поезія.	25
Володимир САПОН. Кутюр'є мого дитинства. Новели.	33
Людмила СВІТАЄВА. Поезія.	47
Іван КУЖЕЛЬНИЙ. Звиничівські побрехеньки. Оповідки.	51
Володимир ПАЩЕНКО. Козачка. Поема.	59
Михась ТКАЧ. На Великдень. Новели	69
Петро ПИНИЦЯ. Поезія. (Переклад з російської Лариси Ткач).	77
Леонід ЛУЦЮК. Богдан Пундик-Чечако. Оповідання.	82
Олег ГОНЧАРЕНКО. У долі на вузесенькій межі...	87
Галина ФЕЛКСОН. Поезія (Переклад з єврейської Олега Гончаренка).	89

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ СТУДІЇ

Тетяна ВИННИК. Колір як прийом утілення ліричного сюжету у вірші-пейзажі.	98
--	----

ІСТОРІЯ

Тамара ДЕМЧЕНКО. Седнівець Микола Колодкевич – агент Виконавчого Комітету «Народної волі»	105
--	-----

ЮВІЛЕЇ

Михайло КУШНІРЕНКО. Якби знову почати... Штрихи до портрета (Олександр Олійнику – 75!).	114
--	-----

ВИДАТНІ ЗЕМЛЯКИ

Надія КИР'ЯН. Започаткували вшанування видатної родини (130 років від дня смерті О. Ф. Кістяківського).	117
--	-----

КРАЄЗНАВСТВО

Микола ТИМОШИК. Метричні книги як дзеркало людських доль.	121
Оксана ТОЛКАЧОВА. Дещиця з минулого Корюківки.	136

ЧЕРНІГІВЦІ ЗА КОРДОНОМ

Олексій МИКИТЕНКО. Далекосхідна трудова епопея українців	142
--	-----

РЕЦЕНЗІЇ

Володимир КУЗЬМЕНКО. Шевченкіана Олександра Мушкудіані	154
Володимир МИКОЛАЄНКО. «Горіти красиво жінка уміє...»	158
Микола АДАМЕНКО. «Не ідеалізовані постаті, а живі люди...»	160
Ауезхан КОДАР. «Ти приходиш опівночі, коли з неба зоріють душі...»	163

ГУМОР

Валерій ДЕМЧЕНКО. Врятувати депутата. Гумор.	167
--	-----

СТОРІНКА ДЛЯ ДІТЕЙ

Людмила ШУТЬКО. Цуцик Лю. Казка	170
---	-----

НА ПЕРШІЙ СТОРІНЦІ ОБКЛАДИНКИ

Мар'яна КОВАЛЬЧУК. «На майдані коло церкви...»	174
--	-----

Анатолій ГРИЗУН

Анатолій Пилипович Гризун народився 28 травня 1948 року в селі Жовтневе Конотопського району Сумської області.

Закінчив Сумський педінститут, аспірантуру Київського педінституту і докторантуру КНУ імені Т. Г. Шевченка. Має науковий ступінь кандидата філологічних наук і вчене звання доцента.

Автор поетичних книг «Десниця» (1972), «Розкрилля» (1976), «Високосний рік» (1983), «Віче» (1989), «Космос» (1994), «Новотвори» (1998), «Третє тисячоліття» (2003), «Озимина» (2005), «Золоті асонанси» (2008), «Скоропис мигавиці» (2010), «Перстень-Зодіак» (2014). Дослідженню філософської лірики присвячена монографія «Поезія концептуальної думки» (2007), сугестивної – «Поезія багатозначних підтекстів» (2011).

Виступає також як критик, літературознавець, публіцист і драматург. Лауреат літературної премії імені Василя Мисика. Член НСПУ. Живе в місті Суми.

Твори Анатолія Гризуна друкувалися не тільки в Україні, але й у Росії, Білорусі, Польщі, Литві, Німеччині, Голландії, Англії, Болгарії, Киргизії, Вірменії.

З РУКОПISУ КНИГИ «ДЖИНСОВЕ НЕБО»

Протозаспів

Небо над нами джинсове,
А з усіх медій – джинса.
Наекзальтований ринг зове
Дурнів трясти й потрясать.

Не вийшло піти в боксери –
Обрав я ліричну путь;
Над прахом старих есерів
Імперії інші ростуть.

І мусимо перешкодить
Тій з'яві колос-печериць,
Де шарикові верховодять,
А чесні – похилені ниць.

Небо сьогодні джинсове,
В кедах іде молодик.
Вирвався з пляшки джин-совок,
Гульбища – волі пік!..
Не прогуляти б цей вік.

Карма і харизма

Хмарки-пир'їнки апостроф
Небо для нас розколов.
Зразу з'явився і острах:
А чи ж любов ?

Передчування, чекання,
Та ще очікувань мить.
І я вже гадаю
чи карма
В харизмі твоїй прощемить.

До російсько-українських взаємин

Лиш Єлизавета і Єльцин
Сприймали Україну, мабуть,
А ці, наминаючи зельци,
Топтали, доїли й повзуть,
Щоб голову нам звернуть.

Жах угорі

Небо – прасований ситець,
Але в цю мить...
 Ай..я...я!..
Звідкись узявшись,
 кібець
Раптом вбива голуб'я.

Мовні коди

В Україні – товтри,
У Молдові – кодри...
Словозаготовки
Чи штрих-коди.
Та за ними можна
Віродити мову,
Коли рать вельможна
Знищить її знову.

У дуби і буки
Пагорби вдяглися.
Чисті мовозвуки
Б'ють в зеленолисті.

До проблеми поножів'я

Бджоли несуть обніж,
З льоту сідаючи низько.
Стукнувся я об ніж,
Бо таки росяно й слизько.

– Але ж ножа тут нема, –
Скажете ви при тому.
Ні, він уже і пройма,
Й кидає серце в судому.

Долі ножище злий –
Зразу душа прохолоне...
І хоч на пса тоді злий
Всіх ресторацій бульйони.

Там, де панує брехня,
Людність стає пожарищем;
Не захищає броня
Од підляка та ножища.

І владарює ніж
Навіть за гожу годину...
Бджоли несуть обніж,
А сталь пробиває вам спину.

Стікс

Вересень тихо стік,
Наче його й не було.
В чомусь повторює Стікс
Кожен ручай, джерело.

Рештки печальних душ
Наших кудись одвезуть.
Вітер іде чимдуж
В мешти берізку взуть.

Як загуде листопад –
Зрине в човні Харон.
Втрапить душа моя в пат:
Фатум чи лиш рубікон?..

Дволикість

Ділила любов ти на грами
І за верем'я, і в грім.
Дволикість бубнової дами
Я в образі бачу твоїм.

Легких обіцянок хвищу
Губили твої уста,
Коли вже була найвища
Твоєї брехні висота.

Заходячи в душі оспалі,
Збагнув я в полоні краси;
Якщо опинюся в опалі,
Ти перша мене продаси.

Заяче і людське

Як заватує в сукні з ват
Гарячу землю грудень,
Веселий заячий віват
У білий світ прибуде.

І заяскриться їх аркан
Перед чеканням шроту.
Сьогодні кожен заєць – пан
В цю дивну посріблоту.

В зайців не оптовий розгін,
Всяк – іншими стежками;
Як їм мисливці –
Навздогін
Нам старість...
З-під тишка ми
Синхронно лічимо літа,
Бо нікуди подіться.
А заєць слід свій заміта...
Прелюд до лицедійства!..

Лелека у вересні

Імли такої цигарковий дим
Од картоплів несе гіркоту й солод,
І губиться у ньому дачний дім,
Допоки не ударить сонця молот.

Тоді священна днина заяскрить,
Тоді довкіл осоння та верем'я;
І стерні хрускають од зернокрихт,
Де ховрашок пострибує, що крем'ях.

І так тоді синіють небеса
Під дещо іншим взором Зодіаку,
І дужче б'ється серце, ніби й сам
Виходиш ти в якусь нову атаку.

Це вересень.
Ще ніби й літа шмат,
Але вже більше осені навколо.
Увечері, так схожа на дукат,
Аврора зійде на одвічне коло.

Мовчання – з лун...
Диви, крокує птах.
– Агов, старий!..
– Привіт, привіт, лелеко.
Чи на котурнах ти, чи на штифтах,
Як і моя душа? –
Обом нелегко.
За день – за два ти, брате, відлетиш
У свій примарний санаторій-вирій.
Між купини автограф свій лиши ж:
Моїй душі маленьке плеско вирий.

Зоряний похід

Чумацький шлях пропахнув безом,
Коли недосвіт забілів.
Над вогким полем – рідним кресом –
Губився травня перший спів.

І видавалось: березолу
Іще надворі треба быть,
Та зорі рвалися на волю
І розсипалися, як ртуть.

Вони вважали, що погода –
Перебуття це весняне,
Бо в їхніх зоряних походах
Ніхто вже без не промине.

Серпанкова осінь

Бабине літо. Серпанок.
Висне в поранні щодня.
Трускіт –
 то білка: цурпалок
пада до ніг – навмання.

Виверт білчатко вчинило
І мов літак – між гілля...
Крона кленова – точило:
Листям найтоншим встеля.

І вже галява – папірус,
І вже оболочи – папір.
Тихо і тепло допіру.
Скоро там – холод-вампір

Прийде крові наточити
З глоду, шипшини, калин.
Грудень завмер двокопитий.
Ґуси накреслили клин.

Все ще мовчазне, статичне,
Ніби у кольорі сон.
Кидає нелинь сто тисяч
Вже на кленовий мільйон.
Листя нагадує гроші –
Щедрий лісів капітал.
Коні-дощі прехороші
Вбачать їх на копитах.

Спад

Не листопад –

Ленінапад:

Народ відкидає скверну;
І не повернути нікому назад
Історії затхлу каверну,

Яка роз'їдала мільйони легень,
Яка покривавила цвіллю народи, –
Бо те, що з міфів,

І те, що з легенд,

Не підіймається на крутосходи.
Падає в невідворотність.

Осінь переддощова

Першим той клен відгорів
На тротуарі:
Відблиски злих прапорів
В чорнім піарі.

Тихо стає та порожньо,
Ніби і сквер – не сквер.
Падає зоряне борошно
На курені з химер.

Осені довга рука
Перевіталась з дощами;
Весь вона світ замика
І володіє ключами.

Випоїться, забунтує
З мрією повесинь.
Поки що сніг бинтує
Землю на тисячу гін.

І докипає скипень
До розривання криг;
І тоді маревний липень
Пишуть сліди твоїх ніг.

Гарус

Захід у березні – витканий гарус:
Венера віншує весну.
Чом тоді я, мов самотній той парус,
Рвуся на чужину?

Що я побачу в незвіданій далечі?
Чим привертає екзотика змін?
Так понабридли напади галичі
На мого серця кармін.

Так мені гірко, як ниці підлоги
Тиснуть ество щораз;
Я не боюся того анітрохи,
Але ж душа – жмут образ.

Як буду бавитися чужиною?
В чім віднайду знов себе?
Гарусне небо буде зі мною,
Виткане в жовте і голубе.

... Роздуме, йди, ніби дідько похилий,
Інший шукать небокрай, –
Бо усвідомлюю, що до могили
Я не полишу мій край.

Мариністика

Кораблі ідуть на рифи,
Хвиля хвилю розбива;
І якийсь лукавий грифель
Ставить титли на слова.

Упокорює напругу,
Пригальмовує акцент,
Доки сонце із-за пругу
Не почне новий концерт.

І слова розправлять торси,
Коли вийдуть, як зі снів,
Дивні щогли-хмарочоси
Задаєких кораблів.

Дорання купіль

Пам'яті Анатолія Дімарова

Ще сонце – півмісяць.
Ще в Коктебелі
Недоосвітлені леза трави.
А вже борюкаємось в ранній купелі
Я та Ви.

І розлітаються бронзові бризки,
Розігрівається сонця бризоль.
А з-за Кара-Дагу, над всі там ризики,
До нас поривається муза – Ассоль.

З води вітаєм її окрилу,
Яку з уяви виплекав Грін,
І навіть хвилі втрачають силу
Перед видінням її колін.

Вона ще постане у віршах і прозі,
Царівна тих доранкових купіль.
А в мене в серці тремтять подосі
Ви, пане Дімаров,
і Ассоль з-понад хвиль.

Іван КОРСАК

Незабаром у видавництві «Ярославів Вал» вийде друком роман «українського Дома» Івана Корсака «Перстень Ганни Барвінок».

Це твір про долю, труди і дні одної з жінок-подвижниць на «рідному полі» українського відродження XIX століття – Ганни Барвінок, яка водночас була й Олександрією Михайлівною Білозерською-Куліш, дружиною ще одного палкого трудівника ідеї, невгамовного, жертвовного й егоцентричного Пантелеймона Куліша.

У романі Іван Корсак «бере сторону» Ганни Барвінок, і всі оті колізії – особисті, суспільні, творчі – осмислює розумом і серцем Кулішевої дружини, помітно психологізує і драматизує зображуване через прийом спогаду-роздуму, через складні переживання жінки, з якою далеко не завжди шляхетно поводить її знаний, популярний, невгамовний і гордовитий чоловік.

Пропоную журналу «Літературний Чернігів» уривок із цього роману.

Володимир ПОЛЩУК,
доктор філології, професор

ПЕРСТЕНЬ ГАННИ БАРВІНОК

(уривок з роману)

1

Господи, за що покарав мене цим нещасливим ранком?..

Олександра глипнула на співрозмовника спантеличено і хтозна, чого в її погляді тепер було більше: переляку чи ненависті, несприйняття чи мовчаного бунту. Їй так мало літ і вона заледве одною ногою ступила в цей дорослий світ, як вже має розпізнавати: чи то не олжа вирядилася в

одежину правди, чи то щирість людська мовить до неї, чи підступна і підлувата вигадка – невже в цьому світі так багато фальші?

– Не певен, що мене зрозумієте, – раптом упівголоса, якось скрадливо заговорив спудей, що приїхав досвітком з її братом. – Але мій товариський обов'язок вас застерегти.

– Натє й мій глек на сироватку, щоб і моя була масниця: а це що має значити? – від несподіванки вона аж ходу притишила.

– То вам видається лишень, що Куліш вас кохає, – змовницьки нахилився спудей майже до вуха її. – Насправді не любить він вас...

Отут і приснула вона мимоволі тим поглядом, в якому ніяк не відділити несприйняття від переляку, підозру лиху від мовчазного спротиву... Чого він добивається, може, сам в очах її Кулішеве місце посісти намірився і оце берега зовсім пустився, не встидався й повіками з сорому кліпнути, – нашим очам не перший базар, гірше було, та перелупали... Олександра бо не раз помічала його погляд, якийсь такий, як плід лопуха пізньої осені, якого не відразу від поли одежини відчепити: однак, зустрівшись очима, він ховав їх перелякано.

– Як не любить? То кого тоді? – вихопилося ненароком, і вона в ту ж мить пошкодувала за свою необачність.

– Тільки себе він любить, єдиного, коханого та неповторного, – спудей заговорив несподівано швидко, що незвично було в його вустах. – Ви прислухайтеся, як він зверхньо з іншими може балакати, прислухайтеся і неминуче вловите щонайменше апломб нового месії як не в словах, то в тональності. «Я єдиний такий на світі, а всі інші мені хіба по коліна»...

Вони неспішно йшли садовою доріжкою, кожен своє мізкуючи. Синиця несміло було озвалася над головою, мов спершу запитуючи на свій виспів дозволу, а далі нехитру пісню вже виводила з певністю тутешньої господині.

Благословенну досвіткову тишу хутора Мотронівка досі право порушувати було хіба в різноперого птаства, яке у старому поміщицькому саду Білозерських витворило велелюдне та балакуче містечко. Здебільшого Олександрю будила горласта зозуля, яка облюбувала собі грушу навпроти її вікна: та зозуля заповзялася накувати дівчині щонайменше, як у біблійного Ноя, літ.

Цього разу хутірську тишу сполохав не менш горластий народ – на вакації приїхав брат Василь з цілісіньким виводком спудейським. Виводок швиденько розіпхали по кімнатах, а їх у домі десять було, та ще у флігелі п'ять, пригощати насамперш узялися – як же, люди з неблизької дороги. Олександра тішилася з приїзду, бо насправді за братом скучила, а ще тенькнуло тихенько серце, як побачила біля брата друга його Пантелеймона Куліша – те серце вже третій рік тенькає та тремтить впольованою пташкою, варто Кулішеві лиш показатись на очі.

Та трапилося неочікуване. По сніданкові вони гуляли садом, і в якийсь мент Олександра відстала на кілька кроків від гурту, йшла із ще одним братовим давнім друзякою, високим та худим, як тичка, по якій має витися біб-тичкун.

Почуте від нього зараз все скаламутило у душі.

Вона вже на нього хотіла кишнути так, щоб до нових віників пам'яталося за лихе слово про її Куліша (впіймала себе на тому подумки вимовленому, ненароком вимовленому слові «її» – і сама неабияк злякалася), та якась сила було притримала. А якщо справді так? Якщо все, що чинить Пантелеймон Олександрович, удаване, награне, напоказ для людського ока і насамперш для себе? Просто йому ввижатися стало, що закоханий, от і ввійшов у роль, приміряв її до себе і вона придалася та знадобилася, як у водохрещенський мороз теплий кожух. Актор же з Куліша знатний, на минулих вакаціях ставили водевіль, то з Пантелеймона Олександровича найбільшу потіху мали.

– У Петербурзі у нього пристрасть теперечки, – докидав між тим спудей яюсь знехотя, як докидають нове поліно в багаття, аби лиш не вигасло. – Донька ректора столичного університету Плетньова якраз на виданні, тож зятеві кар'єра завидна світить, закордонні відрядження гонорові, просування в науці завиграшки...

Олександра спинилася на мить, вона відчула, як нестримно, попри опір її відчайдушний, до останньої крапельки сили, навертаються сльози: щонайменше їй зараз хотілося, аби хтось помітив та потішився тою розпукою.

– Нащо... Нащо кажете мені ви оте? – тільки на ці кілька слів її стачило, та й ті вона швидше видихнула, аніж вимовила.

– Я від душі хочу стати у поміч... Ви ж не забули, що я товариш вашого брата? – Олександра сподівалась побачити втіху, навіть торжество своєрідне на лиці цього чоловіка, що не знає міри своєї жорстокості, натомість знайшла там лише наївний і непідробний подив.

Попри літа свої молоді, вона вже стрічала таких, які блаженно гадають, що до людини іншої йдуть із добром, а насправді зло тим йменням наречене, намірами похвальними прикрита зловтіха та ще хіть ту солодку зловтіху свою підсилити. Паскудні речі вони говоритимуть, щиро вірячи, що користь приносять облюбованій жертві – кожне слово таких мов іржавою швайкою низоне чиюсь душу і рани спричинить, що довго кровитимуть. Вона так до кінця і не втямила, чи той брата товариш належить до цього непохвального племені, чи він дійсно, хай невміло й неоковирно, хотів щиро застеретти...

Олександра повернулася стрімко і подалася у дім, не бажаючи більш мордувати душу.

– Щось трапилося? – насторожено звів брови брат Василь, що в гурті чимчикував останнім.

– Голова зашумеляла... Відлежуся трішки, – відказала безпечно, і Василева тривога, як задмухнута свічка, згасла.

Олександра, зачинившись в кімнаті своїй, тепер могла виплакати за всі минулі літа: що ж воно діється на білому світі, досі такому ласкавому, материнським теплом зігрітому? Чи сей чоловік десь по дорозі сюди, у Мотронівку, сором і такт звичайнісінький загубив ненароком, нащо наговір такий чорний кидає на Куліша? А може, робом таким собі ласки у неї хоче надбати? Чи й справді Пантелеймон Олександрович, від чийого голосу дотепер тепліло у грудях, не любить, лиш прикидається; хтозна, може, десь далеко ота ректорська донька невідомими чарами Куліша зуміла приворожити...

А коли вже і сліз забракло, набігла тверда й остаточна гадка: вона ще побореться за щастя своє, може, спудей отой просто сім мішків гречаної вовни їй набалакав і ще більше мішків неправди. Звісно, якщо Кулішеве серце лиш інше чує, то на чуже вона ласа не буде. В усякому разі – ти дужа, – стискувала маленькі свої кулачки, – ти вистоїш попри те, чи правду казав спудей, чи в його словах якась підленька і корислива видумка...

Тут глибшу притичину треба шукати: чи фальшивий цей світ і Куліш разом з ним?

А якщо той світ нефальшивий на правду, то чом так дивно будований він, що крок доленосний мусить людина робити в зелені зовсім літа, як здебільшого і третини життя не пройдено, гуль та синців не надбано, мозолів на ступнях не натерто?

Ні, вона таки не скисне, не спиниться перед перепоною, вона постояти зуміє за щастя своє.

2

Куліш змолоду привчав себе цінувати кожную свою хвилину: як здригнеться щоразу стрілка годинника, то відійшла безповоротно навіки, гадав, ще частинка життя.

Він не любив досвітком вилежуватися та маніжитися в ліжку, а схоплювався відразу, мов пружиною вистрілений: так багато справ нагальних чекають. Молодість та ще сила невитрачена сповнювали його, як виповнюють тугі соки визрілий плід перед Спасом: Пантелеймон входив у життя прудкою й пружною ходою, не вельми переймаючись порогами, які випадає переступати, бодай навіть і спотикатися на них інколи.

Ну й нехай дід його, сотенний отаман, передчасно помер, не встигнувши оформити документ на дворянство, нехай гоноровий батько гидував хабаря піднести, аби витребувати той потрібний папір, але ж світ не без добрих людей. За гімназію півплатні сусідка сердечна платила, допоки здужала, в університет вільнослухачем, бо гімназія не закінчена, Максимович поміг

вступити – до душі йому вельми припав збірник народних пісень, записаних Пантелеймоном від своєї матері. Не вдалося закінчити університет, бо папірус про те дворянство так і не надав, окрім того, оплатити навчання нічим; ну і що: покровитель інший, інспектор училищ Юзефович посилав його учителем російської мови в Луцьке дворянське губернське училище. Хай там місця не вдалося нагріти, посварився з дурисвітом-директором (той обізвав Пантелеймона «кулішем гарячим», на що одержав у відповідь при тамтешніх учнях: «Звісно, свині гарячого не долюбляють»).

Покровитель не «здав» молодого і їжакуватого Панька, як згодом підписуватиме залюбки своє ім'я Куліш, переводить у Київ у дворянське училище викладати.

Між тим, їжакуватий Панько встиг написати і видати свій перший роман «Михайло Чернишенко», і вже нові доброзичливіці почали йменувати його інколи «українським Вальтером Скоттом».

Але й будучи викладачем в київському дворянському училищі Пантелеймон почувався як молодий бусел у гнізді, яке затісним непомітно стало, однак крок ще ступити у бік боїться – страшно впасти, бо неокріпло крило. Врешті насмілився таки: пише він листа в Петербург давньому приятелю Юзефовича Петрові Плетньову, академіку, видавцеві, поетові й критикові, редактору журналу «Современник», ректорові університету. А до листа ще й примірник роману свого додає.

Певне, Плетньов не в захопленні був від твору, бо навіть не відповів.

Зовсім по-іншому поставився він до Куліша, як у листі наступному Пантелеймон додав рекомендацію Юзефовича та його пораду видрукувати у «Современнику» кілька глав з нового роману Куліша «Чорна рада».

Справді, Кулішу на добрих людей щастило. Він, людина без університетської освіти, потрапляє в столицю імперії не тільки учителем гімназії, а й згодом стає викладачем словесності в Петербузькому університеті. Мало того, Плетньов запропонував Кулішеві пожити в своєму домі.

Звісно, справа тут була не лише в приятельських стосунках ректора з Юзефовичем чи вмінням самого Куліша належно себе подати. До його публікацій інтерес проявляє не тільки той, кого звично йменують широким читачем, а й помічають вже імениті. Микола Гоголь, що в zenіті слави перебував, спершу зазначав дещо стримано: «Я вижу много достоинства в писателе, который подписывает под своими произведениями имя Кулиш. Цветастый слог и большие познания нравов и обычаев Малой России говорят о том, что он мог бы прекрасно написать историю этой земли. Он мог бы еще с большим успехом составить живые стихи для альманаха и в них рассказать просто о нравах и событиях прежних времен, не вставляя этого в повесть или драматический рассказ... Роман же его довольно любопытный по частям, вял и скучен в целом. Эти драгоценные перлы

сведений исторических, которые рассыпаны по страницам его, погибают там совершенно бесследно... »

Але збіжить зовсім небагато часу, і Гоголь до сказаного раніше щиро додасть «Еще больше меня остановили произведения Кулиша. Судя по отрывках из двух романов, которые я прочел, в нем все признаки таланта большой руки, и я бы очень хотел иметь сведения о нем самом, об авторе, тем более, что о нем почти не говорят. Если Бог сохранит его, то ему предстоит важное место в нашей литературе... »

Куліш згадуватиме не раз своє проживання в Плетньових, як згадують перший весняний день, сповнений духу пробудження та сонячної приязні. Дружина Плетньова померла, напевне, вже з десяток років тому, і мешкав він сам з донькою п'ятнадцятилітньою, дівчинкою веселою і добродушною, що як переступала поріг кімнати, то немов світла та тепла там побільшувало, в пору гнилої петербурзької осені. У січневому щоденнику сорок шостого року Куліш запише: «Сегодня, сидя насупротив меня за столом, Ольга была так тиха и задумчива, что я назвал ее героиней баллады. Она мне нравилась, и я почувствовал, что могу к ней пристраститься. Надо вести себя как можно благоразумнее. Не смешно ли уверять себя и других, что без той-то жить не могу. Время ото всего нас излечивает. Теперь Саша дорога моему сердцу как сестра, но без нее еще возможно для меня семейное счастье».

Пантелеймон з тривогою, як дивляться якомсь збоку, спостерігав сам за собою. В міру того, як з пагінця, яким видавалася Оленька на початку, зростало струнке і прекрасне дерево, що ось-ось спалахне цвітом яскравим, буйним і нестримним, в міру того наростало в нього до дівчини почуття неймовірно щемке і тривожне.

Якби зараз раптом його запитали, до кого душа хилиться більше – до Олі чи Саші, він розгубився б і не зміг відповісти. Сашенька, миле і приязне дівча, улюблениця сусідських поміщиць, які «невісточною» зазвичай її кличуть і які справді не проти з Білозерськими породичатися; та Сашенька любить напевне його. З іншого боку, Саша десь там, на відлюдді, за полями й лісами, де хіба попасом ходять дикі свині та вовки щемно виють в місячні ночі, а тут столиця, не вовчий куток, тут блиск і розкіш, тут можливість за хвіст фортуни схопити...

Звісно, якщо збережеться приязнь Олиного тата.

Куліш не міг навіть у думці якомсь зазіхнути на незнані плани і наміри свого благодійника, з іншого ж боку – чужа душа, як під Покрову ніч – не побачиш за три кроки попереду.

Його анітрохи не збило з пантелику зізнання Оленьки, що подобається їй один князь, який зачастив раптом до них і для всіх несподівано поміняв інтерес до кавалерійських коней на цікавість історією та красним письменством, хоча навіть позірно цікавість та вдавана була й неприродна; інше

стурбувало тоді Пантелеймона Олександровича. Якби раптом він на ній одружився та переїхати довелося в Україну, жити там і мови тамтешньої з часом навчитися... Якось у жарт при розмові навіть гачка закинув:

– А правда, якби судилося, то вивчила б малоросійську?..

І його здивувала, навіть можливо негадано нажахала швидка, рвучка і рішуча відповідь, над якою часу на роздуми не було, бо відповідь крилася наперед в усьому ще куцо́му досвіді життєвому дівчини, в усьому її естві:

– Нікогда!

3

Ота зозуля під Олександриним вікном не тільки кувала щодосвітка мно́гії літа, а й докладалася вельми, аж інколи хрипла, щоби ті літа були ще й благії. І доля, напевне, мусила зважити на зозулине настирне про-рокування.

Чи послухає Олександра злих нашіптувань отих доброзичливців, що, мовляв, Куліш їй не пара, незаможний він і дворянства не має, без певного майбуття, чи пересилить материну обережність та перестороги? Аби місяць на мене світив, гадала вона тим часом, а про зорі то й байдуже... Щоправда, рівновага душі зрушилась один раз, як причепилась було до неї на базарі стара циганка. Пацьорами рясно обвішана, зі зморхлим, як халява поношеного чобота, обличчям, вся сива, навіть біла, в Олександрі вона викликала мимовільний страх: на довершення, на плечі старої сиділа ворона, з дивовижним рідкісним оперінням – така ж біла, як і її господиня. Олександра віднікувалася від приче́пи:

– Гріх гадати, не дозволено людині прийде́шне відати...

Гадалка глипнула на неї докірливо, як на дитя нетяму́ще, і своєї настирно вела:

– Гріх буде мій, а з тебе навіть гріш не візьму.

– До чого тут гроші. Дайте спокій мені, відчепіться.

– Ну то слухай, мені й долоні твоєї не треба. На лиці куди більше писано, ніж на обох долонях.

Олександра знала, що їй треба обірвати ту мову рвучко, негайно звідси піти, але невідь чому не могла навіть зрушити з місця й зачудовано дивилася в очі старої, втомлені й вицвілі з літ.

Гадалка спершу торохтіла звичне про судженого із казенного дому, далекі й тяжкі дороги, та запам'яталися Олександрі найбільш останні слова:

– Щастя твоє навпіл перемішане із нещастям, радість велику знатимеш і таку ж гіркоту, а помреш на соломі в чужому домі, на долівці сирій та холодній...

Мов на потвердження слів господині біла ворона на худому плечі хрипко каркнула, і крик той був схожий на кашель хворого на сухоти.

Хай і так, Олександра чимдуж тікала від дивної тої гадалки, хай і так, якщо щастя змішане із нещастям, то все ж на долю мою дістанеться бодай половинка щастя і зневажити ним не вартує...

Та раптом вперек їй стала матір, що досі любила доньку без пам'яті і, якби могла, то сонце їй прихилила: м'яка матінки незгода спершу на очах тужавіла й тверділа, щоб стати нарешті кам'яною стіною; марне билася Олександра об ту стіну. Чи лихо вчинив тут чийсь злий наговір, чи матінки серце щось відчувало, як і серце кожної матері, наділене дивом непізнаним і непоясненим – долю дитини бачити крізь сиву мліч навіть неблизьких років, тільки про згоду на вінчання можна було й не заїкатися.

Матір бачила, як сохне дочка, але і в самої душа всихала, як сохне підрізане дерево, що випадком тримається на вузькій смужці кори і не встоїть уже при першому дужчому вітрі. Ну, не пара ж Куліш для дочки її, тривога за майбуття має підставу, бо незабезпечений зять, без маєтностей або пристойного спадку, ще й характером незручним видався, не по літах самовпевнений та гоноровий, наче йорж, щойно виловлений з води, що задиристо б'є хвостом, тріпоче та вколоти силиться.

Але й дочка затялася: вона не переступить через матері заборону, тільки й за іншого заміж ніколи не вийде...

Чорна, як ніч, матір довго ходила, доки силу знайшла усмирити зів'яле серце і погодитися на доччин шлюб.

Наприкінці січня, тої зими пресердитої та недовгої, вийшла заміж Олександра за Пантелеймона Куліша. А за три дні до весілля надїхав до них нареченого приятель, Тарас Шевченко, що за старшого боярина наречений просив.

– То, може, найлуччий співака народних пісень по обох берегах дніпрових, – на вухо шепнув про Тараса своїй нареченій Куліш.

І лишилися в пам'яті ті три дні як одна пречудова пісня, багацько проспівала зі старшим боярином молода, хоча...

Хоча боярин, так невимушено трапилося, влаштував молодій справжнісінький іспит зі знання рідної мови та пісень народних. А коли переконався, що знає Олександра їх пребагато та ще записи нею тих пісень побачив, то й зовсім утішився. Спливе більше десятка літ та зим, і на берегах далекого Каспію Шевченко згадає зі щемливим сумом у щоденнику: «Тихо заспівав гайдамацьку пісню «Ой поїзжає по Україні та козаченько Швачка». Од сієї, любої моему серцю пісні, непомітно для себе я перейшов до другої, яку люблю не менше – «Ой ізійди, зійди ти зіронько та вечірняя». Ця меланхолійна пісня нагадала мені той вечір, коли я і молода дружина Куліша співали в два голоси сю чарівну пісню. То було на другий день їхнього весілля фатального 1847 року. Чи побачу я коли ту прехорощу блондинку? Чи заспіваю ще я з нею цю задушевну пісню?»

... Стрімко танула та панічно втікала зима, і ліси, і ріки бурливі, і

пташині ключі, що сурмили урочисто в небесах, на які, видавалося, всі запаси синьки витрачено, все лаштувалося спішно коронувати її величність весну. Олександра з Пантелеймоном відчайдушно долали розбиті й розквашені дороги; найбрудніші калюжі й найпідступніші калабані від цього празникового неба видавалися їм голубими такими ж – і весь світ молодому подружжю був празниковий. Пантелеймонові пощастило закордонне відрядження отримати для вивчення мов, але сам навідріз не хотів поїхати, лише з дружиною. Поспішали вони до Варшави добратися, а там приєднатися має Тарас Шевченко – молода йому віно своє весільне подарувала, тож у Тараса Григоровича така щаслива можливість з'явилася свій талан художницький у закордонні, в майстрів іменитих збагатити. Розказуватиме згодом Пантелеймон Олександрович: «Віном її були жемчуги, корали, намиста, сережки й персні, що переховувались у роду ще, може, з часів великої Руїни польської, да три тисячі рублів готовими грошима. Тоді я сказав йому просто, що, коли б він здобув собі художницький паспорт за границю, то гроші будуть видаватись йому видавцем, як із царського скарбу, три годи, а скарбівничим буду сам я, нехай тільки дасть слово не допитуватись, звідкіля сі гроші взялися...» Вже як півдороги до Варшави розмотали колеса, Пантелеймон немов ненароком забуте згадав:

– А ще, Сашуню, писати будеш... Слівце яке народне вигадливе, оповідку цікаву почуту. Письменство ниньки вельми цього потребує.

– Яке з мене письменство, – кліпала Олександра повіками, мов око притрусилася. – Окрім уроків та рідним листів і не пробувала на папір щось інше покласти. А чого Бог не дав, того й коваль не викує.

– Ще не вся перла поміж люду визбирана... Марне гадають, що до тої криниці дорога аж надто витоптана.

– Звісно, водяться мастаки, що набалакають, чого й на воловій шкурі не випишеш, – засміялася Олександра. – Киселем млинці мазані, на паркані сушаця...

Але вже на наступній поштової станції, як розговорився химерний жид-кріпак, то по пам'яті свіжій ту мову на папір поклала. Правда, дивувалася інколи, як слівце, яке було пручалося, каверзувало та не корилося, – мусила виганяти з пам'яті його, натомість інше прикликати.

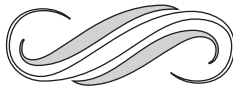
А ще, хоч би злива чи вітер зірвалися, затулили все небо хмари чорні і злі, на душі в Олександрі було завше сонячно. Вона понесла, вона стане матір'ю, і те маленьке нове життя у ній навіть звичайний будень смислом новим освітило. Олександра інколи говорила із чоловіком, хлопець має вродитись чи дівчинка, Панькові, звісно, тільки хлопчик бачився, вона ж не ставала уперек, але задумувала своє. То буде дівча, і на неї схоже, назве її Ганною, як вигадує для неї самої ім'я Куліш... Диво-дивнее – як називала якесь інше ім'я, то немов бунтувало у ній те нове життя та не

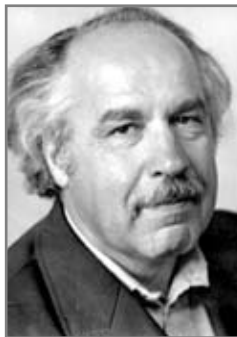
балансував, бо в другій тримав торбину якусь чи вузлика; в один мент його повело уліво, він хитнувся, та перестарався, певно, і вже в наступну мить, забагато перехилившись у другий бік, шубовснув з голосним плюскотом у крижану воду, що нагадувала швидше кришиво з льоду й води.

– Ой, леле! – аж затулила долонями Олександра очі, аби не бачити, як чоловік навкарачки вибирається із води. Зате Пантелеймон, з якого вусібіч щоркотіло, гордовито підняв угору трофей:

– Я таки знав, що тутешній народ уміє брусницю та журавлину до наступної осені зберегти!

Вона відігрівала наспіх перевдягненому чоловікові руки, хукала ще годину на вистиглі пальці його. Зате душі її було як ніколи тепло: «Бре-хав той спудей, тичка гнила й сукувата, – думалося їй. – Казав, що Куліш тільки себе любити здатен... Цур тобі, цур, себелюбець отак не шубовсне у купіль із льодом». І від того внутрішнього тепла, позбавлена врешті тривалих сумнівів та гризоти, під клекіт коліс на голубих калабанях непомітно для себе врешті заснула.

Микола ПЕТРЕНКО

Микола Євгенович Петренко народився 6 листопада 1925 році в м. Лохвиця Полтавської області. Пережив страшний голодомор 1933 року.

Учасник війни, в'язень Бухенвальду та інших гітлерівських концтаборів, а після війни 6 років був на радянських примусових роботах. Закінчив факультет журналістики Львівського державного університету ім. І. Франка.

Працював журналістом, редактором Львівського телебачення. З 1976 року — на творчій роботі.

Автор майже 80 книг. Серед них збірки поезій: «Дні юності» (1957), «Серцем палаючим», «Суворі береги», «Гранітні віхи», «Вітрова гора», «Молода осінь», «Віра в мирний день», «Символіка слова», «Понад двома безоднями», «Нагорна сповідь», «Про вербу», «Заново б тебе зустріти», «Я — дух одвічної стихії», «Упала зморшка на твоє чоло» та ін.

Заслужений працівник культури України. Лауреат премій ім. П. Тичини, Ю. Яновського, О. Олеся, М. Шашкевича, Б.-Н. Лепкого, В. Близнеця, «Лісова пектораль», родини Нитченків та ін. Нагороджений Великим Золотим Знаком (Німеччина). Член НСПУ з 1960 року.

Спішім сотворити богів

Далекий мій предку з дніпрових крутих берегів,
Далекий мій предку, де виміри часу незримі,
Далекий мій предку, спішімо творити богів,
Бо прийдуть новітні святоші з богами чужими.

Далекий мій предку, ти ж чуєш, ти ж бачиш: боги —
У бурі, у гromі, у сонячнім зблиску, у ралі,
У тому, що пнеться до росту, в засиллі снаги,
У тих вечорах, що рососою омили скрижапі.

Тобі ж піднесуть злотних буддів, аллахів, єгов,
Ваала і Крішну, і чорні диявольські раті;
Далекий мій предку, заслухайся в шум хоругов,
Далекий мій предку, задивлений в чар благодаті.

Далекий мій предку, хто поруч – хозарин чи гун,
Московський мордвин, а чи наглий втікач із Содому, –
Ти ж бачиш, як плесом дніпровським пливтиме Перун,
Як чорним вогнем зблисне стріха праотчого дому.

Далекий мій предку, творімо ж, творімо – бо час,
Бо здибались коні, бо правда шаліє в напрузі.
Далекий мій предку, наш бог не у нас і у нас,
У бурі, у гromі, у сонячнім зблиску, у плузі!..

В сто перше

Сатанинський чи божий проклін,
Чи заклята ворожа всесилість?
Вже загинуло сто Україн,
Сто дубових хрестів похилились;

Вже запалися сотні могил,
Похлинулися всоте Сибіри,
І немає для плину кормил,
І немає ні правди, ні віри.

Кровоточать сто чорних руїн,
В наших чайок потрощені весла...
Вже загинуло сто Україн –
Але як це: сто перша воскресла!

Реготатимуть сотні почвар,
Як палитимуть книги пророчі.
Тільки – з попелу встане «Кобзар»,
Наче ранок з одвічної ночі.

Все забулось – могили, хрести:
Піднімаємось в силі для звершень!
О, як важко калині рости,
О, як славно – неначе в сто перше!

Запізня підмога

Юркові Тютюнникові

Є те, чого нам не збагнути:
Он мчиться вершників загін.
– Куди ви скачете?
– Під Крути!
А там розпука і проклін.

Ми вічно в леті: ми підмога –
Там топче волю чорна рать!..
О наша вічна неспромога
До бою вчасно доскакать.

В нестямі вершник рве вуздечку,
На вітрі ляскають шаблі:
Не встиглося під Берестечко,
Де лиш погроми та жалі.

Та знов – крізь заполоч криваву:
На коні! Гей, скоріш, скоріш!..
Ми запізнались під Полтаву,
А то вже, друже, пекла гірш...

На глум, на сором, на покару
Ми закликали: ну ж бо, в путь!..
Де над молитвами Базару
Одвічні жони коси рвуть.

Нам не збагнути недогоди,
Шляхи ослизли та круті...
Отак, в Дніпрі криваві броди,
Отак, підмога десь в путі...

Довженко під Крутами

У сутність, у вир пірнути,
В доречність, тугий крутіж:
Довженко спішить під Крути,
Він рветься: – Скоріш! Скоріш!..

Душа похлинулась бунтом,
Красу лиш йому віддасть –
Бо тут закрутились жмутком
Сто болів і сто нещасть.

Шалена уява борса
На полі жахних звитяг:
Він прагне відзняти Щорса –
Ось тут, у густих снігах...

Спізнився: жалі юначі,
Вляглись під сухий курай...
А хто там у бурці скаче
Супроти Щорса – Чапай?..

Так що ж то за вибір Божий –
Йти в Арсенал з-під Крут?
Не з тим і не там – лиш схожий
На кару лавровий жмут...

Пісенна перебивка із вистави «Степовий гість»

Так би й жив – у вічнім гоні, наспіх,
Та того чи треба небесам?
Сів до столу, вкраяв кусник паски,
Вкраяв ще і ще раз – бо ж не сам.

Бо прийшли такі, напівзабуті,
З маревного краю, з давнини,
Принесли гостинця – келих люті
До моєї вічної вини.

Це ось так: списи загнали в стріху,
Попускали коней самопаш,
Заспівали – всім богам на втіху,
Хоч однак не те що Отче наш.

Що один із них бурсак і містик,
Другий бранець з Кафи – бо ж брати:
Заспівали про найвищу з істин –
У кривавій січі полягти.

Що той спів – слова мов з криці куті,
Слалися по росяній траві.
Я також пісні напівзабуті
Добував з-під серця – бо живі.

Поспівали. Ви не чули? Шкода.
Тільки більше в долі не проси:
Це така для пісні недогода –
Мов пройшли крізь груди три списи!

Втікачі від царя Ірода

Ще наснитися комусь – тільки ж ви не повірите,
Наче тим колоскам, що визбирує Рут:
Сорок тисяч дітей утікають від Ірода,
І бредуть по шляхах від Базару до Крут.

А довкола поля – від Полтави до Хортиці,
А довкола чутки про ще гіршу біду:
Може, хліба куска вам в тих мандрах захочеться?
Так немає, пожуйте хіба лободу.

Мовчазні хутори – навіть пес не загавкає:
Сорок тисяч дітей – смерть така молода!..
Тільки ж Іродська рать біля хліба з нагайкою:
Галіфе з багряниць і кривава звізда.

Це пізніше заплачуть з розпуки і безуму,
Мов прорветься крізь хмари біблійна сльота:
Сорок тисяч дітей перемножте до безміру –
Де вони? Лиш довкруз половіють жита...

Повторний некролог

*Лесю Танюку, постановнику вистави за
М. Кулішем «Отак загинув Гуска»,
забороненою перед прем'єрою*

Гинув Гуска – вже знову і знову,
Вже у тілі душа й не душа, –
На відчайну журбу Танюкову,
Не небесну печаль Куліша.

Гинув Гуска – та як же це, хлопці,
Торжествує найгірша з неслав?
Позбирались кати-посадовці
На гучний сатанинський конклав:

– Ні та й ні! – заревли навіжені,
Аж до пекла сягнула луна, –
На гучній заньківчанській арені
Він, життя не зачавши, скона.
Ні, не буде невірному візи,
Хай загине від каторжних мук! –
Алла Горська тасує ескізи,
Мізансцени лаштує Танюк.

Буде, буде засів на обжинки,
Буде правда нетямна й гірка! –
От і все: на похмільні поминки
Гуска нас із афіші склика.

Із чорної діри

Через шпарки, потаємні нори
Лютої зажурної пори
В душу пробираються потвори –
З антисвіту, з чорної діри,

З чорної – вона темніша ночі.
Адже в норах сонця ні на гріш, –
Тягнуться до серця поторочі –
Щоб скоріш зчавити, щоб скоріш!

Мало нам своїх журби та люті –
Ні, повзуть, як гаддя до тепла:
Воскрешають дні напівзабуті,
Краплі з яворового весла.

З чорних дір, немов крізь катакомби,
Через незбагненну ненасить –
Вже вони в аортах, наче тромби.
Відповзіть від сонця, хай горить!

Чужі гріхи

Це так на прощу: сипле ніч порошу.
Це так на прощу – йти і йти, і йти...
І тяжко так нести безмірну ношу
Чужих гріхів: вдови і сироти.

Гультяйських – з-під розгуляної чарки,
Голодних – де примара божевільї.
І плине дим, неначе чад із шпарки,
І біль – з ножем до серця, лютий біль.

Присуджені – до сьомого коліна,
В безвиході чужинного ярма, –
Але ж однак: не клякнім на коліна.
Ще не для нас сурмитиме сурма.

Ще нам і дітям – Боже, ще й онукам! –
Нести й нести тягар чужих провин, –
Куди й кому?

На знаду чорним крукам,
У прірву недоладних величин.

Нас було більше

Дивно так: ходжу ось межі вами –
Де дуби, де птахи, де зело;
Скинув торбу з давніми жалями:
Я – це той, кого вже не було.

Скинув торбу – що надбали вбиті,
Змучені, згвалтовані, слабі:
Це ж бо їхні роки непрожиті
Я проніс у муках та клятьбі.

То мої ровесники – нема вже
Їх давно: така була пора:
Торбу ту мені на горб завдавши,
Полягли на видивах Дніпра.

Їхні дивні сонячні замрії
Я приніс: із ночі хай сяйнуть!
Дивно так: беру із рук Марії
Те, чого не зможу осягнути,

Що беріг, що вам приніс – а дивно:
Це ж довкіл мов жито на лану:
Десь в кишені уродилась гривня –
Славно: вашу правду пом'яну!

І вернувся...

Я їх вирвав, спокуси – навіки й понині,
Я втопив їх в багно, я роздер у п'їтмі;
На стеблині терпіння, тонкій стебелині,
Я творю молитви: помоліться, німі!

Я б молився і сам, так слова-недоріки
Обморожені в зонах, затерплі слова.
Я б гріхи відмолив – щоб вжилися навіки,
Щоб до світла п'ялись, мов крізь камінь трава.

Я псалом сотворив – бо не знаєш, що твориш,
Я води зачерпнув із криниці при дні.
Я молився три дні – і вернувся до товпиц:
Та однак мені світло і чисто мені.

Володимир САПОН**КУТЮР'Є МОГО ДИТИНСТВА****ВЕРБОВІ ЦВЯХИ**

Згідно із церковною легендою, на вербі лежить прокляття, бо саме вербовими цвяхами був скріплений хрест, що на ньому розіп'яли Ісуса Христа. Через анатему це крилате дерево росте в невибагливих місцях, а в її вітах може ховатися нечиста сила. Либонь, тому перед Великоднем її святять і, мабуть, тому вона навесні «плаче». Вочевидь, звідси й бере свій початок прислів'я «Закохався, мов чорт у суху вербу». Сухе дерево втрачає всю свою силу і стає, вже за народними віруваннями, сховищем нечисті.

Щось подібне я почув від мого давнього знайомого Адама Лихошапки. Біля його хати, в невеличкому білоруському селі на Брагінщині, відколи він себе пам'ятає, росла «пузата», як у вірші Богдана-Ігоря Антонича, верба. Ще школярем кілька разів пробував сокирою кружкома обтесати кору, щоби верба всохла і не закривала оселю від сонця. Але де там: за якусь ніч з'являлася нова шкірочка кори, а за місяць повністю зарубцьовувалися рани.

Та настав гіркий чорнобильський рік, село вкрилося такою дозою незримого цезію, що всі мешканці негайно покинули його. Тепер Адам

більше чверті століття їздить на малу «радзіму» тільки на Радовницю (як схожі ці слова!), коли поминають родичів.

Заходить і в хату батьків. Уже більше чверті століття минуло, а все в ній як і колись. Біля печі рогачі та кочерга, на миснику горщики і гладішки, стіл, застелений клейонкою, засушений букетик чебрецю у тріснутий склянці, дерев'яна, окута залізом, скриня, щоправда порожня, лише на деньці потертий, з'їдений мілью батьків кожух, якого навіть бомжі не взяли. Скрізь несамовитий сум, та водночас і спокій та злагода.

Цієї ж весни навідався на подвір'я і серце захолонуло. Впала суха верба на хату, шиферний дах так потрощила, аж тріснув в оселі сволок. Відразу помітив на білих стінах брудні дощові патьоки, війнуло холодом.

– Вось і капец нашей хате... – журно сказав мені Адам. І я від нього вперше почув рідну білоруську мову.

Звісно, поруйнувати хату здатне кожнісіньке старе дерево, що росте біля неї. Але біда найчастіше буває від верби. З цього дерева ось вже дві тисячі не роблять цвяхів, та вона нагадує про себе тими символічними гвіздками, що гостро впинаються і дотепер у наші душі.

Червень 2014 р.

ТЮБЕТЕЙКА І КАПЕЕРЕС

Зустрів цього літа на чернігівському ринку чоловіка в тюбетейці і згадав анекдот з довжелезною бородою: вірменське радіо запитують «Що можна зробити з жіночих ліфчиків?». Радіо відповідає: «Тюбетейки на ваші дурні голови».

Звісно, в пору мого раннього шкільного дитинства такого анекдота мені не розповідали, й тюбетейка, яку носили сміливі радянські піонери з кольорових фільмів, що демонструвалися в сільському клубі, була моєю потаємною мрією. Спробував поділитися нею з батьком, та він заперечив: «Ти що – татарчук? Сміятимуться люди. А от картузика тобі нового справлю». Батько і справді купив новенького суконного картузика, із твердим козирком, із зашитою у тканину десятикопійечною монетою (так мені здавалось) на тім'ячку. Однак отой таємничий східний головний убір не давав мені спокою. Ось і мій найсмішніший артист Юрій Нікулін у ньому знявся в комедії «Пес Барбос і повчальний крос», і великий пролетарський письменник Максим Горький, якого, на жаль, пробував читати, та так і не дочитав по цей день жодного твору, вдягав тюбетейку...

Та вже наприкінці 60-років мода на тюбетейки минула. Саме тоді в Ніжинському педінституті, заради показушної дружби радянських

народів, стали «кувати» кадри вчителів російської мови й літератури із узбеків, для яких тюбетейка те ж саме, що для нас вишиванка. Це були чудові хлопці й дівчата! Але вони, потрапивши в українське середовище, як мені тепер здається, соромилися своїх національних традицій. Інколи тюбетейки вдягали дівчата – разом з барвистою сукнею з хан-атласу і шароварами, вони ставали неперевершеними красунями: коли прямували вулицею Гоголівською на лекції, на них задивлялися не тільки чоловіки, а й жінки. Мали тюбетейки та чапани (читай халати) й хлопці, однак носили їх переважно в гуртожитку.

Якось мій товариш Камілжон Санатов, поет і син директора сільської школи, з яким я мешкав у одній кімнаті, повідав, що в узбеків відрізняються своєрідністю бухарські, самаркандські, хорезмські, кокандські, ташкентські, інші, яких уже не пам'ятаю, тюбетейки, що взагалі в них закладено символічне начало:

– У нас вряди-годи сивобороді діди-аксакали знімають тюбетейку і струшують – не тільки від куряви, а й від поганих думок у своїй голові...

Я, певна річ, не струшував ні пилюки, ні недобрих помислів, яких ще було у наших юних головах: одягнувши Камілжонову зелену, з химерним східним гаптуванням тюбетейку, довгими осінніми вечорами перекладав його вірші. Ці прості юнацькі вірші й досі пам'ятаю...

Пізніше, років із двадцять тому, мій давній знайомиць Бахтіяр, один з не багатьох узбецьких випускників інституту, який одружився на українці й не повернувся у свій сонячний Самарканд, жартома запитав: ти знаєш, чому розвалився Радянський Союз? І сам притьмом відповів: узбек хотів ходити в тюбетейці й попивати в чайхані зелений чай, а Капеерес настояв на своєму: мовляв, одягни краватку й пий в ресторані горілку. Звісно, узбек не послухався. Отож і маємо...

Липень 2014 р.

КОЧУР І СТАФФ

Майже чверть віку тому вийшла книжка перекладів Григорія Кочура «Друге відлуння», де я натрапив на вірш «Гусярка» польського поета Леопольда Стаффа. Відтоді не перестаю дивуватися поетичній майстерності земляка-чернігівця. Читав Леопольда Стаффа в чудовому перекладі російською, читав і нікудишні «переводи» сучасного українського поета, але вони далекі від перекладу Григорія Порфировича.

Щось напрочуд близьке й напрочуд рідне, далеке та сільське (боюся, що народжені в містах не так повно зрозуміють текст) відчуваєш у цьому сонеті:

*Таке поважненьке в чотири рочки! Босе,
На виріст кофточка, спідничка аж по п'яти, –
В грузьке багно ступа чи мусить дріботати
Межею вдосвіта – ще не опали й роси.*

*Дві стрічечки вплела собі в куценькі коси,
Окраєць в хусточці до пояска прип'ятий,
Правицю взбрóила прутом – гусей ганяти,
В лівийці волоче стебло злотоколосе.*

*А гуси – їх хода, як човна хилитання,
І шия в кожної, мов білий знак питання, –
Мовляв, не розбереш, чи доглядаєш нас ти,
Чи, може, то тебе доводиться нам пасти.
Ще кожна й голову оберне щохвилини –
Чи не згубила ти пастушої лозини?*

З польської літератури, окрім, звісно, російської, у нас найбільше перекладів. Але так досконало передати дух наших сусідів українськими ремінісценціями судилося не кожному. Хіба що Максиму Рильському з його перекладами Адама Міцкевича, зокрема, його шедевру «Пан Тадеуш», та ще Григорію Кочуру з його трактуванням Стаффової «Гусярки»...

Серпень 2014 р.

«НАША ПІЧ РЕГОЧЕ – КОРОВАЮ ХОЧЕ...»

Поету, нашому землякові й моєму родичу Миколі Ткачу його колега Микола Тимчак якось розповів, що ще донедавна в його рідному селі на Тернопіллі діяло правило – за кожною випитою на весіллі чарочкою горілки слід починати нову пісню. І щоб не набратися сорому, треба було мати в запасах пам'яті не менше 200-300 пісень. Одне слово, ніхто тобі не подасть чарчини, якщо не знаєш пісні...

Що ж співали весільчани? Либонь, згадували, як урочисто пекли ще в п'ятницю коровай – символ весілля:

*Наша піч регоче –
Короваю хоче,
А припечок заливається,
Короваю дожидається.*

Або ж поважну ліричну:

*Що й хаті зілле,
А в хаті весіллє.
На дворі бояри
Як мак зацвітали.*

Або безкінечну веселу (бо ж на весіллі!) пісеньку, де згадано десятки імен хлопців і дівчат:

*На вродливій Василині
Оженився Опанас,
І вона по два синочки
Народила десять раз:
Грицька, Стецька, Опанаса,
Петра, Карпа та ще й Власа,
Хому, Кліма, Харитона,
Левка, Савку й Дормидонта,
Івана, Давида,
Романа, Деміда,
Юхима, Трофима,
Семена ще й Максима...*

І, звичайно, про матір, яка виростила-викохала наречену-княгиню:

*Ой скакав горобець на точку,
Та спасибі матінко за дочку,
За червону калину, за хорошу дитину.*

Не забували і про подарунки молодятм:

*Дарую вінок часнику,
щоб любилися до смаку.
Дарую вінок цибулі,
Щоб не давали одне одному дулі.
Дарую помело,
щоб свекрухи коло печі не було.
Дарую ложку і миску,
щоб думали про коліску.*

Та ось біда: на весіллях уже давно ніхто не співає – цих пісень не знає молодь, не знають і їхні батьки. Давно відійшли в історію і дівочі пісенники. Зберігаю мамин співаник, в який вона вечорами нотувала гіркі рядки пісень на чужині: і в німецькій неволі (в селі Брензен біля містечка Перетц під час Другої світової війни), і коли вже була радянською бранкою і майже два роки не могла виїхати в Україну, примусово працюючи в так званому трофейному управлінні. Пригадую товстезний пісенник (аж на 96 аркушів) і в сестри-старшокласниці... На жаль, їхніми голосами давно стали грамплатівки і патефони, програвачі й транзистори, магнітофони...

Серпень 2014 р.

ДВА ВІРШІ ПРО СОЛОВ'ЇВ

Здавалось, що може бути спільним між поетами: українським Дмитром Куровським (1922-1988) і російським Ігорем Северянином (1887–1941)? Звісно, нічого, окрім незначного –віршів про... солов'їв.

Віршів талановитих, віршів, без яких не уявити їхньої творчості.

Поет Дмитро Куровский після війни мешкав у Чернігові, книжки його виходили не часто, бо він був не простою, неординарною, навіть суперечливою людиною, завжди устрявав у якісь конфлікти з партійними органами. Тоді, у той уже далекий совковий час, тяжко жилося з таким характером. І коли ми, чернігівські поети, разом з Станіславом Реп'яхом, Дмитром Івановим, Олександром Олійником і Петром Куценком того серпневого дня, під теплий обложний дощ ховали його на тихому цвинтарі в рідному селі Мала Загорівка на Борзнящині, і коли поминали його у простій хаті, де народився Дмитро Мусійович, мені згадувався і згадувався хвилюючий вірш:

*Соловейко співає на цвинтарі,
Я шукаю його на гіллі.
Хочу знати, якому він світові
Посилає зелені жалі.*

*Чи тому, де мій батько на милицях
Йде – не дійде додому з війни,
Чи цьому, де живуть і не миряться
Посирочені дочки й сини!*

*Соловейко на те й не оглянеться,
В гущину малюка не знайти.
Він співає своїй солов'яночці!
Так, що чують обидва світи!*

Пізніше композитор Микола Збарацький покладе ці рядки на музику і вони стануть задушевною піснею. А я не одне десятиріччя казатиму, що на Чернігівщині є лише два справжні поети – два Дмитри: Куровський та Іванов.

Не одне десятиріччя знаю і вірш Ігоря Северянина «Все они говорят об одном». Та нещодавно, перечитуючи цього класика «срібного віку», я раптом відчув дивну схожість рядків, написаних у 1927 році, з рядками Дмитра Куровського, якими він подивував читача через 33 роки. Що-правда, з різними лейтмотивами:

*Соловьи монастырского сада,
Как и все на земле соловьи,
Говорят, что одна есть отрада
И что эта отрада – в любви...*

*И цветы монастырского луга
С лаской, свойственной только цветам,
Говорят, что одна есть заслуга:
Прикоснуться к любимым устам...*

*Монастырского леса озёра,
Переполненные голубым,
Говорят, нет лазурнее взора,
Как у тех, кто влюблён и любим...*

Вічність життя та смерті (як у Куровського), вічність у коханні (як у Северянина), що народжує життя... Це непересічні теми поезії.

До речі, покопавшись у генеалогії Ігоря Северянина, можна висноувати, що він також є нашим земляком: доводився троюрідним братом російської революціонерки і радянського державного діяча Олександри Коллонтай. А її батько Михайло Домонтович, уродженець села Кудрівки Сосницького повіту, походив із старовинного українського козацького роду старшин Домонтовичів, а ще раніше – однієї з гілок князів Рюриковичів.

Вересень 2014 р.

«СОБИРАЮСЬ УВЕЛИЧИТЬ ФОТОМОРДОЧКУ ТВОЮ»

Володимир Винниченко із Женеви 1908 року писав до Коцюбинського на чернігівську адресу: «Посилаю Вам свою фотографію і сподіваюсь, що не одмовите мені в своїй», а через місяць дякував Михайлові Михайловичу за «картку». Василь Стефаник просить Вацлава Морачевського надіслати фото його маленького сина Юрка і обіцяє «писати таку новелу, що буде файна», і подарувати дитині. Це ж саме прохання виклав Антон Чехов у листі до композитора Петра Чайковського: «Если Вы... пришлѐте мне еще свою фотографію, то я получу больше, чем стою, и буду доволен во веки веков».

Не дивуймося – сотню з хвостиком літ ці відомі письменники – класики літератури, як і всі їхні пересічні сучасники, були в захопленні від фотографії – найбільшого тогочасного винаходу людства. Знімки тоді коштували дорого (згадаймо перших чернігівських фотомайстрів Ксаверія Шлегеля і Рафаїла Чернецького, котрі непогано заробляли в своїх «ательє» і були шановані в місті). Тому спершу до них поспішали чиновники та купці, офіцери і гімназисти, а портрети у рамках вішали на видному місці у вітальні, поміж старих і важких крісел із червоного дерева, пузатими шафами для посуду зі старовинним сріблом і чашками із зображенням птахів та криворотих панночок.

Згодом такі ж фотокарточки прикрасили сільські хати. Взагалі, приїзд фотографа на село перетворювався на справжнє свято: дівчата вдягали вінки із стрічками, чоловіки діставали новенькі картузи, що їх носили хіба що на Пасху, у вишиванки вбиралися молодиці... Знімалися здебільшого біля криниці, на леваді... Світлини теж розвішували на стінах по сусідству з іконами і козаками Мамаями.

Після війни мода пішла робити збільшені фотопортрети, які заводили в паспарту і теж вішали на стіни між вікнами. Десь із 60-х років запам'яталась жартівлива російська частівка, яку часто чув із гучномовця:

*Спать ложусь и на подушку
Твою карточку кладу,
Собираюсь увеличить
Фотомордочку твою.*

Тоді ж у нашому селі з'явився якийсь чорнявий молодик, який збирав старі знімки, здебільшого померлих дідів і бабусь, які, мовляв, збільшить у своєму ательє у Чернігові, і привезе портрети через місяць. Але минув

і місяць, і два, і три, а той фотограф не їхав. Лише через півроку мої земляки збагнули, що їх ошалапутили, обвели довкруг пальця. Стало гірко і за ті знімки, і за бідні грошенята із колгоспівських трудовнів, які зібрав з половини дворів шахрай. Уже й почали забувати ту прикру історію. І раптом на сільраду надійшов анонімний лист аж із Харкова. Точніше не лист, а повен конверт з карточками. Серед них були і знімки моїх дідуся і бабусі із батькового роду, які тепер зберігаються у моїй родині. Мабуть, у того пройдисвіта вистачило совісті повернути людям те, що їм найдорожче...

Нині чи не в кожній молодій людині є цифрові фотоапаратчики, є «мобільники», що здатні знімати, є комп'ютерні фотошопи, які зможуть перетворити стару відьму на принцесу. Але це не те... Гадаю, і Винниченко, і Коцюбинський, і Стефаник, і Чехов не просили б у сучасних умовах знімок близької людини. Бо то вже не мистецтво, а така собі абищія...

Жовтень 2014 р.

СІМ ПЛЯШОК... ТЕПЛИХ РЕЧЕЙ

У 1898 році в Чернігові вийшла невеличка книжечка «Веселий оповідач», яка відразу стала бестселером. Нею, упорядкованою Борисом Грінченком, зачитувалася вся Україна. Адже це було перше видання народних усмішок. Ця книжечка залишила помітний слід у свідомості українців кількох поколінь.

Сміховинки про простих сільських дядьків та тіток і сьогодні викликають усмішку, бо взяті з живого джерела народного характеру. Скажімо, такі: «Казав один дядько: – Що як би ковбасі та крила!.. Кращої б птиці не було!..»; « – Хто винен», « – Та, звісно, невістка», « – Так її ж і в хаті нема», « – Та плахта її висить». Частими персонажами виступають метикуваті цигани (« – Цигане, твого батька впіймали», « – Де?», « – У коморі», « – Е, у коморі хоч би кого, то піймають. Ви його в степ пустіть та й піймайте») і недотумкуваті солдати-москалі, з яких наші земляки реготали навіть з їхньої чудернацької мови: «Ночував солдат у баби, а як йшов, то гуску вкрав. Наздоганяє його баба: « – Службо, підожди!», « – А что, бабушка, мне скажешь?», « – Та гуску мою віддай!», « – Ах ти, Боже мой! Ето гуска разве? Е, какой я дурак! Возьми, бабка. Я думал, что ето гусак».

І першу свою усмішку, яку запам'ятав на все життя, я почув від матері, вона теж з «Веселого оповідача», хоч мати того й не відала: « – Що ваші

дівчата роблять?», « – Шийють та співають», « – А мати що роблять?», « – Поруть та плачуть».

Певна річ, трапляються у книжечці й такі смішинки, які вже не викликають регітні у наших сучасників. Як не викликають запального сміху і анекдоти (для мене це жанр міського фольклору) пізніших часів, наприклад, про Чапаєва (« – Василю Івановичу, «білого» привезли!», « – Скільки ящиків?») чи про вірменське радіо (« – Чи добре у Вірменії з м'ясом?», « – З м'ясом у Вірменії добре, а от без м'яса дуже погано!», «Де народилася чечітка?». Вірменське радіо відповідає: «Чечітка народилася в родині вірменина Карапетяна, у якого було 14 дітей і один нічний горщик»), анекдотики про Хрущова і Брежнєва, за які хоч і не саджали (звісно, не картоплю), як було про Сталіні, але все ж розповідали з острахом. Не сміються навіть з найкоротшого анекдотця: «Єврей-колгосник». Гумор старіє – як і люди, як і будинки, як і найживучіші бестселери.

Але, на мою думку, всі сучасні усмішки-анекдоти пішли саме із благо-словенного Борисом Грінченком «Веселого оповідача». Смійтеся – хоч не смійтеся, але все ж: «Сьогодні бачив оголошення «Продаю принтер», написано від руки. Щось тут не так»; «Чернігів настільки культурне місто, що птахи, пролітаючи над ним, терплять»; «Хлопець, який став батьком у шістнадцять років, навіть сосиски їсть з целофаном»; «Не так страшний зубний лікар, як ціни на його послуги»; «Батько нагримав на матір, мати посварила сина, син штовхнув kota, а кіт надзюрив усім трьом у капці»...

Щоправда, сто з хвостиком років про оковиту не густо було усмішок, бо менше її пили. Нині ж «горілка – дивний напій: смак постійно один, а пригоди завжди різні»; «Горілка швидко закінчилася, а ось із заїдком проблем не було – сантехнік Вася уміє розрізати яблуко на 64 шматочки»; «Горілка на полюванні врятувала набагато більше звірів, ніж Грінпіс»; « – Ти теплі речі взяв?», « – Так, сім пляшок... »

Отож стає моторошно і від горілки, і від сусідньої країни із «старшим братом», в якій можна почути таку відповідь: « – Мамо, що це велике і страшне за вікном?», « – Це Росія, синку... » Та давайте усміхнемось з цього анекдотика – російського анекдотика...

Жовтень 2014 р.

«АХ ТЫ, СУКА-РОМАНТИКА...»

Піввіку з хвостиком проминуло відтоді, як з'явилася поема Євгена Євтушенка «Братская ГЭС», якою тоді зачитувались мільйони. Сьогодні цю епопею найвідомішого провісника російських шістдесятників давно обснувало павутиння забуття, адже йдеться в ній про звичайнісінький заримований «шкільний курс історії СРСР, відшліфований поколіннями радянських ідеологів».

Так міркує вже в нашому столітті відомий критик Лев Аннінський і наводить серед чотирьох тисяч рядків цієї поеми тільки одну цитату, наголошуючи, що це «народні» рядки:

*Ах ты, сука-романтика,
Ах ты Братская ГЭС,
Я приехала с бантиком,
А уехала – без.*

Уперше я почув, що це слова не Євтушенкові, а якогось маловідомого поета, від московської поетеси Лади Одинцової на Всесоюзній нараді молодих письменників ще 1975 році. Згодом довідався, що належать вони поету Петру Пиниці. Того самого, з яким ми вряди-годи ходимо на засідання чернігівської літстудії, якого часто зустрічаю в компанії з композитором Миколою Збарацьким і який донедавна разом з поетом Дмитром Івановим опікувався фольклором у обласному будинку народної творчості.

Городнянець, він служив на Тихоокеанському флоті, споруджував Братську ГЕС, писав вірші, де його помітив сам Олександр Твардовський. Відтак допоміг вступити до Московського літературного інституту, де Петро відразу занурився в столичний бомонд. І як талановитий поет, і як свій у дошку хлопець. Нині в це тяжко повірити, але приятелював він з поетами Євгеном Євтушенком і Миколою Рубцовим, письменником і кінорежисером Василем Шукшиним (навіть знявся в одній з кіноновел у його фільмі «Странные люди»), кіноактором Андрієм Мироновим і, звичайно, найліпше з друзями сибіряками-іркутянами – драматургом Олександром Вампіловим (кажуть, він приїжджав до Петра в Чернігів, яке потім згадав у своїй п'єсі «Старший сын»: «Чернігів... Десна... Каштани...») та прозаїком Валентином Распутіним.

Про останнього любив згадувати таку придибенцію поет Станіслав Реп'ях. Телефонує йому опівночі Петро і каже:

– До мене Валька з Москви приїхав. Пішли ми з ним до ресторану. Випили за зустріч, згадали молодість. А потім він запросив на танець якусь

жіночку – раз і вдруге, сподобалась вона Вальці. А коли підійшов утретє, де взялися її знайомі, відлупцювали, ще й гроші забрали... Словом, позич йому 50 рублів...

– Нема проблем, і грошей позичу, знайду і випити, і закусити, – відказав Станіслав. – Приходьте вдвох...

– Ні, Вальці не можна, бланш під оком, та й виспатись треба, адже завтра на Москву... Довелося дати Пиниці півсотні – треба ж виручати видатного російського письменника. Невдовзі побував Станіслав Реп'ях, як член правління Літфонду, на президії Спілки письменників СРСР. У перерві підходить він до Распутіна і каже:

– Як ви, Валентине Григоровичу, доїхали тоді з Чернігова, бачу й рана вже зажила...

На що той спокійно відповів:

– На жаль, я ніколи не був у вашому місті. Хоч мрію туди поїхати, адже там живе мій товариш Петро Пиниця. Уклін йому...

Не здійснилася мрія Валентина Распутіна, бо півтора десятка літ пішов у кращі світи Петро Пиниця. Я востаннє бачив його на проспекті Перемоги, біля гуртожитку, де він мешкав. Стояла рання весна, у вікнах будинків грало палюче сонце, а в бездонних синіх небесах губилися такі ж сині його очі. Але в тих очах було щось тривожне і зовсім не радісне...

Не багато написав він віршів – всі вмістилися у невеличку збіорчку. Серед них і зацитовані вище рядки із його поеми «Брезентоград», яку взяв, як епіграф, Євген Євтушенко до своєї поеми. Сьогодні від цієї поеми у пам'яті сучасників лишився один епіграф. І вже не важливо чи сам Пиниця, чи сам «народ» замінив оту «Братську» на «блядську». Тільки не Євтушенко...

Листопад 2014 р.

«СУДЬБА» МИКОЛИ АДАМЕНКА

У письменника Миколи Адаменка є коротке оповіданнячко, де герой твору розмовляє зі своєю покаліченою... Вибачайте за недоказане слово, далі краще зачитую:

« – Ну, клята! Скільки ти будеш мене пекти? – озлоблено звертається Михайло Степанович до своєї навіки знівеченої ноги, як до заклятого ворога. Він шкандибає поряд з нав'юченим молодими берізкама те кленами велосипедом, тримаючи його за неслухняні роги. Зустрічні машини вихоплюють з осінніх вечорових сутінок найжачену хуру й знервоване обличчя старого, засліплюючи йому очі».

« – Не кляни й не дорікай! – скрипучим голосом озвалася нога. – Адже сам винен... Отоді, в обгородженій колючим дротом тайзі, коли вальщик

Батог кризь завивання електропили посилав сучкорубам застережливий сигнал «Бойся!», ти не виявив прудкості і підставив мене під оте ялинове верховіття, яке хоч і було м'яке на вигляд, геть подробило мені кості».

Власне, і все оповіданнячко. Завершується цей напружений діалог все ж мирно:

« – Еге ж. Їм («високопенсійним особам». – **В.С.**) ніколи. До церкви ходять – гріхи відмолюють. Ну, й біс з ними. А я інакше не можу. Вдача така.

– Авжеж. Вдача – це і є судьба... »

Тяжко таке читати. Вдвічі тяжче, відаючи, що Микола Адаменко, ще студентом, шістдесят з хвостиком літ тому, не сподобався дядькам-чекістам за те, що читав заборонені книжки Винниченка та Грушевського, і вони запроторили на чотири роки до Північного Уралу, на тайговий лісоповал. Потім, повернувшись з ГУЛАГУ, ще десятиріччя довелося чекати реабілітації, а це – ні влаштуватися на роботу, ні продовжити навчання.

Знаю Миколу Петровича багато літ, маю чи не всі його книжки з дарчими автографами, скажімо, з такими: «моєму побратимові по перу і давньому приятелеві». Але щоразу, коли він приїжджає з містечка Сосниці до Чернігова, не наважуюсь запитати: чи не з ним це було? Адже так по-стефаніківськи, по-ремарківськи страшно і вразливо написати можна лише про себе. Однак втішаюсь, що це художній твір, і автор має право на домисел, а письменницького хисту Миколі Петровичу не позичати. І нині, як і колись, бачу його ставну ходу, хоч літа вже на дев'ятий десяток повернули, а буйний чорний чуб вкрила сива поморозь.

А ось удача в нього – це справді «судьба»: із звитягами совісті, пронесеної кризь усе многотрудне життя, із добротою, яка аж світиться на посіченому зморшками обличчі і яку так нелегко відшукати в людях його покоління, із тією скромністю, яка зрідні давньоруським святим.

Таке б оповідання вивчати б школі, на прикладі ще живого в'язня сталінських концтаборів виховувати підростаюче покоління... Так ні, в Миколи Петровича немає «розкрутки» (і це оповіданнячко вийшло півтора десятка літ тому в Чернігові, у книжці з півтисячним накладом), яку мають набагато молодші письменники. Йому невтямки, що література вже стала шоу-бізнесом, що на зміну тим графоманам – очільникам Спільки письменників, коронованих поважними преміями, прийшли такі ж словоблуди, котрі найголосніше кричать у велелюдних залах, перед якими розчохлені мікрофони та камери теле- радіоефіру і які теж увінчані преміями, яких побільшало в рази. Тільки в сумних очах промайне неприхована радість: «Колись же прочитають... »

Якби не було вас, Миколо Петровичу, тяжко було б повірити в це...

Грудень 2014 р.

КУТЮР'Є МОГО ДИТИНСТВА

Мої перші штани на одній саморобній підтяжці з коричневої байки пошив дядько Петро, єдиний власник швейної машинки на нашому кутку. Звісно, я того не пам'ятаю. Проте ходив до «модника», як його називали жінки, разом з мамою дещо пізніше, щоб замовити ще й жакетик, в якому аж до школи, коли мені купили перший бавовняний костюм, бігав сільською вулицею.

Дядько Петро вночі сторожував колгоспну ферму, а вдень стукотів машинкою, що стояла посеред хати. Перше, що впадало в око, безліч шматочків різного краму, які валялися довкола, навіть на лаві, на якій він посадив нас з мамою. Відірвавшись від шиття, дядько Петро обміряв мої худенькі плечі, додав кілька сантиметрів на виріст, щось записав крейдою на принесеній мамою тканині.

Шив він за одним фасоном жіночі кофти і спідниці (причому обмірював замовницю сантиметровою стрічкою обов'язково у присутності своєї дружини), дитячі вдяганки, навіть перешивав, а здебільшого залатковував гімнастерки і галіфе, які носили після війни чоловіки.

Та життя брало своє... То в одному кутку села, то в другому почали з'являтися швейні машинки. Дефіцитні й дорогі. Мріяла про ту машинку і мама. Отож, одержавши в кінці року «льонові», батько вирушив аж у Підмосков'я, у місто Подольск, де в магазині при заводі швейних машинок купив ту дорожчійну річ. Не знаю, яка то була подорож, проте батько часто розповідав гостям, що приходили до нас на храмовий празник, що потяг прийшов до Чернігова вночі, і він пішки відмотав п'ятнадцять кілометрів крізь завірюху в своїй благенькій шинельчині, несучи її до села.

З ручною машинкою «Зінгер» ми стали незалежними від дядька Петра, як стали незалежними згодом й інші родини кутка: вони вже самі або шили, або ж почали купувати одяг у лавці, а молодь замовляла в міських ательє і сукні, і брюки, і навіть костюми. Дядько Петро від того час від часу люто запивав...

Швейну машинку, прикрашену золотистими орнаментами, я теж спершу полюбив, а потім зненавидів: якось загубилася шпулька, з якою я часто грався, і всю вину звалили на мене. Лише через тиждень мама випадково її знайшли за ніжкою буфета.

А той жакетик, який зшив дядько Петро, ще донедавна висів на гвіздочку в нашій старій дровітні, нагадуючи про геть забутого в історії села кутюр'є мого далекого післявоєнного дитинства.

Січень 2015 р.

Людмила СВІТАЄВА**СИПАЛА ЗИМА**

Сипала зима знов снігами,
За коротким днем сумувала,
Голосила щемно вітрами...
Десь уночі...
Одягала білу перуку,
Сріблом коси знов фарбувала,
Видно відчувала розлуку,
Бо мовчить...
Закотилось сонце за хмари,
За зимою нишком зітхає...
День забув, що ним вона марить,
Заблукав...
Щоб морозу знов не дісталась,
Заметіллю поле вкриває...
Та коли назад поверталась,
День настав...

12.12.2014

ПТАШИНА

Злетіла б, перебиті крила...
Чиясь поцілила стріла...
Ледь підвелась і знов зомліла...
Не видно світу – лиш імла...

Лежить і квилить невловимо,
Сховавшись у гущавину...
Жахливо так... неприпустимо...
Чиюсь платити данину...

Слабка, мов немовля, пташина
Нікому не робила зла...
Ні комашина, ні звірина
Не помічали – замала...

Лігала, крихти смакувала...
Кохала, у піснях жила...
Стріла пташинку наздогнала...
Високу ноту... не взяла...

03.12.2014

ШУКАЮЧИ ПРИТУЛКУ

Шукаючи притулку в римах,
До сповіді в них теж іду...
Ховаючись, як за дверима,
Може, в останньому ряду.

Навколішки впаду та плачу...
В словах, занурених в печаль,
Бо знаю, більше не пробачу
Очікуваному свій жаль.

Шукаючи притулку в римах,
Страждати можна досхочу.
Навіть, якщо я тут – незримо,
Давно вже, подумки, лечу...

14.01.2015

НАВІЩО?

Це ж стільки болю, стільки сліз!
Навіщо? І кому потрібно?
Хто смерті шквал сюди приніс
За мідний, золотий чи срібний

Метал – еквівалент життя
Душі людської, краплі крові...
Нема назад вже вороття,
Амбіції лиш гонорові...

Блукає он чиєсь дитя...
Шукає маму, знову кличе.
Грані жорстокого буття?
У відповідь – десь птах курличе...

Ще вчора теплих слів журба
На ніч співала колискову,
Сьогодні – зламана верба,
Без вікон – дім, а завтра знову...

Чекає, що увесь наш край,
Звідки те лихо, град і грози?
Тепла вже, мабуть, не чекай,
Лиш люті у серцях морози...

Натільні носите хрести?
Тоді спитати треба Бога:
Чи налаштовані мости,
Куди веде ваша дорога?

У вбивці теж на шиї хрест?
Якому богові молився,
Коли вже стільки довгих верст,
Все йдеш і нищиш, і не вбився?..

25.01.2015

ОСТАННІЙ КРОК

Останній крок зробити та піти,
Куди?.. про це вже думати не варто.
Десь зводить доля зоряні мости,
Зустріч чиясь лишень чекає старту.

Останній крок такий чомусь тяжкий,
Ноги вже йдуть, біль в серці не вщухає.
Невидимі, заховані стежки,
Тут у долонях... хто їх прочитає?

Останній крок безмежного «чому?»
За рогом – прірва, темна, нездоланна...
А відповіді впали у пільму,
Не зцілені щемлять і досі рани.

Останній крок... дорога навмання,
Відкриє чи заплутає ще більше?
Шукаючи прийдешне пізнання,
На кінчику пера про тебе – вірші...

14.01.2015

ШАЛЕНСТВО

Шаленством вразив, попри сподівання.
Не знала, не збагнула, що вже йшла...
Усі твої нестримані зізнання
Я пригоршнями жадібно пила.
Десь падали дощу прозорі води
В бурхливім танці, стогоном чуття...
В обіймах тих гарячих – насолоду
Ти дарував – всі радощі буття.
Пелюстки троянди спочивали,
Щось шепотіли про чарівну мить...
В шаленстві паленіли та згорали,
В єдиному бажанні – полетіть..

13.01.2015

Іван КУЖЕЛЬНИЙ**ЗВЕНИЧІВСЬКІ ПОБРЕХЕНЬКИ****ВЗУВ ВОЛИКА У ПОСТОЛИ**

За метрикою хрещений мого батька значився як Пилип Микитович Яриловець. Та у селі всі його прозивали Семирозум. Був він від природи кмітливим і розумним. Прожив на світі близько сотні літ.

Дід Пилип, як отой шолоховський Щукар, був на усілякі вигадки мастак. По-сільському – штукар.

На початку тридцятих минулого століття за те, що не захотів добровільно віддати у колгосп віялку і молотарку, запроторила його влада до Чернігівської тюрми, де він просидів півроку. Відпустили, бо заступилося все село.

– Тебе ангел підняв на волю, – сказав йому на прощання начальник тюрми. – Їдь додому і помагай колгоспу.

Та Пилип Яриловець так і не вступив до колгоспу. Все життя прожив «індусом» («індивідуальним собственником»). А дітям не перечив йти колгоспною дорогою.

Скільки жив, стільки й тримав у господарстві їздового волика (останні три роки – бичка-парувальника), бо коня влада забороняла йому тримати.

Як одноосібник, він мав право випасати волика тільки на сільському вигоні, де часом і для гусей було мало паші. До яких тільки хитроців не вдався тут Семирозум. Взував волика у валянки, щоб не залишав слідів, і вів нишком увечері через город у Царину на колгоспний луг випасати. А взимку, коли їздив на Замглайське болото збирати залишки сіна на оденках з-під стогів сусіднього роїського колгоспу, прив'язував волику до копит постоли, щоб не ковзався на льоду під снігом.

Дід Пилип славився у селі міцним самогоном. Часто любив повторяти: «Горілка – не Бог, але добре помагає».

Він першим у Звеничеві змайстрував міні-заводик (по-сільському – заводок) для виготовлення самогону, який через усілякі трубки-з'єднання називав «телефоном».

Час від часу дільничні міліціонери з району робили на дідів промисел облаву. Та він, зачувши про небезпеку, одразу ж мудрував як їх перехитрити. Бувало, швидко пакував самогонний заводик на воза, накривав лахміттям, і волик, пасучись, катав його по вигону. А сулію з перваком клав у торбину, яку вішав на стіні, прикривши старою куфайчиною.

Якось міліціонер прийшов трусити у діда самогон з сільрадівським активістом Василем Горицьким. Нишпорив по усіх закутках. Аж упрів від пошуку. Пішов до криниці води з цеберки попити. А понятій у цей час зачерпнув кухликом у відрі, що стояло на лаві біля печі. Ковтнув, аж там самогон. Та не продав він Семирозума, пожалів за кмітливість.

І все ж одного разу страж порядку підловив таки діда з перваком. Справа дійшла до суду. Але й тут він вийшов сухим із води. Розповідав допитливим у селі як це сталося. Мовляв, відвіз судді півкабана та баклагу самогону. Спробував він його і сказав, що такого міцного й за царя-батюшки у Городні не гнали. Та й відпустив додому.

Заробляв собі Пилип на прожиток не лише самогоном. Їздив воликом аж у Невклю за деревним вугіллям для самоварів і прасок, яке потайки возив на продаж у Чернігів. Торгував тут садовиною і городиною.

А одного разу восени накопав кілька мішків кореня хрину на своєму та сусідських городах та й майнув поїздом на базар у Ленінград, де цей товар був у ціні. Торгаша з України запримітили місцеві вурки, стали за ним полювати, аби поцупити гроші. Та Семирозум пошив їх у дурні. Забіг до магазину, накинув на голову стару хустину і чорним ходом вискочив на вулицю.

Бувало, вертаючись із далеких доріг, дід випрягав волика біля двору,

прив'язував до колеса, а сам влягався спати на воза під літнім небом.

Сільські парубки-жартівники відв'язували нишком волика, а сонного Пилипа везли у Царину чи на той бік вигону. Прокидався він під ранок і ніяк не міг второпати, що з ним сталося. Впрягався у воза і тягнув додому.

Частенько підлітки просили діда, аби їх покатав. Садовив він дітлахів на передок воза. І віз з вітерцем. Та як тільки-но волик починав «свис-тати» з-під хвоста молодою зеленню з нічного випасу, хлопчачи миттю зіскакували з воза і бігли на греблю прати одяг. Семирозум же чинно завертав до сільської лавки, аби прицінитися, по чім тут господарські товари.

– Ти, Пилипе, краще собі нові штани купи, – яюсь, посміхаючись, зауважили дядьки. – А то он уже дірки на колінах світяться.

Мовчки пішов на вулицю за лавку, перевдягнув штани задом наперед.

– Ну що, хлопці, тепер нема дірок на колінах. То навіщо ж нові штани купувати?

Таким ось штукарем запам'ятався звеничівцям життєрадісний кмітливий дід Семирозум.

У КАСТРУЛЬЦІ З ОДНИМ ВУШКОМ

Солдатська вдова Олена Анастасівна Івко понад усе любила худобу. Навіть на схилі літ тримала у дворі корівку-годувальницю. Глечик-два для себе і рудого kota залишала, а решту у «молочар» здавала.

А як молодшою була, у Чернігів на базар і молоко, і сир, і сметану возила. Частенько і кавалок масла у кошик на полотнину клала. Бувало, влітку, поки доведе, все в дорозі розтане.

Яюсь, розпродавши молочне, купила Олена собі за виручку білу гарненьку каструльку з одним вушком і червоними квіточками на полуді. Як їхала знову на базар, налила туди холодної води, поклала грудку свіжого масла і накрила кришечкою, щоб не розтало. Думала, миттю продасть. Та простояла до обіду. Хто не йде мимо, гляне спочатку на каструльку з одним вушком, де в холодній воді плавало жовте, як віск, вершкове масло, а потім з-під лоба — на бабу-чепуруху і похитає головою. І так, і сяк припрошувала Олена покупців — ніхто не бере. А чому, підказала рожевошока сусідка, продавши свій товар.

– У тебе, бабо, каструлька з одним вушком, а треба — з двома. Докумекала?

І тут Олену ніби вогнем обпекло від сорому. Згадала, як бачила у колгоспних яслах «каструльки» з одним вушком, себто нічні горщики, на які нянечки садили дітей справляти нужду.

Та масло вона того дня все-таки продала. На біленькій полотнині. А «каструльки» з одним вушком уже ніколи на базар не брала.

«ДАВАЙ ЧОРНОГО»

У стару лавку, з підсліпуватими вікнами, що стояла біля сільської пожежної, навпроти клубу, заїхав за товаром заїкуватий дядько Петро Акименко. Жив він на сусідньому хуторі Пасічний, а головував у Вихвостіві.

Походив туди-сюди, подивився на прилавки і до лавочника Федора Яриловця:

— Д-д-дай мені одну бу-бу-ханку бі-бі-бі...

А потім, розгнівавшись на себе, що ніяк не може вимовити «білого хліба», у смак матюкнувся і махнув рукою:

— Давай уже краще дві чорного...

«ХІБА ВСЕ РОЗКАЖЕШ»

До Мані Хоменко, що жила на Загребеллі, по війні пристав у прийми Микола Мудрик із сусідньої Розвинівки. Був він чоловік хазяйновитий, роботящий, чемний і доброзичливий, шанований у селі, але малограмотний.

Одного разу поїхав Мудрик з гуртом звеничівців колгоспною машиною у Чернігів на базар. Продав городину. Купив Мані і теці гостинців, а собі велику газету, аби довести селянам, що таки ж він грамотний.

І коли ті зібралися, щоб вертатися додому, поважно витяг її з нагрудної кишені і зробив вигляд, що уважно читає. А газета, як на лихо, була без ілюстрації. І тримав її Мудрик заголовком униз.

Побачивши це, хтось з односельців лукаво запитав:

— А що ж, Колю, там пишуть?

— Та багато чого... Хіба все розкажеш, — мовив той багатозначно і сховав газету за пазуху.

А якось привіз він додому газету вже з ілюстраціями. Перевернувши її догори дригом, жажнувся від знімка, на якому була машина з людьми, що їхали в поле. Злякано мовив: «Ти поглянь, Маню, сюди — знову крушеніє».

ЧОБОТИ, ЧОБОТИ ВИ МОЇ...

По-вуличному глухий дід Чилей, а за метрикою Федот Львович Коваленко, жив на родовому дворіщі у родовому кутку, що ніби прудкий кінь, розігнався з пагорба вдалину, та його перепинило грузьке замглайське болото.

Хо́да у діда була особлива: ступав не широко, наче боявся, що загубить

взуття, але ногу ставив так лунко, як солдат на плацу. Любив він носити розкішні горностаївські бахили, що аж лопотіли на росяній траві.

А якось поїхав у Чернігів на базар і придбав собі литі гумові чоботи. Радів, що дешево купив їх на руках. Приміряв один на праву ногу, а другого не встиг — продавець кудись дуже спішив.

Приїхав додому, покликав з городу бабу Варку, щоб та оцінила обнову. Став взувати чоботи, аж ті обидва на праву ногу. Сплюнував спересердя та втішив себе тим, що дешево купив.

І весною, і влітку гриміли у Коваленковому кутку просторі гумові чоботи на праву ногу. Всі знали: то дід Чилей за астраханською тюлькою у лавку йде. Якби вмів, то ще й пісню б заспівав: «Чоботи, чоботи ви мої, наробили клопоту ви мені...»

ЗНАЙШОВ ВИХІД

Якось повоєнного літа троє звеничівців поверталися підводами з Чернігівського базару. Завернули до одного, другого магазину — всюди стільки люду за хлібом, хоч з ночі у чергу ставай.

Підїхали до останнього на П'яти кутах — і там така ж картина.

— Хлопці, а я додому без хліба не поїду, — хвацько зіскочив з підводи за рогом магазину Мойсей Скітер.

— Та годі тобі байки розказувати, — обірвали його на півслові попутники.

— Б'юсь об заклад, що за п'ять хвилин візьму, — не здавався той.

Потому рішуче закинув на спину полотняну торбинку, затис у зубах новеньку десятку і, прикинувшись калікою, навколішках поповз до магазину.

Люди співчутливо пропустили його до прилавка з хлібом. А коли вертався назад і за порогом став на здорові ноги, кинулись на хитруна з кулаками. Добре, що підвода стояла наготові. Миттю скочив на воза і вперіщив батою коня...

У ліску за Халявином базарювальники сіли повечеряти. Із «закладу», який виграв у них Мойсей, випили по чарці за його здоров'я, закусили ковбасою і запашним чернігівським хлібом.

«ПШОНКА»

Було це ще до суцільної колективізації. Сільський жартун Володимир Яриловець на прізвисько Квуож сидів на улюбленій лавочці біля сільради у чеканні, аби з кимось потеревенити.

І тут до нього підсів новий уповноважений з хлібозаготівель із само-

го Чернігова товариш Довбиш (село тоді входило у приміську смугу).

— А ви, шановний, часом не в курсі, чому селяни так повільно виконують завдання по здачі хліба державі? — запитав з непіддробною цікавістю.

— Озиме жито уже здали, а ярина ще не дозріла, — відповів йому неохоче Яриловець.

У цю мить мимо проторохтіла підвода, доверху навантажена сухими стрічками болотного аїру, який селяни заготовляли на паливо і на підстилку худобі.

— А що то за жниво дядько повіз? — уgliedів уповноважений.

— І ви не знаєте? — начебто здивувався пересмішник. — Схоже, ніколи в житті не їли пшоняної каші з молоком.

— То чому ж цієї «пшонки» не молотять та не здають державі? Вона ж уже дозріла.

— Ось про це, шановний уповноважений, і запитайте сільську владу.

Того вечора Довбиш вчинив сільрадівцям неабиякий рознос, назвавши їх саботажниками, що зволікають з обмолотом і здачею державі «пшонки».

Вертаючись додому, заїхав попити водиці до молодиці Гопгопихи, що жила на околиці села. А потім став приставати до неї з любощами. Та схопила великого гнилого гарбуза і наділа на голову зухвалому залицяльнику.

Більше Довбиш у село не приїжджав.

«НА ЧОМУ СИДЖУ, ТЕ Й ГЛЯДЖУ...»

Тихін Яриловець жив на горі край села, яку іменують Бритиковою. Був він людиною відчайдушною, кмітливою, але злодійкуватою.

Якось увечері через дірку у солом'яному даху Тихін заліз у комору до Ригора Полегенька, де поцупив клунок сала. Став нишком підніматися на гору та, зачепившись за бантину, ледь не впав додолу. З переляку випустив клунок, який, скотившись із даху, важко гупнув на землю. Та так, що хазяїн оселі, схопившись із ліжка, вискочив на вулицю. Кинувся за хату, аж там Тихін, згорбившись, стоїть і так благально просить:

Любий земляче, переховай оцю торбинку до ранку. Дорого віддячу..

— Забирайся геть під три чорти! — сердито гримнув на нього благочестивий Ригір. Хутко піддав злодієві на плечі важкий клунок і виштовхав з двору. А коли вернувся до хати, стала його дружина Ганна розпитувати: що ж там трапилось? Розказав усе, як було. Недослухавши, вона миттю кинулась через сіни у комору.

Ой, лишенько, Ригоре! Клятого Тихона ти з нашим салом потуриш!

А було ще й таке. Одного разу Тихін Яриловець украв клунок зі свіжиною у сусідньому Роїщі. Невзабарі хазяї по гарячих слідах примчали до нього в хату робити трус. Почувши їхні кроки, хитрющий, як лис, Тихін одразу зметукував: поклав клунок під діжку, що стояла серед хати, всівся на неї та заходився шити чоботи. Де тільки не шукали пропажу роїщенці – не знайшли. А Тихін, погойдуючи ногами, все сидів собі на діжці з дратвою в зубах, весело мугикаючи під носа: «Хто на чому сидить, те й глядить». Подивилися на нього косо пришельці та й пішли ні з чим. А на вулиці отямилися: «Що ж це він там «глядить»? Чи не наше сало бува?» Мерщій до хати. Заглянули під діжку, а там порожньо. Меткий Тихін устиг переховати клунок в інше місце.

ЩОБ У ЦЕРКВІ НЕ СВИСТАВ

Звісно, що дід Яків Івко ніколи в житті не сидів на золотому троні падишаха у жодній з арабських країн як Близького, так і Середнього Сходу. Та його усі чомусь прозивали на сільський манер Падашакою. Був він глухий, як пень.

А дід Андрій Костирко ніколи не зодягав капральського мундира, бо це звання в російській армії скасували задовго до того, як він з'явився на світ. Та в селі без будь-яких вагань величали його Капралом.

Мав дід Капрал пишні губи. Кажуть, у юності дуже любив цілуватись з дівчатами.

Падашака та Капрал жили у різних кінцях села. Якось стрілись вони на богослужінні у Петропавлівській церкві.

Глухий Падашака ревно молився, раз у раз поглядаючи, як кланяються Богові його односельці, бо не чув ні батюшки, ні півчих. А Капрал, поставивши губи бантиком, уважно прислуховувався до кожного слова, мовленого у Божому храмі.

І здалося Падашаці, що той свище у церкві. Скільки не кидав на нього оком, весь час губи свистком тримає. І така того злість взяла. Після служби стали розходитись прочани по домівках. А Падашака до Капрала. Схопив того міцно за барки, так як затопить у вухо: «Оце тобі, бісів сину, щоб у церкві не свистав».

АЖ СІК З ТОПОРИЩА БРИЗНУВ

Якось сільські дядьки після чаркування біля греблі стали хизуватися чудернацькими історіями, які нібито траплялися у їхньому житті. Дійшла черга і до Миколи Мудрика.

– Пішов я, хлопці, минулої осені під вечір по лозу на обручі у Соловйову околицю. А там такі нетрі. З острахом подумав:

– Може, й вовки тут водяться. Вирубав одну, другу, третю лозину. Підняв голову, аж на тобі – навпроти мене вовчисько очима світить. Я з переляку так стиснув нове кленове топорище, що аж сік з нього підштаніки промочив.

Розреготалися хлопці:

– Ну й брехун ти, Миколо, ну й вигадник, як отой барон Мюнхгаузен. Ще, може, скажеш, що й вовка зарубав.

– Замахнувся я на нього та як уперіщив. А потім у сутінках півгодини сокиру зі старого корча витягував.

ОЙ, ГИЛЯ, ГИЛЯ, ГУСОНЬКИ, ДОДОМУ

Восени з широких луків на осушеному Замглайському болоті злетіла над вечір зграя наших гусей, що паслися без нагляду, хоч досі завжди ночували вдома. Куди вони завернули, ніхто не бачив.

Назавтра на домашній раді вирішили шукати їх по сусідніх селах. Батько попрошкував у Роїську Слободу, де жили наші родичі. Мати подалася у Вихвостів. А я сів на велосипед і майнув до Петрушина, що маячів на горизонті банями старовинної церкви Різдва Богородиці. Це десь сім з гаком кілометрів від батьківської хати.

Край чужого села на спорожнілій колгоспній фермі сиділа зграйка сірих гусей. Довго придивлявся: наші чи чужі? (Я їх рідко бачив, бо на той час уже не жив у Звеничеві). Мати казала, що їх мало бути 28. А тут – 27. Подумав, мабуть, хтось з петрушинців оскуб нашу гуску на холодець.

Став гнати їх попід горою курним путівцем додому. От-от мав уже минути Граничний рівчак, що розмежовував землі двох сусідніх колгоспів. І тут раптом схаменувся закличним криком горбоносий гусак. Пожвавішали й обізвалися гуси. Замахали крильми і дружно знялися у небо назад до Петрушина. Скочив я на велосипед і помчав захекано вслід за ними. Хвала Богу, приземлилися на тій же фермі, на тому ж дворіщі.

Розгнівавшись за отаку непередбачувану польотну витівку, загнав гусей у старий порожній корівник. Знайшов шматок алюмінієвого дроту і перев'язав кожній пташці крила.

Довгенько гнав їх у рідне село. Спересердя підфутболював тих, що відставали. Мовляв, це вам за те, що завернули назад і відцуралися домівки.

Це була остання гусина осінь у нашому дворі.

Володимир ПАЩЕНКО

Володимир Михайлович Пащенко – науковець і поет. Народився 15 вересня 1950 року в селі Мала Дівиця Прилуцького району Чернігівської області в родині фахівців-аграріїв.

Закінчив географічний факультет Київського університету імені Тараса Шевченка (1972) та аспірантуру.

Доктор географічних наук (з 1992), професор (з 2002 р.). Теоретик, методолог, наукознавець.

У поезії тяжіє до густого, образно і філософськи наповненого ліричного письма. Прагне викінченого фразування, легко вимовного звукопису.

Має літературно-художні видання: «Соколинь» (вірші, 1996), «Пелюстка Всесвіту» (вірш і поема, 1997), «Хрестоцвіт» (вірш і поема, 2000), «Козачка» (поема, 2001, 2008), «Бабуся Варка» (поема, 2002), «Осоння» (вірш і поема, 2006), «Земні принади» (вірш і поема, 2010), «Соколинь. Вибрані вірші» (2015).

Член Національної спілки письменників України (з 1999 р.).

Лауреат літературної премії імені Миколи Куліша (2013 р.).

КОЗАЧКА**Поема**

*Всім гідним,
хто Вкраїни не покине*

Вступ

У пам'яті є тиха даль,
Колись трагічна, – тим яскрава;
Притлумлена її печаль,
А відсвіти – густа заграва,
А блискавки – черлена сталь.

Прийшов сусідсько – й побив,
Спалив містечко – і покинув.
Тріщали ще і ще лоби,
Плоти розп'яту Україну
Несли у вічність... Без ганьби.

Бо не покинули сини
Вкраїну славу – й недоріку;
Бо матерям, жінкам вони
Були опорою довіку;
Бо гідним снились вільні сни.

Але й здешевлених ковбас
Наснили наші пребагато;
Чужинством марять Крим, Донбас;
Знайдеться всюди скраю хата
І ще таке, що ганить нас.

Чи самоїдство й похвальба, –
Чи майбуттю достойне віно?
А чи розпачлива мольба? –
Молитва. Слава Україні!
Не меншоварта нам судьба!

Чи росіян – і москалів
Усі уміють розрізнати?
Третина – вміє на Землі:
Москалики – імперський натовп,
Коли Вкраїні добре, – злі.

А добре в Україні як!
Яка м'яка ласкава мова,
Який води чудесний смак,
Яка трава росте шовкова,
На чесних людях – добрий знак.

Вкраїна гойна ще людьми,
Хоча в біді була, в руїні;
Вона – з лелечими крильми,
Але піснями – солов'їна;
Вона, яка не є, – то ми.

СУХЕНКОВЕ ОЗЕРО**Власні назви**

При березі – Петрів батіг
Зацвів здивовано і синьо.
Чиїм ім'ям, чийого сина
І хто назвав – зумів чи зміг,
Що назву ту не виб'єш клином?

На пашу в яр – у Кераків –
До мене гнали, після мене;
Минуть літа, і яр зелений
Привабить інших пастушків.
Керак – чиє таке наймення?

Ось Бідне озеро: сухе,
Раніше – коней в нім купали;
Чиясь дідизна там пропала –
В колгоспне репнула, в лихе;
Бідніли бідні, ситі – спали.

Сухенкове озерце є:
На простір плесо не багате,
Зате в леваду, майже в хату
Дрібненька хвиля тихо б'є;
Озерце справжнє, не загата.

Рибалкам годять карасі,
Прудкі в'юнці – смачні в олії!
Озерце спекою міліє,
А свіжим ранком у росі –
Туман над плесом полотніє.

Чому Сухенкове воно?
Чому село при ньому – Красне?
Яких красот було тут рясно?
Що давнє – втрапило на дно?
Що – непотоплене, незгасне?

Сухенків пращур був Сухий –
Худий і дужий козарлюга,
Ґуляв собі Великим Лугом,
Татарам, туркам був лихий
І тим своїм, що недолугі.

Зістарився Сухий козак –
Осів при озері в долині,
Звів дім у дереві та глині,
А мавши з Неба чистий знак, –
Стягнувсь на храм по деревині.

Величну церкву козаки
Поставили – всю дерев'яну,
Звели красу, котра не в'яне,
Красу, що світ цей гомінкий
Вмовкав, коли те диво вгляне.

Аж п'ятиглава церква та;
То з нею – красні краєвиди;
Від обрію – півкруг апсиди,
З рівнинності – в нас прямота:
Господь людей тут не обидив.
Козак на прізвисько Сухий
Лишив, крім храму, рід Сухенків;
Чи не на світ український всенький
Відомий скульптор – є такий,
Увічнив Бабин Яр, Шевченка.

А з іншим хто – школярував,
А з тим – навчався картографій;
А в пам'яті – ревіння страху:
Бульдозер злісно гарував,
Рознищив церкву, що без цвяхів...

Дитяча пам'ять

Дитячій пам'яті дано
Морену міць підвалин-дуба.
Дитячій пам'яті не згуба
Ні юності хмільне вино,
Ні зрілості крута рахуба.

Піщане у дитинства дно,
Доступне зору, – а глибоке;
Там добре видно зверху, збоку,
Лише м'яким туманом-сном
Сам верх заволокло – ледь-поки.

А глибше – знане, дороге,
Карби, скарби – все без намулу;
Заглянути у ту шкатулу, –
Все щільно влежане, туге;
І спомини озвуться гулом.

Міцна в нас пам'ять неспроста:
Слабкій, без гарту, не здолати
Минувшини глухі загаги,
Де страх-бульдозер вироста,
Щоб душі нам порозтягати.

Було врожайно на страхи.
Ревів бульдозер і в Дівичі;
Вузькі в лобних долях, ниці –
Знайшлись начальнички-мохи,
Вказали нищити гробниці.

Тоді у ранзі пірамід
На обшир удайських просторів
Дивилися могили-гори...
Тепер там звалище, послід,
Аж яма – й верб сумних докори.

Яких віків попрали слід?
Чиї сплюндровано останки?
Була Ёра, летіли санки
З вершин козацьких пірамід,
І от – бульдозери, мов танки.

Минули вже десятки літ;
Начальнички-мохи минули,
А глум і сором не послули,
А скоєне тривожить світ –
Тодішнім свідкам совість мулить.

З ясних, мов свічечки, колод
Козацького сільського храму
Звели ужиткове, для краму..
То – міг пишатися народ,
А це – барак, до зиску брама.

Але у пам'яті селян
Струнка церквиця все ще мріє,
Надією той спомин гріє:
Зародить український лан, –
Свічками храм запломеніє.

І на дівицькому горбі,
Де при могилах – сміття страми,
Почнуть криві ходити прямо,
Зведуть нащадкам і собі
Ясну летку споруду храму:

То і прозоріння, й каяття,
І дар усепрощення з Неба;
Те все живим і мертвим треба:
Спокута за невороття,
За глум, де пам'яті погребі.

Козакова дружина

Вкраїнці, майже козаки!
Чи лиш для зиску наші мізки,
Чи конче брати нам валізки,
Везти хист розуму й руки
За прикордонні обеліски?

Козачка, вільна й молода –
Україна – плакати не буде
За тим, хто десь її осудить,
Хто десь фортуну вигляда
Без ляку, докору й огуди.

Лиш ті, хто в цім земнім пугі
Україні приурочать душі,
А тілом дужі – й не байдужі,
На добре звернені в житті, –
То козаки, а не папуші.

Про те, м'якуш – чи не м'якуш
Козак зосібна, українець,
Щедрот яких, речей, колінець
Чекати від статур і душ, –
Те джура відає, любимець.

Є в кожного такий джура
Чи хатній отаман таємний:
Дружина; муж їй – під'яремний.
Солодка ти – в ярмі жура!
Коханням сяє нічка темна.

Вінчали в церкві «на ярмо»,
На шлюб, де в парі – кожне вільне,
Маєтне, гідне, богомільне,
З дитинства ще Святе Письмо
Читає – і письмо цивільне.

В найпершу школу для дівчат
Малих русявеньких киянок
На давньоруський княжий ганок
Скликали. Грамоти мовчать,
Щоб десь подібне знав той ранок.

А чин одруження? Він є,
Скрізь женяться чи ходять заміж;
Та в Україні – рабству замість
Гніздечко рівноправ'я в'є:
Дружина – не рабиня на ніч.

Дивуйте нам! Десь – домострой:
Залежність давня – і реальна.
Козацький шлюб – не театральний,
Муж-ладо – лицар і герой,
Закоханий, – та ліберальний:

Якщо піде у козаки, –
Дружину вільною лишає;
Розлука жінці заважає,
Та вродяться не байстрюки,
А цвіт законного врожаю.

У тім ніхто не вгляне тінь,
У тім немає нетерплячки, –
А лиш покликання козачки:
Щоб не спустошився курінь,
Збезлюднівши за одиначки.

А як судилась козаку
Кохана, сяюча в коханні, –
Її не схилить розставання
До когось ще на цім віку:
Кохана вибере чекання.

Хвилювання

Верба плакуча зронить сум
До плеса тихого озерця;
Чекання краятиме серце,
Страхи прострелять поле дум,
Та віра вистоїть у герці.

В козацькім Красному селі,
Де озеро – прозріння око,
Там вербам-віям сниться спокій:
І край води, і край землі,
І край життєвого потоку

Умиротворення води –
То теж її цілюща сила.
Допоки жіночка не сива, –
День, рік молить, – і не один:
Нехай печалі змиє злива!

«Свята Покрово, заступи,
Спаси від кулі чоловіка,
Не збав його дочасно віку
Росою землю окропи,
Не кров'ю-краплями без ліку!»

Мольба – як за данням рука...
Почула пресвята Покрова,
Послала срібло їй, підкову,
Не милостиню-мідяка, –
А долю, щедрю і спадкову

Та доля не була легка –
Тяжка була і драматична,
Там смерть ходила по дотичній,
Судилася чоловікам,
Рокована їй печально звична.

А врода – писана цвіла,
Про те сказати б особливо;
Сльозами повнилися зливи;
Розлука, в'ївшись як смола,
Вела у долю ту щасливу

Напевно, щастя нетрудне –
Навряд чи то правдешнє щастя:
Оте всеблагісне причастя,
Нетрудно ідучи, – мине,
Хоч ви у гріх не встигли впасти.

І все ж там є невмисний гріх:
Не поціновано всеблага;
Не на червінці, гривні, шаги –
На гідне цінностей усіх,
Які для щасть – не противаги.

Тече, хвилюється ріка –
Супій чи Сейм, дівицька Галка,
А поряд легітно і палко
Хвилюється за козака
Його – й озерцева русалка.

А може, мавка. У степу
Між пралісів густих дібровних
Її озерце надто скромне,
Але жагучість не сліпу
Хвилює і таїть – хоромно.

Отож у Красному селі
При озері – гніздечко качки,
Там хутір нашої козачки,
Хмарки пливуть в озернім склі –
Висоти ревної балачки.

(Продовження у наступному числі)

Михась ТКАЧ**НА ВЕЛИКДЕНЬ**

(З дитячих літ)

Вечоріє. Над димарями сільських хат від призахідного сонця, що висить над обрієм, багряняться дими. То в оселях жінки топлять печі – печуть паски та готують всілякі страви до Великодня.

Ось-ось настане Св'ят-вечір. Деякі бабусі вже повиходили з кошиками на вулицю, зібралися до купи, щоб податися до церкви у сусіднє село, бо свою більшовики зруйнували. Йдуть та ревниво поглядають на майдан, де на розі двох вулиць, сільські парубки споруджують гойдалку або, як кажуть в селі, – орелю. Ще тільки розпочали, певно, робитимуть і всю ніч, бо до ранку вона має стояти... Обов'язково. Так було завжди – і так має бути і цього разу.

«Завтра тут люду буде!» – радіє Василько. Він теж на рівні з дорослими хлопцями бере участь у цьому дійстві: допомагає дідові Климу розпарювати на вогнищі дубове пруття, з якого той готує кільця для орелі, підкладає у вогонь дрова. Отож гордовито поглядає на менших хлопчаків, які зиркають здаля, а підійти не насмілюються.

Хлопці голосно сперечаються, як їм краще вгору підняти сволюка. Далі котрийсь озивається:

– Діду Климе, може, ви порадите?

Василько і собі підходить до гурту, наче без нього там, як і без діда Клима, не зможуть обійтися. Авжеж, ні. Бо якби могли, то нащо б брали цієї ночі і його до лісу. Там він був на сторожі, як різали берези. А коли везли їх на котках до села, запрягшись замість коней, то йшов попереду всіх, проглядав дорогу.

Ось вони – шість штук! Василько оглядає стовбури беріз. Їх закопали хлопці на клину, між двох доріг по три штуки поруч, а верхівки звели до купи і міцно зв'язали. Відстань трійка від трійки метрів п'ять. Тепер туди затягнуть сволюка, одягнуть на нього дубові кільця, а до них прикріплять кодоли. Це такі дві тоненькі жердки, довжиною кожна метрів шість-сім, які внизу з'єднуються в'язком, щоб можна було ставати на нього і гоїдатися.

– Прив'яжуть мотузка, будемо тягти, – гукає Роман, високий, чорнявий хлопець, що ходить до дівчини Марійки, сусідки Василька. Він сидить угорі, де сходяться до купи трійка беріз.

Хлопці все ще стоять над колодою, яку притягли від бригадного двору ще зранку, щось у них там не виходить.

– Годі мудрувати, – знову озивається Роман. – Нам поспішати треба.

Василькові й самому не терпиться – страх як! «Чи встигнуть?» – бентежиться. Бо вже зовсім вечоріє, скоро мати покличе, і тоді все буде відбуватися тут без нього. Він поглядає на свою хату, з димаря якої туманиться димок, розуміє, що мати теж печуть паски. Задумується. Уже небагато лишилося до того часу, як настане цей незвичайний день – Великдень.

Тільки одна ніч пройде – і тоді... як солодко все те уявляти: мати по-святковому одягнена, лагідна і добра, на столі, на чистій скатертині багато всіляких смачних страв, паска посвячена, і все можна буде їсти, а найліпша втіха – пограти з хлопцями «навбитки», погойдатися на орелі. А на вулиці вийде того люду – ні пройти, ні проїхати. Начебто змовляться. Бо, як ніколи, а цього дня на всіх одна радість. В кожного, слава Богу, знайдеться, чим почастувати добру людину, навіть на всяк випадок стоїть пляшка вишнівки чи самогону.

Василько бачить, як за його хатою, низько над землею, розчервоніле сонечко усміхається до нього.

«Радуйся, радуйся, а що буде завтра!» – сам до себе мовить хлопчина.

А по дорозі все більше йде жінок та дітей до церкви, поглядають на сільських парубків, які на верхівках беріз закріплюють сволок, і хрестяться: треба ж таки, уже святий вечір, а вони грюкають. Коли це мати Василькова озивається, що теж. уже зібралася до церкви:

– Василю, і чого ти там стовбичиш!? Ще гріха наберешся.

Та хлопчина вже ладен і гріха того набратися, тільки б стояла ореля. Але мати невідступно кличе – треба з нею йти до церкви. Нехотя залишає майдан.

Дорога до сусіднього села нелегка, довга безсонна ніч у церкві: така марнота хлопцю.

І ось ранок – Василько вже вдома сидить у чистій сорочці за столом, жмуриться від вранішнього весняного сонця, що заглядає у вікно, чекає тої миті, коли мати дозволить йому йти до орелі.

– Ну біжи вже, сину, тільки не гойдайся високо, – застерігає вона.

І тут хтось стукає дрючком у вікно:

– Тітко Марфо, картоплю різати, – то голос бригадира.

– Хай Бог милує! Ради такого дня – безбожники! – обурюється та. Ще щось невдоволено каже, але Василько того вже не чує: вмить вислизує з хати.

А біля орелі вже дівчат та хлопців – страх! І кожний прагне погойдатись. І розігнатися якнайдужче, щоб викликати у присутніх захоплення. Щоб ніхто не перевершив. Але так, як Роман розгойдується, мало хто з хлопців наважується. У нього сволок підстрибує, а кодоли ледь не перекручуються по колу. Марійка, що гойдається завжди у парі з ним, у таку мить зчиняє такий вереск, що всі завмирають від страху.

Василько вже наближається до майдану, йому чути збуджені голоси, скрип орелі. Біля неї юрба знайомих хлопців і дівчат, діти, навіть старенькі бабусі стоять тут. Ледь не все село зібралося на свято. І враз хлопчина помічає обабіч дороги «Бобика» – машину, на якій їздить голова колгоспу. Його прізвище Худоман, але звуть усі Худурман. Чув Василько від матері, що він не тутешній – зайда. Привезли його комуністи в село керувати з якихось хуторів. Он він і сам – стоїть біля орелі: товстючий, живіт ледь у штанах тримається, обличчя розпашіле. Розмахує руками та кричить – вимагає, щоб всі розходилися з майдану, йшли в поле працювати:

– Посівна пора. Весняний день – рік годує. А ви тут мені гуляння влаштуєте. Церковний дурман у голові. Всіх поштрафую. Під суд віддам!

Але, не зважаючи на його погрози, ніхто не залишає майдан. Навіть тітка Мотря, самотня жінка, котра ледь не щодня йде в поле, сьогодні не піддається агітації – в новенькій спідниці стоїть непорушно біля орелі.

Та ось дід Клим підходить до Худурмана, щось каже, а що – Василькові не чути. Всі сподіваються, що голова подобрішає, але той враз стає ще похмурішим: на обличчі застигає лють. В якусь мить швидкою ходою йде до машини, дістає з багажника сокиру... – і до орелі. Юрба завмирає: в очах з'являється розгубленість, страх. Василько тулиться до хлопців, там де стоїть Роман з Марійкою, ще до кінця не розуміє, що хоче той Худурман робити...

– Ах, ах! – впирається лезо сокири в тіло берези. Вгорі тремтить сволок. – Ах! – знову – і біла щепка деревини летить Марійці під ноги. Вона в якусь мить, несподівано для всіх, стрибає на в'язок орелі.

– Розгойдайте! – гукає.

Але ніхто на це не наважується. Тоді дівчина сама починає розгойдувати орелю, міцно тримаючись за кодоли: один раз, другий – тріпоче дівоче плаття угорі.

– Маріє, зупинись! Що ти робиш, Маріє! – чути голоси.

І знову той звук від сокири, далі тріск, наче хто б'є по ногах Василька. Він принишкло ховається за Романа.

Марійка розгойдується все сильніше – кодоли шугають з одного боку в інший так високо, що шугає від них вітром. З'являються перелякані вигуки, галас присутніх, бо голова розмахує сокирою далі, підрубуючи останній стовбур берези. Той уже похитується.

І враз тихий зойк... Марійка відпускає кодоли ген високо вгорі, майже нарівні сволока, на якусь мить, розкинувши руки, ніби пливе в повітрі, відтак падає донизу...

Жах сковує всіх. Роман кидається до дівчини, нахиляється над нею вигукує:

– Води!

Потім підймає Марійку на руки і притьмом несе її до хати діда Кліма.

По хвилі з'являється на майдані геть роз'ятрянний, в руках тримає дідову рушницю.

– Де він? Де голова? – водить очима.

– Утік... – чути чийсь голос.

Роман не вгамовується, бігає сюди-туди серед приголомшених хлопців та дівчат: вигляд у нього жажливий. За мить опиняється на вулиці, що веде до центру села, і зникає за першою хатою.

Василько довго здивовано дивиться йому вслід, затим переводить погляд на орелю. На ній уже ніхто не гойдається. Хлопці та дівчата поволі розходяться з майдану. Стає самотньо і трохи сумно. Василько теж залишає орелю, аби якнайшвидше розповісти матері про те, що сталося на Великдень.

Та біля двору його нараз зупиняє раптовий постріл... І луна озивається зовсім близько, десь на околиці села... Настає тиша.

Хлопець стоїть якийсь час, ніби дослухається тої тиші, уявляє Романа, як він біг з рушницею, затим йде до хати, над якою вже сизий димок заволік небо.

ДАВАЙ РОМАНТИКУ

У актовій залі виробничо-технічного училища йде розподіл випускників. Уже зібралися всі – студенти і вчителі – настрій піднесений. Суцільний гомін, шум, вигуки:

– Давай собраніє!

За канцелярським столиком сидять двоє: Петренко, низенький чоловік з срібно білою головою, що підкреслюється сірим піджаком, – то інспектор з освіти, поруч з паперами в руках – директриса в чорній сукні і темних окулярах. Перемовляються. А в залі не вгамовується юнь: жарти, сміх. Хтось їх ніби збурює. Чути:

– Куди хто їде? Чого нас тримаєте?

Директриса знімає окуляри, обводить пильним поглядом зал, і знову їх настромлює над носом. Петренко стукає олівцем без кінця по дерев'яній тумбі.

– Тихо, тихо! – повторює раз по раз. – Вислухайте уважно, хто куди має їхати за призначенням.

Нарешті зачитує. Після кожного названого прізвища збурення, невдоволені вигуки:

– А я з Миколою у Прилуки не поїду. Направляйте Романа, – це голос дівчини, що стоїть на хіднику.

– Ха-ха, – сміх котиться по залу.

– А я хочу в Борзну. Від мого села двадцять кілометрів – велосипедом буду додому їздити.

Знову сміх, суперечки.

– Хочу запевнити – всі випускники працюватимуть у районних центрах, але жити доведеться у палатках, в гамаках...

Після цих слів директриси на мить настає тиша. І враз ніби вибух:

– Давай романтику!

І наче хвиля б'є з усіх кутків: наростає гомін, рух по залі, шум. Хто що хоче – тяжко зрозуміти. Петренко стоїть поруч директриси в якомусь дикому заціпенінні. Щось каже, але голосу не чути. Намагається перекричати юрбу – марно. Його слова тонуть в стоголосій хвилі. Нараз все стихає. Кучерява голова хлопця зводиться вище інших:

– Коли стипендію дадуть!?

І знову все стає на свої місця. Помітно, як кожний з присутніх прагне щось своє сказати. Посилюється штовханина, свистіння, тушіт ніг. Петренко кладе долоні на сиву голову, відтак затуляє вуха. «Наче безпритульники», – шепоче. Директриса поправляє окуляри, хилиться до Петренка.

– Що будемо робити? – запитує. – Роздамо стипендію – розбіжаться всі. Якби вчора це зробили – сьогодні б ніхто не прийшов на збори.

– Не давати! Ні в якому разі! – однозначно відповідає той. І починає стукати прямо по стіні. Але випускники не вгамовуються..

– Ідіть ви, скажіть: хай бухгалтер видає. Бо гірше буде... – тихо шепоче директриса Петренку.

Він повільно спускається зі сцени, ступає на підлогу і розгублено спиняється. Суцільна стіна юнаків і дівчат, хитнувшись убік Петренка, вмить ніби розчавлює в собі його постать.

І сотні голосів зливаються в один:

– Стипендію, стипендію!

ВЕСНА З ПОДИХОМ ЗИМИ.

Небо затяглося у білий шовк, і сонце крізь нього дивиться згори сопливо. У вербах шумить вітер, мов вода з гір, натужно і сильно рве і рве ледь зазеленілу крону, а небо не може заплакати. Земля сохне, тріскається, як вуста від спраги.

Сумно від того Федору. Після затяжної хвороби він сидить на сухому пеньку вже відколи і дослухається, як шаленіє у саду той весняний вітер. «Еге-ге – нема путньої погоди, – снуються думки. – Сніг зійшов давно – і тільки. То холодом тримає до Григорія, то суховії. А щоб прогріло, підпарило земельку – ні. Було колись у цю пору кину піджака за хатою і сплю проти неба до ранку. А тепер і в хаті ноги мерзнуть. Он який май! Як це його город запорати? Землі нахапали, а тепер вже несила». Розмірковує так і чує, як його дружина Ніна, стоячи на межі, бідкається сусідці:

«Город мене цей убив. Устаю ледь світ і лягаю опівночі. Вчора так натомилася – страх! Зайшла в хату та й кажу Феді: що оце його робити? Ноги брудні, а мити ліньки – сил нема. Так начебто тут і впала. А він мені: а ти одягни панчохи, щоб підстілку не загидила, і спи. Так добре, що мій брат у місто вирвався. Тепер служить у війську. Штани воєнні, сорочка воєнна, і плащ – все на ньому даремне, все, як з голочки. Ніде не напнувся, не перетрудився. Що йому. Машину мають. Як приїдуть, бачила, все блищить на них. А тут мозолиш той город, присісти ніколи, а тоді – на базар. Молоко продай, порося виростив – продай. Та хай воно провалиться, щоб і в їді себе обмежувати. Не буду цього року вже тягати оті торби...»

Далі Федору стає погано чути Ніну, певне, голос стихила чи вітер підхопив її слова і поніс в інший бік. Та уже й не дослухається. Бо почуте зачепило за живе, почало боліти не приховано. Таки добре та торгівля в печінках і йому засіла. Скільки разів збирався щось змінити в житті, вибратися зі старої колії і не зміг. «Не буду цього року тягати оті торби...», каже. Та будеш – виходу у нас нема. Бо де ми візьмемо гроші хлопцям на навчання?» – хочеться йому запитати у дружини. – Треба ж довчити їх. Ще рік зостався», – задумується.

До розпаду колгоспу Федір весь час працював водієм, а останні двадцять років, як став безробітним, тільки тим і займався, що разом з дружиною доглядав домашню худобу. Поки дужчий був, то тримали двох

корів, і коня. Та постійно щось вирощували. Вирощували – і продавали. Все, що тільки родило на городі чи в саду, – петрушку, кріп, ранню капуста, огірки, смородину, яблука, квіти, – везли до Києва. Було день у день поневірялися у брудних електричках, по базарах, заробляли ту копійку, бо впряглися учити дітей. «А цього року треба уже кілька тисяч! Де оце їх взяти?» – запитує сам у себе і не знаходить відповіді.

Діти – це їхні онуки, Петро і Юра. Так сталося, що змалечку довелося їх ростити. Дочка Оксана вийшла заміж без батькового благословення десь за межами села, народила двійняток, хлопців-соколів, але життя відразу не склалося, то привезла їх, яким не було ще й року, до батьків, а сама подалася у світі. Відтоді не навідувалася. Було, написала кілька листів із Туреччини, потім зв'язок обірвався. І тільки недавно дізналися, що вже немає її в живих.

Хлопці росли в діда й баби, закінчили сільську школу. А це вже четвертий рік, як навчаються у Києві в одному приватному вузі. «Треба ж довчити, – знову спадає на думку Федору, зітхає тяжко. Відтак уявляє хлопців: обидва високі, стрункі, чорняві, схожі один на одного – як дві краплі води. І вдача гарячкова, непосидючі. «Це щось від мене», – робить висновок. Батька їхнього він ніколи не бачив, то не міг порівняти. Хоч як тяжко доводиться Федору і Ніні вчити хлопців, але ж вони для них – неабияка радість і вітха. От тільки те, що вже два тижні ніхто з них не навідався у село, ніякої звістки немає, навіть телефони їхні не відповідають, дуже засмучує Федора. «Може, вже на Сході?» – враз приходить в голову, але він це припущення відкидає, бо добре знає, що нині ще йдуть заняття в університеті. І тут ловить себе на думці, що йому страшно стало від такої уяви. «Не хочеться мені, щоб вони там опинилися. А треба ж комусь боронити нашу землю. Але ж зовсім юні. Бач, як торкається особистого – так болісно..», – дорікає собі. Двоїться в думках, чує, як підповзає до серця гнітюча «жаба», мучить сумління.

Підходить Ніна, стає поруч – худа, висушена, як торішня соняшничина – оглядає сад, якому б цвісти пора, а він ніяк не зазеленіє на повну силу. Озивається невдоволено до Федора:

– Ну чого ти усівся і сидиш?

– А що мені лягти чи що? Земля ж холодна. Та прийде час, то належуся...

– Він ще жартує. Ти знаєш, що може бути всяка хвилина. Треба ж щось на городі робити. Може, воно потепліє? Бач, чекали весну, а озвалася зима. Коли нема миру серед людей, то й у природі таке діється.

Федір якийсь час мовчить, ніяк не відсахнеться болючих думок, далі підводить очі на дружину, каже:

– Не вірю, що швидко прийде тепло, холод узяв його зубами, як голодний вовк вівцю.

– Люди порають городи.

– Та встигнемо. Тут душа болить за хлопців. Чого вони не озиваються обидва, наче змовилися, – обпирається долоньями на коліна, щоб легше було підвестися, але відразу сідає на місце і схиляється на лівий бік. На мить завмирає...

– Тобі погано чи що? – підступається до нього Ніна. – Серце..?

Мовчить: ні пари з вуст. Йому несилу вимовити будь-яке слово, але в свідомості спалахують уривчасті думки: «Це вже все!.. У Чехословаччині був під кулями, смерть ходила як тінь за мною... не взяла... А тут так просто і безглуздо... обривається ниточка... Застилає п'ятьма мої очі... Згасне світ...І навіки... Зі мною Господь... Який розкішний цвіт яблунь у саду, гудуть бджоли...» Чує в грудях удари серця, холодний піт проймає тіло.

Розгублена жінка вмить приносить від хати чашку води. Дає попити Федору, питає:

– Тобі краще?

– Не знаю...

Спантеличена Ніна не знає, що їй робити: треба б бігти по лікаря, але страшно залишати самого Федора. Від хвилювання тремтить рука, в якій тримає чашку. Змушує його ще раз ковтнути води:

– Зараз краще? – добивається.

– Не знаю...

По хвилі Федір підводить голову, вдихає глибоко повітря.

– І чого це воно так придавило? – дивується.

– Придавило. Бо за все переживаєш: майдан і Крим у голові, – сердиться Ніна. – І за хлопців серце болить. Надивившись того телевізора. І не їси нічого, голодний день ходиш, тому так і стає.

– А тобі хіба не болить? Люди щодень співають, як молитву «згинуть наші воріженьки, як роса на сонці», а вони не гинуть. І ніколи вони самі по собі не зникнуть. Ніколи! Бачиш, що виробляють – жах! – обурюється Федір. Знову хоче підвестися, та в кишені старого потертого піджака враз озивається мобільний. Тулить телефон до вуха.

– Юра, це ти? – радісно називає ім'я онука. Обличчя просвітлюється, в очах спалахує теплий вогник, але відразу гасне – з рук падає мобільний телефон.

Голос пташки у саду як зойк розвіює напружену тишу. Зривається з верб синій вітер, б'є холодним подихом в прижовкле обличчя Федора і починає кружляти у конвульсійному ритмі біля ніг Ніни.

– Що сталося!?

– Вони вже на Сході!

Петро ПИНИЦЯ

Петро Іванович Пиниця народився 5 листопада 1939 року в районному містечку Городня, що на Чернігівщині. Після школи служив у війську на Далекому Сході матросом на першому атомному човні, де отримав велику дозу радіації. Демобілізувавшись, приїхав до Москви на запрошення відомого поета Олександра Твардовського, з яким познайомився на одному з армійських творчих вечорів, жив у нього на дачі та навчався у Московському літературному інституті.

Безмежно талановитий, нелукавий, добродушний з голубими очима український хлопець швидко заявив про себе як самобутній поет. Свідченням тому є поезії, які він писав тоді і друкував російською мовою. Петро Пиниця був знайомий, товаришував з багатьма провідними письменниками Росії. Його ім'я увійшло до антології класичної російської поезії. Проте, повернувшись у 1973 році в Україну, на рідну Чернігівщину, доля до нього була не дуже прихильною. Перебування довго на Півночі далось взнаки. Якийсь час мешкав в Чернігові, згодом переїхав до рідної Городні, де й помер у травні 1999 року.

Пропонуємо увазі читачів добірку його творів у перекладі українською Лариси Ткач.

ТУМАНИ

Туман стирає чіткі грані
І відблиск сонячного дня.
Нема ні неба, ані дна,
Лиш хвилі болісні в тумані.
А був надійний пароплав –
Дарунок друзів дорогих.

Та, спокусившись, хтось із них
В безодню хвиль його штовхнув.

Пливу і долю проклинаю,
І маяки, що враз осліпли...
Невідворотні, ніби плітки, –
В густі тумани поринаю.

* * *

Ой, кермо, ти кермо,
Вороний абоніт,
В мене з самого ранку
Чогось серце болить.
Я у справах вагомих
Був у різних містах –
Хуртовиною білою
Пролетіли літа...
Ні вогню, ні вітання,
Ні плеча, ні тепла –
Лиш обабіч кювети,
Мов донощиків два.
Вдома сварка чекає,
Ще й дружини докори –
Закружляло кермо,
Заблукала десь доля...
В рейсі до автопарку
Ти надією будеш...
Хоч якогось ще разу
Проламаєш ти груди...
Ой, кермо, ти кермо,
Ти старий абоніт...
В мене з самого ранку
Чомусь серце болить.

* * *

Чого так божевільно вірю,
Нечуваних часів шукаю,
Щоб загасить кохання силу,
На вирок твій тепер чекаю.

Не розумів, що приховала
І від праху давніх днів
Спокійно душу очищала
В невинній радості моїй.
Та ось і я тобі не треба,
І знайдеш ти ще сто причин,
Хоча до мрії, як до неба,
Коханців буде не один.
І я махну тобі рукою,
Як ливна тому кораблю:
– П р о щ а й н а в і к и !..
Бог з тобою..
Лиш шкода, що тебе люблю!
Не молодим іду від тебе,
З твоїх продуманих доріг,
І проклинаю землю й небо,
Що обійти тебе не зміг.

* * *

Що ти, люба, наробила –
Не подумавши, втекла..
Хуртовина мене біла
Чорним лихом обпекла.
Обпекла петлею мертвою
Навколо горла життя мого..
Став тепер я жертвою
Нічного смутку свого.
Вип'ю з другом чарчину світлу
Та й подамся до отчого дому..
Нашу ялинку завітну
Посічу потому.
Запалю, роздягнуся... –
Не судить, дайте волю мені.
До тепла нехай доторкнуса,
Серце зігрію в вогні.

* * *

Вітер ганяє по білому світу,
Турбот не знає і завад..
Берізка біла – хоче літа,
Та буде скоро снігопад..

Полоще дощ її осінній,
І павутина всю повила...
В гаю зажура наступила,
І білим-біле
Нагота.

СЕРПЕНЬ

Не вйте, не вйте вітри із діброви,
Затишок літній лишіть.
На гомін гілок, на трави шовкові
Ночі осінні не йдять.
Небо сумне – то мокре, то спека,
В тривозі завмерли ліси,
Часом лише долинають здалека
Осінніх стриживів голоси.
Не думай, що літо назавжди відходить,
Не думай, що час нескінченністю плине.
Не вічні, не вічні ні ріки, ні гори,
І горобини зелена хустина.

* * *

В заметіль вологу
Та з весною Півночі
Зважився в дорогу
Сніговик, радіючи.
Ой пташка маленька
Вбрана ніби з голки –
До низу біленька,
А окрайка чорна.
То летиш, то пурхаєш,
Вічні пісні сіючи,
Тішиш серце. Слухаєш,
Душу свою гріючи.
То ж літай, висвистуй
Птахою моторною,
Совість наша чиста,
З окрайкою чорною.

* * *

Живу для чого, я не знаю?
Та долі скореній моїй
Щодень, щоразу повторяю:
«Я вдячний» – і вклоняюсь їй
Лиш не за логіку сталеву
Душерятуючих речей,
За чисту совість кришталеву,
За світло відданих очей.
За те, що любиш ти ті трави,
Куди схиляюсь головою,
І що не любиш берег правий,
А лівий з буйною травою.
За те, що не знайшов я іншу
На пройденій Русі тоді.
І щиро вірю – ми не гірші:
Я, люба, дякую тобі.

* * *

Загубив я стежку таємну,
Загубив до свого супокою,
На кохання моє не взаємне
Поневолі махнув рукою.

І тепер ніяк не зважуся,
Хоч як кличе глибока ріка...
А за мною маячать, гойдаються
Голодні вогники два...

Десь блукає ранок близько,
Десь гарячі бродять сни... –
Не плач ти, ріка сибірська,
Самотність мою захлесни.

Хай впаду я за тими гірками,
Уклонюся єдиному пню,
І сльозами своїми гіркими
Свій холодний біль розтоплю.

Переклад з російської
Лариси ТКАЧ

Леонід ЛУЦЮК

БОГДАН ПУНДИК-ЧЕЧАКО*

Сонячний день, насолодившись неймовірними різноманітними подіями, пригодами, поволі згасав. Швидкоплинні промені ледь-ледь проникали через густі крони дерев. Листя мерехтіло, тріпотіло під подихом вітру, розсипаючи навколо незбагненне марево барв. Сонце, стомившись, присіло і, почервонівши та зітхнувши, опустилось на спочинок за обрій...

Зарипіла хвіртка.

– Деня, ти тут?

– Заходь, який я тобі Деня? Я – Денис Мовчан. Скільки раз тобі про це говорити?

– Та я... – засоромився рум'яний опецькуватий Богдан Коваленко.

– Ти – не Тая. Ти – пундик, галушка, чечако, – спалахнув Мовчан, але, побачивши на обличчі гостя прояв вини та розгубленість, збавив оберти.

– Заходь! Чого мнешся? Бачиш – на ляща готуюсь.

– На ляща! – ледь не підстрибнув той, поспіхом направляючись до Дениса.

* Пояснення слова «чечако» дивись на сторінці 82.

– Стий!

Та було уже пізно. Зачепившись за волосінь, яка була натягнута уздовж паркана, чіпляючись за усе, що траплялося по дорозі, він однією ногою ускочив у порожнє відро... Падіння чоловіка, торохкотіння відра, потріскування котушки спінінга, яка почала розмотуватися, і нецензурний вислів Богдана – усе злилось воєдино...

– Хоча тобі тридцять, але ти не міняєшся. Одним словом – горбатого могила виправить. Сідай, тороплений, та подивись, як коє-що треба зробити.

– А шо, ловиться ляц?

– Попадається.

– У скільки підйом завтра?

– У п'ять. Ти не повіриш – він в основному бере з десяти до часу дня! Максимум – до трьох.

– І чого тоді у п'ять підйом?

– Ну, а до десяти бере всяка дрібнота: густера, чехоня, плотва і друга риба.

– І шо, гарно бере?

– Не дуже. Риби стало менше. Повибивали електроудочками.

Помовчали, а надворі почали з'являтися перші зорі. Середина серпня уже почала нагадувати про себе вечірньою прохолодою. Тіні від чоловіків на подвір'ї ставали довшими, густішими, загадковими...

– Пора по домах. На сьогодні – все. А то за роботою нема коли на ту рибалку вискочити, – почесав потилицю Денис.

– Так у скільки?

– Я сказав – у п'ять! Виїжджаємо у півшостою.

Ніч неозорим крилом огортала невелике містечко, поступово заколисуючи, заспокоюючи енергійних, роботящих, у більшості добрих, але нерідко таких імпульсивних, непередбачуваних краян...

Надворі ледь-ледь сіріє. Обізвався перший півень, за ним другий, третій. Щось там не сподобалося кільком дворовим псам – і знову тиша. Та не спить Денис Мовчан. Тихенько, щоб не розбудити дружину, починає переглядати рибальські оснастки.

– Позвоню Коваленку, молодь спить довго, – подумки про себе констатує чоловік.

І ось у вранішньому молочному тумані то появлялись, то зникали на мить дві постаті на веломашинах, енергійно наближаючись до заповітного рибальського місця.

– Богдане, стоп машина!

– А шо?

– Приїхали. Давай тільки домовимося – не стукать і не кричать. Лящ цього не любить.

– А чого саме тут будемо ловити?

– Тут яма. Цепи всякої небагато, а метр вправо, метр вліво – і пообривається все. Став свої закидушки лівіше, а я тут поспробую.

Пройшла хвилина, друга – і спінінги Мовчана із сигналізаторами кльову стали схожими на дві заряджені рушниці.

– Чого ти возишся? – неголосно запитав Денис.

– Запугав поводки.

– Я тобі казав, що їх треба кожний окремо намотувати на дощечку. Давай поможу

– У тебе класе!!!

– Я просив – не кричи.

Вивірені до автоматизму дії – і у садок Мовчана відправляється чимала густера.

– Що тут у тебе розпутувати – один клубок. Леска на поводки є?

– Є.

– Обрізай крючки і зроби так, як треба, а то програєшся з ними півдня. Ну ти і чечако, – сказав чоловік, надіваючи на гачок мініатюрну пінопластову кульку.

– А що – і на кульки ловиться?

– Колись я більше ловив на шкальку, потім – на черв'я. Далі – на опариша. А тепер подавай йому кульку, тільки дуже маленьку, як пшонина. Ну і завжди потрібна прикормка.

– Дурна риба. Так, а що таке «чечако»?

Різноманітні прізвиська липли до Богдана, немов реп'яхи. З часом одні зникали, натомість з'являлися нові. Проте він на це не зважав, а рум'яне обличчя ще більше розпливалося у привітній посмішці при спробі опонента «нагородити» його ще одним «шедевром». Наприклад, досить йому було сказати, що хочеться пиріжків, пундиків або галушок, і все – в обличчя тривалий час летіло «пундик» або «галушка».

– Денисе, а що таке «чечако»? – повторив запитання Коваленко.

– Треба хоч трохи художні книжки читати. Чечако – це малодосвідчений золотошукач, новачок в оповіданні Джека Лондона.

– Ех, мені б трохи золота!

– Золото – воно більше в голові, а не в кишені.

– А багаті он як живуть!

Мовчан довго не відповідав, розглядаючи свої мозолясті, натруджені руки. Нарешті, зітхнувши, видавив із себе:

– Золото – в голові, краса – в природі. Життя занадто коротке для іншого. Можна і промахнутися.

Кінець Богданового спінінга ледь-ледь гойднувся. Далі – іще раз, але вже сильніше. Потім затріпотів, затріскотів сигналізатор кльову, а вудилище раз по раз почало різко нахилитися майже до самої води...

– Богдане, держи спінінг!

Коваленко сидів з відкритим ротом, а потім, опанувавши себе, кинувся за підсакою.

– Тихіше ти!

Та куди там! Кілька секунд боротьби – і перед Мовчаном стояла розгублена, ошелешена людина. Лице побіліло, губи дрібно тремтіли...

– Ох і шось було!!!

– Ну ти і тороплений! Хто ж так нахрапа тягне!

Богдан мовчав. Тільки тепер до нього дійшло – таке у подальшому буде траплятися не часто. На мить він відвернувся від напарника. Це зразу ж помітив Мовчан.

– Ну чого ти? Он краще послухай басню.

І він почав розказувати.

...Це було ще за царизму. В одного пана був кучер Іван, у другого – Петро. Петру пан платив у два рази більше, ніж платили Івану. Якось вони зустрілися в полі. Іван і питає у Петра:

– Чого тобі пан платить у два рази більше?

Це почув один із панів і каже:

– Іване, он там далеко на горизонті рухається підвода. Ану дізнайся, що там і до чого.

– Я зараз.

Побіг чоловік. Прибігає весь у милі.

– Ну що там? – питає пан.

– Везуть зерно.

– І ти не запитав – яка ціна?

– Я зараз.

Прибігає, тяжко дихаючи, сказав ціну.

– Так там жито чи щось інше?

– Я зараз.

І так він бігав, доки підвода повільно рухалася вздовж лінії горизонту. Далі на обрії з'явилася інша підвода.

– Петре! – скомандував другий пан. – Ану дізнайся, що там і до чого!

Той, не поспішаючи, пішов напереріз підводі. Через деякий час він почав завертати до пана у двір.

– Що він робить? – розгублено запитав Іван.

– Він знає, що робити. От тому-то я йому плачу у два рази більше, – відповів другий пан.

Богдан Коваленко мовчки слухав Дениса Мовчана. Врешті запитав:

– Так що, я – як той Іван?

– Думай сам.

– Ех, вік живи, вік учись, а босим поховають.

– Не скажи, – усміхнувся Мовчан. – Обувають.

Вони іще трохи порибалили і почали збиратися додому.

Слід сказати, що іще по дорозі на риболовлю спінінги, прив'язані до рами веломашини Коваленка, ледь не потрапили в спиці колеса. Богдан вирішив виправити ситуацію і жорстко прив'язав спінінги до руля. На це не звернув увагу Денис, прив'язуючи свої.

Вирушили назад. По рівній дорозі все було непогано. Почали спускатися в долину, а там поворот між кущами і деревами.

Коваленко їхав позаду. Ось вниз і поворот. Денис управно повертає між деревами. Спробував це зробити і Богдан і з жахом відчув – руль заблокований у полоні мотузок, не слухається...

– Ай! – почув позаду себе Мовчан.

Обернувшись, побачив, як у великому густому кущі борсаються знайомі Богданові штиблети...

– Ти нормально? Чуєш, нормально?!

– Нормально, – вибираючись із куща, скривився чоловік.

– Яке нормально?! Обод погнув, поцарапався. Дома буде робота, – і тут же, сміючись, додав: – А, парень, так ти руль наглухо прив'язав! Ну ти і чечак!

Виправивши так-сяк ситуацію, чоловіки вирушили далі.

– Денісе, а якби ти знав – скільки зловиш і що зловиш, то поїхав би? Чоловік заперечливо похитав головою.

Що об'єднувало ці дві різні, скоріше полярні людини? Можливо із часом надбати деяких рис, яких не вистачало у кожного з них, і відчувати себе комфортніше, зустрічаючись певною мірою із загадкою навпроти себе? Тяжко сказати.

А риболовля? Це що – зміна роду занять або древні інстинкти чоловіків по добуванню їжі? Чи, може, очікування таємничої, великої, доброї Жар-птиці удачі? Хтозна.

Відомо, що коли рибальському вигаднику жартома зв'язали руки, то він стулив до купи кулаки і сказав:

– От з такими очима!

Гарного відпочинку і удачі вам, рибалки!

У ДОЛІ НА ВУЗЕСЕНЬКІЙ МЕЖІ...

(Слово про поезію Галини Феліксон)

Не будемо собі брехати – маємо нині непевні часи. І ті, що вчора ще називали себе друзями, тепер часто – на іншому боці барикад: змило їх припливом історії на протилежний берег буття і дійсності. Їх уже навряд чи повернути... А, можливо, вони ніколи й не були друзями – просто пристосовувалися до тебе, ти – до них, щоб «не заморочуватися на дрібницях». Тільки «дрібниці» виявилися, насправді, перелогами нездоланними...

Зате, слава Богу, з'являються інші, часто й неждані, і такі географічно-далекі, що й з'явитися, здається, не мали би.

Ось – російськомовна поетеса з Ізраїлю Галина Феліксон. Учора ще далека і незнайома. Сьогодні – Друг.

Багато років співпрацюю з літоб'єднанням «Порив» у місті Бат-Ям: ним керує колишній мелітополець Яків Меренбах. Майже у кожному числі тамтешнього альманаху «Бат-Ямбы» друкуються мої (українські!) вірші. Літоб'єднання це саме по собі, як на наш погляд, здається досить-таки дивним – колишні столичні журналісти, відомі режисери, доктори наук... Рівень такий, що можна було би побажати і об'єднанням професійних письменників. Зримо видно, що людям неначе постійно не вистачає творчого простору для самореалізації.

От у одному з чисел альманаху і трапилися мені на очі вірші Галини Феліксон. Поетеса вона невизначна і невидатна. Просто по-людськи чесна і небайдужа. Мабуть, це і сподобалося мені в її творчості найбільше.

Зараз, через події, що відбуваються з нами, із натхненням тяжко: часто ні душа, ні руки не подвигаються до роботи. Але тут якось само собою потягло взятися до перекладів. Кілька текстів одразу ж і переклалося. Воно й не дивно: рідко зустрічав такий потужний натиск філософічності в жіночій поезії. Та й лірика була не гіршою. Отже, так, щоб довго не пояснювати, скажімо просто: «Лягло на серце...»

Зазнайомились ми з Галиною через Інтернет. Переписуємося час від часу, намагаючись не надто набридати одне одному, здебільшого у справах. Галина виявилася людиною на диво скромною. Ось що, приміром, пише про себе:

«...Посилаю кілька слів про себе. Гадаю, для читача достатньо.

Я народилася в місті Одесі. Працювала в Інституті Морського флоту. В 2001 році репатріювалася в Ізраїль. Живу у місті Бат-Ям. Член літературного об'єднання «Порив». В Ізраїлі вийшло п'ять моїх книг: чотири збірки віршів «Две пригоршни слов», «Оранжевое крылышко свечи», «В лабиринтах

времён», «На узкой ленточке судьбы» та збірка гумористичних оповідань «Олимовские рассказы». Нещодавно також вийшла книга вибраних віршів різних років «Кружение света и теней».

Писала з дитинства, але в шухляду...

Посилаю вам також двійко поезій, які навряд чи хтось десь надрукує... Такі от написались вірші на події у вас в Україні та у нас в Ізраїлі, який можна проїхати від крайньої півночі до крайнього півдня за шість годин та й то через часті зупинки та затори на дорогах...»

А в кінці у листах завжди приблизно така приписка:

«Як там у вас? За окремими уривчастими відомостями, які докочуються сюди, складається гнітюче враження страху і відчаю. У нас теж неспокійно – постійно щось підривають і стріляють. Неначе на шматочку землі, який прострілюється з усіх боків, є що віддавати...

Успіхів вам і хай щастить!»

Євреї, взагалі, – «дивні люди»... Українці також з різних причин виїжджають за кордон – і більшість зникає навіки. Навіть у відпустки вони потім їздять на «кариби» чи «канари». Євреї ж з Ізраїлю у відпустку завжди їдуть... в Україну. Переживають. Ностальгують. Намагаються не втратити зв'язку з жодною знайомою людиною. Пишуть вірші, які «ніхто ніде не надрукує». Така ж і ця колишня одеситка: вона ще, окрім віршів, пише й чесні україно-любні статті, які друкує в ізраїльських газетах, висвітлюючи російськомовному читачеві те, що насправді відбувається нині в Україні і з Україною.

Перекладів зроблено немало. Деякі з них Галина уже й презентувала на зустрічі з поетами – вихідцями з наших терен у посольстві України в Ізраїлі. Деякі готує до презентації на майбутньому власному творчому вечорі у Все-ізраїльському Українському Центрі. Сьогодні ж, гадаю, час познайомитися з поезією Галини Феліксон і українському читачеві. Україна не забуває нікого. Україна любить усіх дітей своїх. І, думаю, нам буде цікаво почути того, хто (нехай – по зову крові, по всевишньому обов'язку) Україну втратив.

Що ж, «Шалом алейхем!» – вітаються в Ізраїлі – «Мир дому вашому!»...

Миру нашим домам на цій Землі! Миру нашим душам!

Зрештою завжди закінчується «час розкидання каменів» і настає «час збирання каменів» та побудови із них величних Храмів Душі і Соборів Одкровень. Обов'язково минає «час вмирати» і приходиться «час жити».

«Будьмо, бо ми того варті!» – як то кажуть в Україні.

І, повертаючи навзаєм Галині її побажання, хочу сьогодні також сказати щодо її долі творчої і долі життєвої: «Хай щастить!»

Олег ГОНЧАРЕНКО

Галина ФЕЛІКСОН

**«Ми – не раби. Раби – не ми»
Радянський буквар**

* * *

Ми строєм йшли за сурмами доби.
Там урочисто брякали кайдани...
Та сяяла нам ще майбутть жадана
і гордий жупел рік: «Ми – не раби!»
Ну так, ми – не раби: почесний труд,
здавалось, зробить батраків богами.
Самі себе ж сікли ми батогами
й раділи безкінечцю вічних скрут.
Життя минає. Зогнили трибуни...
Із ближніх – прокажені та каліки...
Вже скоро, розчарованих і диких,
всіх нас розчавить колесо фортуни.
Та й в кулаку звиваючись Судьби,
ми сплюнемо напередодні згуби,
крізь вибиті в катівнях світу зуби
із кров'ю злі слова: «Ми – не раби!»

САМОТНІСТЬ

Собака пішла із дому –
такий нетиповий приклад.
Скрізь пахло так незнайомо...
Було безнадійно й прикро,
що вдома й не пожалкують.
Бо, наче ж, ніхто й не вигнав?
Ну, дав Бог судьбу таку їй...
Собака самотня бігла.
І знала вона прекрасно –
шукати ніхто не буде.
На волю (чому – не ясно),
буває, тікають й люди.
Але не її господарі, –
ці «маятись» не готові:
сприймали її без подиву,
захоплення і любові.
Невигідно світло в світ нести...
А лише любов – свобода!
Тому із тепла і ситості
собака пішла в негоду.
Вже ранами, а не лапами
вона осягала далі.
Собака скавчала-плакала
в собачій своїй печалі.
Й сахалися перехожі
її, наче суті смуги.
Бувають й народи схожі
на псину цю... І чому то?!

Ще безліч есм «непотрібних»...

* * *

Місячні тіні дивно вулиці
ламають на кути оманливі.
І шерехи на злі намули ці
повзуть холодними туманами.

Крізь них, крізь непроглядні віхоли,
крізь дощову безмежність гри води,
будинки вибитими вікнами
в безодні кліпають, мов привиди.
Світ – мертве місто. Хто б розкрив ще нам
такі провалля і провали,
в яких сузір'їв фальш розкришена
пророчить «щастя небувале»?
Бредуть народів тьми у вічну тінь
німими пустами-огромами.
Гуляють ряджені опричники –
живим погрожують погромами.
Що можна, – вирвано із коренем...
На все цілюще – смертна подать...
А на руїнах світ розорений
Месію жде, що не приходить.

СИНОВІ

Коли безчинствує злий рок,
мій сину, лиш за тебе плачу я.
За кожний свій невірний крок
у тебе я прошу пробачення.
Прости мене, о, сину мій,
за давні доброту уроки.
Прости за те, що ти не злий,
що не бездушний, не жорстокий.
Прости за кожний рік негод,
за кожний одинокий вечір,
за те, що під вагу турбот
не можу я підставити плечі.
Прости за терени доріг,
за біль, поразки і образи,
за те, що жаль на твій поріг
одна лиш я несучу щоразу.
За те, що все – не в час, не в строк,
що все втридорога оплачено, –
за кожний твій невірний крок
у тебе я прошу пробачення.

ОСІНЬ

Прикривши сарі полотном
обличчя й коси,
уперто мокне за вікном
циганка-осінь.
Вже вітер жалями пропах
і сном природи.
Малює осінь на шибках
ескіз негоди.
Останнім променем ледь-ледь
іще зігріте,
уже приречене на смерть
згасає літо.
Життя лишається без див,
птахи – без дому...
Утома душ. Утома слів.
Чуттів утома.

***І сказав Моше Богу: «Навіщо зробив
Ти зло рабу твоєму, що покладаєш
тягар всього народу цього на мене?!»
БЕМИДБАР, 11:11***

МОНОЛОГ

О, Боже! А народ же вічний де?!
Де обраність його?! Її немає...
Ось, шкірячись, у вовчу збився зграю.
Ось чередою в засвіти бреде.
Захоче їсти – одягає пута.
Наївшись, починає знов ісход.
Прости, Всевишній, це вже не Народ –
юрба непередбачувана й люта.
Немає перших бунтарів живих,
а молодь в пустах сили розгубила.
Лиш я терзаю шляхом хворе тіло.
Та поясни, куди веду я їх,
бездомних і зневірених ущерть?
Безрідні, гнані якомсь при дорозі
вони й спочинуть, зражені, во Бозі,

отримавши, замість Вітчизни, смерть.
На ці обличчя, Боже, подивись!
У них немає потягу до волі.
Я так стомився у журбі і болі
між них душі розтринькувати вись.
Який я вождь? Я вже давно – примара.
Чтучи Твоє напуття сокровенне,
Веду їх манівцями в даль: із мене –
ніякий пастир для сліпців отари.
Ми вже стомились ждати нагород.
Спинився час. Роки – як затхлі води.
Стирає, Боже, слід мого народу
колючого піску круговорот.
Нам прізвиська вже стали іменами.
Ти обіцяв нам Землю. Дав безсилля.
Лиш суховіїв зла, гаряча хвиля
за нами, поряд з нами, перед нами.
Кибитки й шатра – ось наші оселі.
Всесильний Отче, правда де ж твоя?!
Колись помру знесилений і я –
роди й коліна згинуть у пустелі.
Знов подадуться у раби й погани,
або помруть од спраги і печалі.
А Твій безцінний дар – Твої Скрижали
поглинуть враз розжарені бархани.
Ага, Ти кажеш, що мій дух підтав,
а сил мені відміряно бездонно.
Та чи рабів вести у невідоме
мені хотілось – Ти мене спитав?!
Всесущий, дай же відповідь мені:
чим краще рабства мука безпричинна,
чим може ще гордитись жебрачина,
все втративши у цій дурній «борні»?!
Поглянь на них! Вони у зло зі зла
ідуть-бредуть як бруд і Всесвіт місять.
Їх голови уже відвикли мислити.
Їх руки і не знали ремесла.
Спини цей рух, і наші сльози витри!
Землі обітованої шматок
народу треба, як води ковток,
як в спеку – тіль, як їжа, як повітря.

Мовчиш... Що ж, мабуть, у вири,
у безпросвіття йти нам нічно й денно.
Набрид цей збрід! Візьми його від мене
або його від мене забери!
Мовчиш... Гаразд. Можливо, зрозумію
і я колись твій геніальний план –
чому, родючий давши іншим лан,
ти кинув саме нас у веремію.
Несуть Ковчег, не відаючи броду,
крізь млу, в якій – хоч вий, хоч голоси...
Які нас ждуть іще лихі часи,
щоб залишитись Обраним Народом?!
Ти хочеш, щоб ці пасинки судьби
несли у світ святі Твої Завіти.
Та чи потрібні лад і правда світу?! –
лиш Ти і знаєш. Знаєш, то й роби.
Чужинцями розвіявшись між миру,
без дому, без країни, і в журбі
залишимося вірними Тобі.
Та чим Ти нам віддячиш за цю віру?

РОМАНС

А ми розлучимось без смутку і без жалості
у часу на стику, а не «колись».
Для щастя нам не вистачило малості –
можливо, мрій й надій, що не збулись.
Літ сторінки, мов падолист, лягли на колії...
Журба дощами чорними стекла...
Заколесаю у пустім вагоні болі я,
притиснувшись чолом до злого скла.
Мені спокійніше чомусь на дальніх станціях,
під стук реборд, під вітру тихий спів...
В минулому лиш тінь твоя зостанеться
на перехресті давніх пристрастей-страхів.
Ми й постаріємо немов од світу осторонь,
в бездумних пошуках минувши суті мить...
Життя, загублене у часі і у просторі,
по мокрих рейках стрічним поїздом летить!
Надії зірка у минулім захолинула.

Так щедро осінь хлюпає п'їтьму.
І ешелони тільки мчать за ешелонами
не знать куди, звідкіль, навіщо і чому...

ЄРУСАЛИМ

Місто – верблюд золотий,
що спочиває в пісках, –
неба прозорий смарагд
підпер горбами...
Вічності зморена тїнь,
рваний історії стяг –
місто невтолених спраг,
фабула драми.
Місто – верблюд золотий,
що далі йти не готов –
марево, котре завжди
стомленим сниться.
Місце розп'ять і надій –
місто святинь і вражди,
пісня у клітці.
Місто, чий дух залетїв
у невідомі краї,
безліч народїв й родїв
вивівши з ночі.
Місту не прагнеться дій,
місту не прагнеться див, –
спокою хоче
місто – верблюд золотий...

СПОЧАТКУ

А Каїн Авеля убив – чому, й не знати.
Удома, як завжди і як щодня,
пила-гуляла радісна рідня.
І батько. Й мати.
Що ж, Авелю тоді уже скорбота
була, звичайно, зовсім й ні до чого.
Та Каїн все кричав: «Ну, що ж ти? Що ти?!
Вставай! Живи! Я ж не хотїв, їй-Богу!»

Він братові ще зазирає у очі,
на вухо шепотів: «Ну встань же, спробуй!»
Ненависть вщухла. І прийшла жалоба.
Та відбулась ганебна мить уроча.

Так смерть у Вічність відчинила браму.
Прийшла. І залишилася із нами.

* * *

Що може бути гірше безталання?
Означення злу й вибрати яке?!
Моєї долі колесо крихке
аж миготить в зворотнім обертанні...
Знов дивиться, безлика і бездумна,
із-під долоні чорної на мене,
кляне моє все – явне й сокровенне
калічна і забрьохана Фортуна.
Я намагаюсь вмовити її –
шукаю суть і правду, й досі чинні,
але у неї висновки свої:
плювати їй на логіку й причини.
Од неї рвусь за тридев'ять світів,
проте ізнов, страшна і недолуга,
оця вже всоте проклята раклюга
мене наздоганяє, наче тінь.
Вона таки, буває, задріма.
І я спішу хоч трохи політати!
Але втекти надіюся дарма:
зрива з небес... Немає гірше ката!
Весну переінакшує на осінь.
Топить у фальші, маренні й брехні.
Кого люблю, мене не любить зовсім.
А той, хто любить, той чужий мені.
Що може бути гірше безталання?
Означення злу й вибрати яке?!
Моєї долі колесо крихке
аж миготить в зворотнім обертанні...

* * *

Сонет для короля наміряв блазень.
Той прочитав його для дами серця.
Йї сказала дама: «Сентименти все це...
А я шукаю зовсім інших вражень!»
І блазня в башту за державну зраду
одразу ж заточив король могутній.
Та залишив йому папір і лютню:
«Пиши нові і кращі серенади!»
І той писав. Ох, як читав король!
Ох, як в саду поезія звучала!
Проте красуня слухала й мовчала,
або казала: «Славно граєш роль...»
Тож блазня стратити наказано було.
І кинули його у море люте.
І кинули також у море лютню,
і ним собі ж написане во зло.
Та для поетів гибель – не закон...
Бо аркуші од птиць злетіли вище!
А потім падолистом ніжні вірші
опали злій принцесі на балкон.
Йї красуня, од зажури ледь жива,
читала ті зневажені послання.
Іскринками загиблого кохання
у млі буремній танули слова...

**Переклад з єврейської
Олега ГОНЧАРЕНКА**

Тетяна ВИННИК

КОЛІР ЯК ПРИЙОМ УТЛЕННЯ ЛІРИЧНОГО СЮЖЕТУ У ВІРШІ-ПЕЙЗАЖІ

У статті досліджується колористика у вірші-пейзажі на матеріалі поезії Л. Талалая. Колір у цьому жанрі розглядається як авторський прийом для втілення ліричного сюжету. За допомогою кольору автор передає своє ставлення до предметів і виражає почуття. У досліджених віршах виявлено назви кольорів, які у тексті виражаються імпліцитно або експліцитно, за допомогою яких автор, у виразнощі своїх думки та почуття, втілює ліричний сюжет.

Ключові слова: колір, колористика, прийом, вірш-пейзаж, ліричний сюжет.

Поглиблене теоретичне обґрунтування ліричного сюжету віднайшло своє відображення у працях зарубіжних і вітчизняних учених, зокрема у роботах М. Лотмана, Б. Томашевського, Ю. Тинянова, Т. Сільман, Н. Копилової та ін. Дослідники акцентували увагу на структурі та особливостях сюжету, проте не зверталися до вивчення колористики як одного із прийомів реалізації ліричного сюжету у вірші-пейзажі.

Тому **актуальність** статті обумовлена необхідністю аналізу кольору як прийому, котрий допомагає втілити ліричний сюжет у пейзажній ліриці.

Об'єктом дослідження є колористика лірики Леоніда Талалая, де змальовані картини природи.

Мета статті полягає у виявленні і дослідженні кольорономінант та назв кольорів, котрі допомагають трансформації ліричного сюжету у вірші-пейзажі.

У літературі ХХ століття вірш-пейзаж переважно належить до сакральних, архаїчних або міфопоетичних текстів культури, оскільки у зазначених жанрах поети, як правило, звертаються до природних, абсолютних та божественних вищих сил зі сповіддю або із проханням про допомогу. Особливість цього жанру полягає у поєднанні сакрального (усталено-архаїчного) аспекту текстотворення з індивідуально-авторським.

Пейзаж у літературознавстві як визначна складова художнього твору вважається досить вивченим аспектом, проте зазначений феномен дослід-

ники аналізують найчастіше у якості другорядних елементів, що виконує допоміжну функцію у тексті. Варто зазначити, що дослідження пейзажу в літературі мало переважно типологічний характер, проте концептуального осмислення вказані поняття поки ще не отримали. Жанр вірша-пейзажу потребує ретельного наукового і естетичного осмислення у сучасному літературознавстві із соціокультурних, етнічних, ментальних та світоглядних трансформацій сучасної людини.

У літературознавчих джерелах детально вивчається об'єкт опису і зображення у пейзажній ліриці, зокрема В. Халізов відзначає поетичне відображення «широких просторів», Н. Тамарченко акцентує увагу на «певній частині простору», А. Ткаченко зосереджується на дослідженні «візуалізації» «будь-якого незамкнутого простору». М. Епштейн вважає, що «поезія нового часу виконує частково ту функцію, яку в давнину виконувала міфологія, а саме презентує світ, створений людиною, в його гармонії з природою» [6, 4].

У сучасному літературознавстві вірш-пейзаж визначається як умовна назва ліричного жанру, в якому йдеться про художнє переживання природи, олюдненої та одухотвореної [11, 86].

Особливу роль у пейзажній ліриці відіграє колір, адже саме через колористику унаочнюється у творі індивідуально-авторське поетичне відчуття. Колір вивчали ще Платон, Гегель та Ньютон.

Зокрема дослідження Ньютона над розкладенням сонячних променів за посередництва скляної призми у райдужний спектр довели, що промені, які утворюють сонячне світло, мають кольори, що розташовані у певному порядку: червоний, рожевий, жовтий, зелений, блакитний, синій, фіолетовий. Психологія вважає кольорові відчуття як одну із специфічних реакцій ока та мозку на кольорові частотні коливання. Феномен кольору в тому, що він містить у собі можливості логічного та чуттєво-образного шляхів пізнання світу. Тоді можемо говорити про те, що колір можна також розглядати як перехід із чуттєво-образного мислення на рівень словесного. А ще колір має емоційне навантаження.

У сучасній західній та вітчизняній науках колір розглядають як естетичний феномен, фізико-хімічну величину або як психофізіологічне явище. В історії вивчення слів-кольоронайменувань сформувався психологічна, лінгвістична та культурно-антропологічна традиції. Проблеми колористики у мистецтві слова присвячено чимало праць вітчизняних та зарубіжних учених Р. Алімпієва, В. Москович, Р. Фрумкіна та ін. Проте багато аспектів недосліджені, зокрема і питання про допоміжну роль кольору у втіленні ліричного сюжету. Саме тому проблема колористики у творах письменників, зокрема у пейзажній ліриці, потребує детальнішого аналізу.

У поетичному ідіолекті Леоніда Талалая колористична стихія охоплює народнопоетичну та індивідуально-авторську символіку, враховуючи національні й світові традиції, а його поетичний світ вирізняється багатством художніх засобів та витончених мистецьких образів.

У поезії «Так розгулялась хуртовина» [18, 8] перші дві строфи – пей-

аж. За допомогою кольору автор яскраво і чітко зображає природу, мов вимальовує словами картину, матеріалізуючи її в уяві читача. У тексті автор пише про заметіль, де *«ані доріг, ані стежок, // ні зірки, що вела б до Сина»*. Білий колір є домінуючим, адже зимова пора змальована як пора безлюддя, порожнечі, де навіть *«дерева білі // докупи збились, як волхви, // що заблудились в замети»*. Дерева порівнюються із волхвами, що символічно заблукали у снігових заметах, адже у такий час земля і небо злилися в єдиний колір – білий. Серед українських ремесел є решетилівська вишивка білим по білому або ще її називають вишивка біллю. У пейзажній ліриці автор ніби вишиває словом за схемою «білим по білому». Індивідуальне психофізіологічне сприйняття і осмислення кольору як явища, яке ми осягаємо за допомогою зору та свідомості, проектуючись на мову, набуває символічного значення. Білий колір може трактуватися у кількох ключах: як колір чистоти і світла, і у зв'язку із символікою святості, цей колір був і символом жалоби. Так, на Покутті звичай вимагав, щоб воли, якими везли покійника, були білі. На Гуцульщині, на знак, що в хаті є покійник, вішали знадвір'я над вікном білу перемотку. На знак жалоби у пісні співається: «Під білою березою козаченька вбито...». Біла барва, як жалоба, відома у багатьох народів. У єгиптян особи, що везли похоронні санки (бо й там, як у нас в старовину, санки складали частину поховального обряду), мали білий шарф чи рушник через плече. Ядро поетичної колористики поезії становлять назви білого кольору зі складу ахроматичних тонів. Пейзажеві Л. Талалай надає тривожного настрою – за допомогою дієслів «збились», «заблудились» та іменника «Син», який з одного боку вибивається із загального контексту пейзажу, а з іншого – викликає асоціації із Сином Божим.

У наступній строфі з'являється ще один персонаж – вовк, котрий дослухається, *«коли почнуть розгублено ревіти // не тільки віці і воли, // адже у яслах замість сина, // як зайвий рот, чужа дитина»*. Отже, лише у кінці поезії стає зрозуміло, чому змальований зимовий пейзаж, адже це Різдво Христове, одне з найбільших свят християнського світу. Є священна історія про те, як праведний Йосип та Діва Марія прибули до Віфлеєму на перепис населення. Тут вони вже не знайшли жодного вільного місця і їм довелося зупинитися у печері, призначеній для стійла, серед сина і соломи, де й народився Ісус Христос. І на небі дивним світлом засіяла нова Віфлеємська зірка, яка сповістила про народження Спасителя. Це фабула твору, про яку як про саму подію Різдва читач знає із головного першоджерела – Євангелія. Проте ліричний сюжет радості від народження Месії трансформується автором: там, де має бути радість від народження Сина Божого, падає порожнеча, хаос, безпросвіток – відсутність Віфлеємської зорі як знака народження Спасителя світу та Відкупителя людей із полону гріха. Є ще один важливий момент: якщо у євангелійському варіанті говориться про те, що першими прийшли поклонитися Христу пастухи, яким про цю подію сповістив янгол, потім волхви, котрі піднесли Христу дарунки – золото, ладан і смирну, то у варіанті Леоніда Талалая новонародженого шукає лише голодний хижак. У

сучасному світі, де культивуються матеріальні цінності, панує споживацька психологія, навіть Сина Божого сприймають як нахлібника, тому хижак очікує, допоки *«почнуть розгублено ревіти // не тільки віці і воли, // адже у яслах замість сіна, // як зайвий рот, чужа дитина»*. Тому не випадковим є слово «чужа», адже новонароджений Христос зі своєю Місією є чужим бездуховному світові. Такі переосмислення Святого Письма характерні для творчості Леоніда Талалая, проте поет їх трансформує у сучасну площину, наділяючи актуальними і гострими проблемами соціального та морально-етичного характеру.

У наступному вірші-пейзажі *«За спогадом сунеться туга...»* [19, 79] вгадується печаль ліричного героя, котрий очікує свого друга. Перша строфа є вступною, у ній спресовано весь ліричний сюжет: *«За спогадом тягнеться туга, // затягує туго петлю. // Уже не чекаючи друга, // Наповнюю чарку йому»*.

Наступні рядки є кульмінаційними, оскільки прояснюють ситуацію – смерть друга. Це розуміння приходить, коли через деталь вимальовується його портрет: *«ні ока його золотого, // ні губ, що ліпили слова»*.

Досить часто у поетичному словнику Л. Талалая вживаються кольорономінанти групи жовтого кольору, зокрема золотого. Золотий – це світлий колір, що належить до теплих тонів, тому письменники вживають його або для відтворення забарвлення реалій небесної сфери, або вогню. У Л. Талалая у даному контексті цей кольорономінант не вживається. Можна говорити про метафоричний контекст, що побудований на взаємопроникненні зовнішнього і внутрішнього, описового і глибинного, екзистенційного планів. Колір «золотий» у вірші-пейзажі нейтралізує своє спектральне значення і набуває трансцендентності, абстрактної сутності, котра свідчить про глибину почуття ліричного героя стосовно свого найліпшого друга.

Так, прикметник «золотий» свідчить швидше не про портретний опис, а про якість почуття до свого втраченого друга, і розуміється як дорогий, коштовний. В українській мові багато фразеологізмів із прикметником «золотий»: «золоте серце», «золоті руки», «золота людина» та ін. Цілком очевидно, що автор знову навмисне використовує продуманий асоціативний прийом використання кольору для підсилення значення слова, що допомагає ліпше розкрити ліричний сюжет.

Далі у вірші знову маємо пейзаж: *«Порожня біліє дорога, // снігами укрилась трава. // Біліють над річкою схили, // на схилах чорніють сади, // і дивиться світ чорно-білий // з холодного плину води»*. Поезія – це «мовне поволотно», де «колір живе в образі, у тропі, що формується не лише об'єктивністю сприймання, а залежить від художньої мети, суб'єктивних уподобань автора, від індивідуального осмислення кольорів» [10, 65]. Світ став холодним і безлюдним, втратив різнобарв'я, став «чорно-білим», що говорить про сумний психологічний стан ліричного героя.

Але те, що ліричний герой бачить світ саме так, а не інакше, говорить про те, що автор для опису пейзажу знову свідомо обирає прийом чорно-

білих барв. Саме крізь призму цієї колористики – білого і чорного кольорів – утворюється бінарна опозиція «радість-смуток». Гра на внутрішній суперечливості, закладеній у міфологемній природі білого і чорного кольорів, створює виразний стилістичний ефект та поглиблює мінорний настрій поезії. Уживання тих чи інших кольороназв як складових елементів семантико-асоціативних опозицій зумовлене образотворчою метою у поетичному мовленні, що є специфічним для пейзажної лірики. Слід зазначити, що Л. Талалай, поєднуючи антонімічні почуття смутку та гармонії у поезії, вміло застосовує прийом кольоропису для втілення ліричного сюжету у вірші-пейзажі і вказує на різнобарв'я об'єктивної та художньої дійсностей.

Остання строфа має опис природи: *«Ховається сонце за пругом, // дорога пірнає в п'тьму»*. Захід сонця символізує циклічність часу, де дорога, як життєвий шлях кожної істоти, пірнає у «п'тьму» – невідомість, адже що є за межею цього світу, навіть наука не дає точної відповіді.

Закінчується поезія рядками: *«І я не чекаючи друга, // наповнюю чарку йому»*. Можемо говорити про категорію пам'яті, котра у нашій свідомості «воскрешає» образи дорогих нам людей. Саме в пам'яті людини існує життя. Іван Прокоф'єв, досліджуючи поетику Л. Талалая, зокрема категорію пам'яті, слушно зауважує, що на формування естетичних принципів поета мали вплив теорія інтуїтивізму А. Бергсона про те, що минуле ніколи не залишає людину, що «практично ми сприймаємо тільки минуле, оскільки чисте сучасне являє собою невлотимий поступальний рух минулого, яке підточує майбутнє» [2, 564]. За Бергсоном, митець це людина, яка досконало володіє здатністю зберігати та відроджувати враження минулого. І. Прокоф'єв помітив, що «пам'ять у Л. Талалая – це неосяжний духовний простір, емоційно-інтуїтивний досвід, що зберігається у глибинах підсвідомості. Ліричний герой постійно живе у різних часових вимірах. Взаємодія минулого і сьогодення у його душі породжує яскраві, багатомірні художні образи» [15, 91].

Наступна поезія *«Це вже наша осінь золота...»* [19, 83] презентує зміну пейзажних ландшафтів у динаміці ліричного сюжету. Номінанти жовтого кольору у структурі багатьох словесно-поетичних образів Л. Талалая реалізують спектральну семантику. Жовтий колір вважається більш земним, «предметним» у порівнянні з величним золотим. Тому вже з перших рядків говоримо про вживання автором кольору «золотий» у значенні «найкраща пора».

Ліричний герой мріє про проїздку на південь: *«Уявляєш: будем їхать, їхать... // крізь сніги грудневої пори, // задрімаєм вухами до віхоли, // проснемося очима в кипарис!»*. Колір може бути виражений експліцитно – шляхом прямого називання кольору та ознаки за кольором, та імпліцитно – шляхом називання предмета, кольорова ознака якого закріплена в культурі та в мові. У цих рядках маємо перший варіант – називання предмета. Віхола символізує білий коліт, а кипарис – зелений. Можемо говорити про динаміку ліричного сюжету, яка досягається за рахунок стрімкої зміни пейзажів і асо-

ціативності – перехід із зими на літо – з білого ліричний герой у своїй уяві потрапляє «очима в кипарис» – у зелене. На думку Р. Фрумкіної, звичайні носії мови легко встановлюють тотожність між смислами кольороназв, і це «єдиний вид інформації, що може бути використаний дослідником, який не бажає залучати до опису наївної картини світу кольору власне тлумачення й лінгвістичну (або ж психологічну) рефлексію» [24, 168].

Отже, проаналізувавши особливості трансформаційних процесів ліричного сюжету у віршах-пейзажах Леоніда Талалая, можемо говорити про особливу хронотопічну організацію ліричного сюжету: простір зображується у динаміці. Природа у ліричному сюжеті постає взірцем етико-естетичного та морального буття людини, виразником внутрішнього стану ліричного героя. Автор виражає поетичний світогляд через діалог з природою та силами стихій і використовує архетипічні образи та символи українського народу, пропонуючи власну інтерпретацію фольклорних елементів, створює особливу індивідуальну художню модель осягнення краси навколишньої природи. Втілення ліричного сюжету відбувається завдяки продуманому авторському прийому раціонального використання колористичної палітри. Л.Талалай вибудовує антонімічні поняття, що ґрунтуються на взаємопроникненні первинної і вторинної семантики слова, зокрема білого та чорного кольорів.

Колір постає усвідомленим, добре осмисленим прийомом, який допомагає авторові виражати у слові свої думки і відчуття, змальовувати внутрішній стан ліричного героя, втілюючи таким чином ліричний сюжет у пейзажній ліриці.

1. Алимшиева Р.В. Семантическая значимость слова и структура лексико-семантической группы (На материале прилагательных-цветообозначений русского языка). – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1986. – С. 183.
2. Бергсон А. Материя и память // Бергсон А. Творческая эволюция; Материя и память: Пер с фр. – Минск: Харвест, 1999. – С. 414-668.
3. Богемская К.Г. Пейзаж: страницы истории. – М.: Галарт, 1992.
4. Бройтман С.Н. Историческая поэтика. Учебное пособие. – М, 2001.
5. Гаспаров М.Л. Композиция пейзажа у Тютчева // Тютчевский сборник. – Таллинн, 1990. – С. 4-31.
6. Эпштейн М. Н. «Природа, мир, тайник вселенной...» Система пейзажных образов в русской поэзии. – М., 1990.
7. Иванова Н.Д. Содержание и принципы филологического изучения пейзажа // Филологические науки. – 1994. – № 56. – С.76 – 83.
8. Керлот Х.Э. Словарь символов: Пер. с исп. – М.: REFL-book, 1994. – С. 608.
9. Копилова Н.И. О многозначности термина «сюжет» в современных работах о лирике (к историографии вопроса) // Сюжет и композиция литературных и фольклорных произведений. – Воронеж, 1982. – С. 108-116.
10. Лисиченко Л. Мовна картина світу та її рівні // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. – 1998. – Т. 6. – С. 129-144.
11. Літературознавчий словник-довідник за редакцією Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К., 2007.

12. Лотман Ю.М. Анализ поэтического текста // Лотман Ю.М. О поэтах и поэзии: Анализ поэт. текста / Ю.М. Лотман; М.Л. Гаспаров. – СПб.: Искусство – СПб, 1996.

13. Москович В.А. Статистика и семантика (опыт статистического анализа семантического поля). – М.: Наука, 1969. – С. 304.

14. Остапенко И.В. Лирический сюжет в парадигме картины мира // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. – Серия «Филология. Социальные коммуникации». – Том 25 (64). – №1. – Часть №2. – С. 435-444.

15. Прокоф'єв Іван Петрович. Поетика Леоніда Талалая: дис... канд. філол. наук: 10.01.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004.

16. Сильман Т.И. Заметки о лирике. – Л., 1977.

17. Словник символів культури України. – К.: Міленіум, 2002. – С. 260.

18. Талалай Л. // Літературна Україна, №17 (5446). 26 квітня 2012 р., – С. 8.

19. Талалай Л. Безпритульна течія. – Чернівці, 2011.

20. Ткаченко А.О. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства. – К., 2003.

21. Томашевский Б.В. Теория литературы. Поэтика. – М., 1996.

22. Тынянов Ю.Н. Литературная эволюция. Избранные труды. – М., 2002.

23. Хализев В.Б. Теория литературы: Учебник / В. Е. Хализев. – 3-е изд., испр. и доп. – М., 2002.

24. Фрумкина Р.М. Цвет, смысл, сходство (аспекты психолингвистического анализа). – М.: Наука, 1984. – С. 176.

25. Яворська Г.М. Мовні концепти кольору (до проблеми категоризації) // Мовознавство. – 1998. – № 2-3. – С. 42-50.

В статье исследуется колористика в стихотворении-пейзаже на материале поэзии Л. Талалая. Цвет в этом жанре рассматривается как авторский прием для воплощения лирического сюжета. Также с помощью цвета автор передает свое отношение к предметам и выражает чувства. В исследованных стихах обнаружено названия цветов, которые в тексте выражаются имплицитно или эксплицитно, с помощью которых автор, подчеркивая свои мысли и чувства, воплощает лирический сюжет.

Ключевые слова: цвет, колористика, прием, стихотворение-пейзаж, лирический сюжет.

The paper investigates the coloring in the poem, the landscape on the material of poetry L. Talalay. Color in this genre is seen as the author's reception to translate lyrical plot. Also by using color transmits its relationship to things and expresses feelings. In the studied verses revealed the names of colors, which are expressed in the text implicitly or explicitly, by means of which the author, emphasizing their thoughts and feelings, embodies the lyrical theme.

Keywords: color, coloring, reception, poem, landscape, lyrical theme.

Тамара ДЕМЧЕНКО,
кандидат історичних наук

**СЕДНІВЕЦЬ МИКОЛА КОЛОДКЕВИЧ –
АГЕНТ ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ
«НАРОДНОЇ ВОЛІ»**

У поточному році минає 165 років від дня народження Миколи Колодкевича – тепер призабутого нашого земляка, але свого часу помітної постаті в пантеоні російських революціонерів народницького спрямування. Осіб, які мали право називатися агентами третього, вищого, ступеня довіри Виконавчого Комітету найвідомішої революційної організації Росії XIX століття – «Народної волі», нараховувалося не більше 30¹. Саме ці «агенти» провадили самовіддану, хоча й безнадійну боротьбу з царським самодержавством.

М. Колодкевич був одним із них. Участь у революційній боротьбі – це, власне кажучи, й стало сенсом його короткого життя. Біографічних даних про нього збереглося мало. Проте йому не пощастило й після смерті. У 70–80-х рр. XX ст. у СРСР в серії «Пламенные революционеры» вийшло декілька художньо-документальних повістей про народників і народовольців². Зазначимо принагідно, що ці книги були чи не найкращими у серії, проте М. Колодкевич так і не став героєм однієї з них. Історики теж одногolosно визнавали його організаторські здібності та важливу роль у практичній діяльності народовольців. Так, А. Катренко писав, що до Виконавчого комітету «увійшли цільні історичні постаті, могутні, сильні духом люди, наділені незламною волею й здатністю до самопожертви». Серед інших особистостей він називає і М. Колодкевича³. С. Світленко – автор першого біографічного нариса про героя нашої розвідки – звернув увагу на відсутність спеціальних досліджень⁴ і вирішив усунути цю несправедливість. Його стаття виходила двічі і досі є єдиною науковою працею, присвяченою революціонеру⁵.

Основою джерельної бази роботи стали мемуари соратників М. Колодкевича⁶, особливо треба виокремити спогади та інші праці В. Фігнер, зібрані у її семитомнику⁷. Важливими є й архівні документи, особливо матеріали

судових процесів, опубліковані на сторінках «Былое»⁸. На жаль, надто мало збереглося джерел особистого характеру. С. Світленко писав у цьому зв'язку: «Інформативність епістолярної спадщини народництва не в останню чергу залежить від обставин її виникнення. Цілком зрозуміло, що листи, написані у глибокому підпіллі або із в'язниці на волю, не могли відзначитися високим рівнем репрезентативності. Проте ці джерела мають неабиякий інтерес для історії психологічного аналізу діячів визвольного руху. Яскравим прикладом пам'яток такого роду є листи М. М. Колодкевича, О. Д. Михайлова»⁹. Автор повідомив, що листи зберігаються у Державному архіві Російської Федерації¹⁰. Можливо, з часом вони будуть опубліковані, і тоді з'являться нові штрихи до портрета чернігівського народовольця.

Микола Миколайович Колодкевич народився 10 (22) червня 1850 р.¹¹ у містечку Седнів Чернігівського повіту Чернігівської губернії в дворянській родині. Його батьками були Микола Кирилович і Марія Павлівна. У сім'ї підросло четверо дітей – два сина і дві доньки¹². Колодкевичі походили із українського козацького роду. Їхній предок Мусій Колодкевич був у XVII ст. знатним військовим товаришем¹³. Щоправда, його нащадки не були такими заможними, як, скажімо, Лизогуби: Микола Кирилович служив у останніх управляючим седнівського маєтку¹⁴. У своїх автобіографічних замітках Ілля Шраг – двоюрідний брат М. Колодкевича (його мати Парасковія Кирилівна доводилася Колодкевичу-батькові рідною сестрою) – розширює коло біографічних даних: по-вуличному Колодкевичів прозивали Писаренками, бо хтось із їхнього роду був писарем у Седнівській сотні. Дружина дядька походила з роду Василевських з Борзнянщини. Ще одного сина цього подружжя звали Іваном. І. Шраг дружив з ними, а також зі старшими синами А. Лизогуба – Іллею та Дмитром. Автор також засвідчив, що в ті часи – 50–60-ті рр. XIX ст. «в дідичних та попівських колах ще яскраво відбивалася українська стихія». І М. Колодкевич-батько спілкувався тільки українською мовою¹⁵. Підлітків спочатку навчали старші Лизогуби, а потім вони відправилися до Чернігівської чоловічої гімназії і або не скінчили її з різних причин, або ж упорядник історії навчального закладу не включив до списків випускників ані Д. Лизогуба, ані М. Колодкевича, ані І. Шрага¹⁶ з політичних міркувань.

Роки навчання М. Колодкевича характеризуються пошуками себе: він спочатку студіював науки у Ніжинському ліцеї, у жовтні 1871 р. перевівся на фізико-математичний факультет Новоросійського університету (в Одесі), а в серпні 1873 р. був зарахований на другий курс медичного факультету Київського університету¹⁷. Цей крок і виявився вирішальним у долі юнака. У 70-х рр., як згадував один із учасників народницького руху: «Київ уже мав репутацію одного з найбільш революційних міст Росії». Тут діяв гурток близький до чайковців, від яких кияни отримували книги. Серед студіюючої молоді набув поширення рух «спалювання кораблів», коли студенти добровільно залишали навчання і йшли в народ¹⁸.

М. Колодкевич став членом гуртка, прирікши себе тим самим на поневір'яння і ранню смерть у одному з найстрашніших казематів Росії, бо, як і багато його ровесників, людей одного з ним віку й соціального статусу поділяв віру в можливість, спершись на селянську общину й повсюдне невдоволення селянських мас несправедливою з їхнього погляду аграрною реформою, здійснити в Росії соціалістичну революцію. Проблема полягала в тому, щоб підняти народ одночасно. Це завдання і взяли на себе учасники «ходіння в народ». М. Колодкевич був серед них. Про це свідчать матеріали допиту під час його першого арешту. У 1874 р. молодий революціонер їздив до батьків у Седнів, село Голубичі Городницького (Городнянського) повіту¹⁹. Дослідники, котрі не схильні ідеалізувати цей рух, вважають, що він був приречений від самого початку, бо «інтелігенти були чужими для селян»²⁰. У 1875 р. М. Колодкевич уперше потрапив у поле зору жандармів, після допиту був відпущений до батьків у Седнів, згодом тут вчинили обшук, виявили заборонені книги, юнака заарештували й відправили до Києва. Невдовзі його випустили з тюрми через брак доказів, але з університету виключили. З 1876 р. М. Колодкевич увійшов до гуртка, який здійснював пропагандистську роботу серед робітників. С. Світленко відзначає, виходячи з аналізу архівних документів, його близькість до українського руху, зокрема до М. Драгоманова²¹. Без сумніву, це питання потребує подальшого опрацювання. Проте невдовзі М. Колодкевич зробив свій вибір: він перейшов до табору терористів і власне й залишився в історії як учасник російського народовольчого руху.

Якими факторами був обумовлений його крок? Очевидно, тут спрацював той набір причин, котрі привели найбільш радикально налаштованих народників до усвідомлення безперспективності пропагандистського шляху боротьби. Наївно було б думати, що тероризм був обраний легко й безболісно. У журналі «Былое» за 1917 р. надрукований один важливий документ – передсмертний лист М. Кибальчича до імператора Олександра III. У ніч перед стратою революціонер визнав «жахливість» терористичних актів, але вважав, що вони були спровоковані урядом низкою «безперервних переслідувань» «соціально-революційної партії»²². Отже, однією з суттєвих причин стала помста за жорстокі розправи з революціонерами, невідповідність кари злочину. Про це писав визнаний літописець «підпільної Росії» С. Степняк-Кравчинський, який навів такий промовистий підсумок царського «правосуддя»: за чотири роки попереднього слідства у справі 193-х, покінчили життя самогубством або збожеволіли 73 в'язні²³. У подальшому репресії набували все більш зловісного характеру. Тверезомислячий ліберал І. Петрункевич у своїх мемуарах також засуджував політику царату: «Якими заходами самодержавний уряд відповідав на революційний рух? Смертною карою, довготривалою каторгою, багаторічним ув'язненням у тюрмі, засланням до Сибіру по суду і без суду, адміністративним порядком, засланням людей, навіть судом визнаних невинними»²⁴. Другим

фактором можна вважати прагнення «підстьобнути історію». Не випадково художньо-біографічна повість Ю. Трифонова про А. Желябова отримала назву «Нетерпение». Проаналізувавши програмні документи «Землі і волі (1876–1879 рр.)», дослідники прийшли до висновку, що вони з самого початку «створювалися переважно як терористичні». «найдієвішою формою революційної боротьби був тероризм»²⁵. І нарешті на захопленні «бомбами» не могла не позначитися та обставина, що учасники руху були молодими людьми. «Кравчинський і Віра Засулич зробилися ідолами молоді того часу, – наголошував у своїх мемуарах М. Морозов, – і героями в очах прогресивної частини суспільства, яка не бачила ніякого іншого засобу боротьби з придушуючим їй традиційним абсолютизмом»²⁶. Нарешті, не останню роль відіграла й моральна та матеріальна підтримка громадськості. Сучасна американська дослідниця майже дослівно повторила вищезазвану тезу М. Морозова, зазначивши: «Не всі противники самодержавства були згодні присвятити своє життя професійній революційній або терористичній діяльності, однак уже наприкінці ХІХ ст. було досягнуто порозуміння і навіть співробітництво між більшою частиною російського освіченого суспільства і екстремістами». Вельми цікавими виглядають і такі спостереження: люди, особисто не причетні, примирилися з терором через «безкорисливість його цілей; він виправдовував себе відмовою від матеріальних вигод, тим, що революціонер не хотів задовольнятися особистим добробутом, спокутуючи провину тюрмою, засланням, каторгою і смертю»²⁷.

Повертаючись до конкретної долі нашого земляка, зазначимо, що далеко не кожний в силу своїх особистих якостей міг стати революціонером-терористом. У М. Колодкевича був присутній набір рис, який швидко висунув його у першу шеренгу. Навіть зовнішність його відповідала поширеним уявленням людей ХІХ століття про революціонера. У 1880 р. в одному жандармському документі було дано такий словесний портрет: «років біля 30-ти, худорлявий, досить високого зросту, брюнет, очі карі, ніс довгий, з великими чорними бакенбардами; під час перебування у м. Харкові бороду голив, погляд і зовнішність взагалі суворі, типові»²⁷. Характер, очевидно, відповідав зовнішності. А. Тирков писав у спогадах про М. Колодкевича як про людину великої моральної сили, відзначивши його мовчазність, похмурість, навіть суворість²⁸.

До терористичних методів боротьби молодий революціонер усе-таки йшов не бездумно і не тільки під тиском обставин, зважував шанси на успіх. Важливо підкреслити і його конспіративні навички. Про них свідчить той факт, що у 1876–1878 рр. його двічі заарештовували, але складається враження, що арешти носили радше превентивний характер, бо реальних доказів слідство не мало. Двічі його випускали під заставу в 1000 рублів, які давав Д. Лизогуб, а на поруки брала сестра Уляна, яка таким чином теж потрапила в поле зору жандармів. Насправді Колодкевич був активним революціонером – він був причетний до «Чигиринської справи», брав участь

у спробі визволити з тюрми О. Медведєва (Фоміна) у Харкові. А восени 1878 р. пішов у підпілля²⁹. Інформацію про переміщення нелегалів, плани й невдалі спроби їхньої реалізації жандарми, як правило, дізнавалися від зрадників, яких теж, на жаль, вистачало.

У 1879 р. на Липецькому з'їзді М. Колодкевич прилучився до радикальної течії революційних народників: є згадка, що його спеціально запросили із Києва³⁰, а згодом (на Воронежському з'їзді революціонерів) він стає членом «Землі та волі». Причому В. Фігнер зазначила: «Репутація Фроленка, Желябова, Колоткевича* і Ширяєва була загальновідома, і ці чотири особи були одногосно прийняті»³¹. Саме на першому із вищеназваних з'їздів «Народна воля» винесла смертний вирок імператору Олександрові II, якого оголосили відповідальним за численні страсти терористів і взагалі революціонерів (В. Осинського, Д. Лизогуба). Виконавчий комітет 26 серпня 1879 р. затвердив вирок³². Справу не відкладали у довгий ящик: імператора вирішено було стратити по дорозі з Лівадії (в Криму), де він відпочивав, до столиці. Було визначено чотири місця, де мали робити підкоп під залізницю, щоб підірвати потяг імператора. М. Колодкевич брав участь у одеській спробі. У звинувачувальному акті на «процесі 20-х», складеному значною мірою на підставі показань Г. Гольденберга, зазначалося, що у двадцятих числах вересня 1879 р. Гольденберг і М. Колодкевич знаходилися у Харкові, брали участь у нелегальних зібраннях, де обговорювали плани царевбивства. До міста приїхали О. Баранніков і А. Пресняков, які привезли близько 3 пудів динаміту. З цим небезпечним вантажем «М. Колодкевич відправився в Одесу готувати замах»³³. Проте скоро стало відомо, що Олександр II через Одесу не поїде, тому земляні роботи були припинені. М. Колодкевич також співробітничав з терористами, котрі готували замах на імператора уже в Петербурзі: зокрема, з народовольцями Ю. Богдановичем та Г. Якимовою, які, придбавши на Малій Садовій вулиці крамницю, з її підвалу рили тунель для встановлення міни під вулицею, по якій зазвичай їздив Олександр II³⁴. Взагалі Колодкевичу доручалися найскладніші завдання, оскільки організація замахів вимагала значних зусиль, котрі були не під силу одинакам. Як слушно зауважив В. Волковинський: «Імена терористів входять в історію, а імена їхніх співучасників часто залишаються невідомими назавжди»³⁵. Тверезомислячий і рішучий М. Колодкевич був одним із керівників і військової організації народовольців. М. Ашенбреннер засвідчив, вона склалася наприкінці 80-х рр. Засновниками стали Рогачов, Суханов, Штромберг, Желябов і Колодкевич – «двоє останніх як делегати Виконавчого Комітету партії «Народна воля»³⁶. Добре знали героя нашого нарису і флотські офіцери, у їхніх нелегальних гуртках він був відомий як «Гліб»³⁷. Нарешті треба зазначити, що М. Колодкевич підтримував безпосередній зв'язок із М. Клечочниковим, який працював чиновником Третього відділення, зго-

* Так інколи у споминах та офіційних документах писали прізвище М. Колодкевича.

дом Департаменту поліції і попереджав своїх товаришів про небезпеку³⁸. Арешт на підпільних квартирах О. Бараннікова та М. Колодкевича 26 січня 1881 р. став великим успіхом жандармів. Міністр внутрішніх справ М. Лорис-Меліков надіслав відповідний рапорт імператору вже наступного дня, на документі Олександр II написав «Браво»³⁹. Для народовольців це була, навпаки, страшна втрата⁴⁰, трагічні наслідки якої неважко було передбачити. «Ми проживаємо капітал», – говорив А. Желябов, якого теж заарештували напередодні замаху 1 березня 1881 р.⁴¹.

Судили М. Колодкевича на процесі 20-х, який проходив з 9 по 16 лютого 1882 р. Головував на «особом присутствии правительствующего Сената» сенатор Дрейер. Обвинувачення підтримували прокурори Муравйов і Островський. Захищали підсудних видатні адвокати – Кедрин, Спасович, Герард. З 20-ти в'язнів тільки один виявився зрадником і погодився співпрацювати із судом, тобто видавати своїх товаришів⁴². Підсудні намагалися використати залу судового засідання як трибуну для оприлюднення своєї ідеології та загальнополітичних намірів. Такий план намагався реалізувати і М. Колодкевич у останньому слові підсудного, але повністю висловитися йому не дав суддя⁴³. 12 революціонерів отримали смертний вирок, проте імператор Олександр III для 11 в'язнів замінив страту довічним тюремним ув'язненням. М. Фроленко писав: «Ось прізвища 11 чоловік, які потрапили по нашому процесу в Алексеевський равелін: Михайлов, Клеточников, Ісаєв, Ланганс, Тригоні, Морозов, Баранніков, Тетерка, Колодкевич, Арончик і я»⁴⁴. Це була, без будь-якого перебільшення, найжахливіша тюрма Російської імперії. В'язні могли підтримувати зв'язок між собою, тільки перестукуючись. Зворушливий портрет М. Колодкевича, котрий на милицях підходив до стіни, щоб «кількома лагідними словами» заспокоїти свого товариша по нещастю, залишив П. Поліванов⁴⁵. Останній пригадував, що вони вели довгі «розмови». Одного разу М. Колодкевич «розповів» про «один сад в Сідкові (маєтку близького друга Колодкевича Давиденка, повішеного у серпні [18]79 р.)»⁴⁶. Можна припустити, що мемуарист переплутав і замість Д. Лизогуба записав Й. Давиденка, тоді йдеться явно про Седнів, який М. Колодкевич згадував з любов'ю і душевним болем в останні дні свого короткого життя.

М. Колодкевич помер, як твердить Вікіпедія, від цинги, тяжких умов утримання 23 липня 1884 р. Добре поінформований П. Щеголев, спираючись на рапорт тюремного лікаря Г. Вільямса, стверджував, що смерть настала в результаті добровільного («произвольного» в тексті. – Т. Д.) голодування, що до М. Колодкевича застосовували навіть примусове годування⁴⁷. А вже 31 липня, як засвідчив М. Фроленко, уцілілих народовольців перевели до Шліссельбурзької тюрми. З одинадцяти в'язнів, які проходили по процесу 20-ти, – залишилося тільки п'ятеро⁴⁸!

Життєпис нашого земляка – народовольця М. Колодкевича – буде далеко не завершеним, якщо промовчати про його особисте життя. О. Люботович-

Джабарі у 1906 р. писала з приводу цього питання: «Так, гріх революціонерам заводити сім'ю; як воїни під градом куль, чоловіки і жінки – повинні стояти самотніми, але в молодості якось забуваєш, що життя революціонерів вимірюється днями і годинами, а не роками»⁴⁹. Обраницею суворого Колодкевича стала Геся Меєрівна Гельфман (1855? – 14 лютого 1882), яка народилася у родині мозирських міщан, у 16 років утекла від батьків і стала працювати швачкою у Києві. Звідси й розпочався її шлях у революцію. Як винятково віддана і надійна людина, вона була «господаркою» квартири, де знаходилася підпільна друкарня «Народної волі», явочних квартир, де переховували динаміт, зброю та інші небезпечні речі. Коли поліція прибула з обшуком на конспіративну квартиру, яку Г. Гельфман утримувала разом з М. Сабліним (вони жили під ім'ям подружжя Фесенко-Навроцьких), то з квартири пролунали постріли. М. Саблін застрелився⁵⁰ (є версія, що це зробила на його прохання Г. Гельфман⁵¹). Тодішнє слідство визнало факт самогубства, фіктивну дружину заарештували. Вона проходила по справі «первомартовцев» і, як усі, була засуджена до смертної кари. Під час допиту революціонерка сказала, що вагітна, виконання вироку було перенесене на час після пологів. Новонароджену дитину відразу по народженні забрали у матері й відправили у «виховний дім»⁵². Не залишилося інформації навіть про її стать. Трагічна історія Г. Гельфман викликала співчуття у європейської громадськості, особливу активність виявили французи. За таких обставин самодержавство не наслідилося тягти породіллю на ешафот. Вона померла у тюрмі за офіційною версією від ускладнень, спричинених тяжкими пологами, без належної медичної допомоги. Зрозуміло, що М. Колодкевич і Г. Гельфман не були одружені офіційно, вони жили у цивільному шлюбі. І час, проведений разом, мабуть, для них вимірювався тільки годинами. Але такою вже була доля революціонерів.

Гарною епітафією на символічному надгробку М. Колодкевича можуть стати слова В. Фігнер. У статті «Портрети народовольців» вона писала: «Колоткевич, Суханов і Богданович були, на мій погляд, людьми, найвидатнішими по своїй моральній чистоті, людьми – повністю ідеальними... і це надавало їм особливої, чарівливої привабливості. При зустрічі з ними відчувався, як мені здається, не стільки діяч, скільки чудова людина. Зі всіх гарних людей, яких я мала щастя зустрічати, ці троє були найкращими»⁵³.

З огляду на виклики й випробування сьогодення варто віддати цим постаням належне, відзначивши їхню цілісність, настирливість у досягненні мети, відданість ідеї та друзям по боротьбі, жертвовність, рідкісну й неповторну безкорисливість.

1. Воронский А. Желябов. – М., 1934. – С. 229. – (Серия: «Жизнь замечательных людей»). – [Сучасне репринтне вид.].

2. Войнович В. Н. Степень доверия (Повесть о Вере Фигнер). – М., 1972; Гладилин

- А. Т. Сны Шлиссельбургской крепости (Повесть об Ипполите Мышкине). – М., 1974; Давыдов Ю. А. Завидую вам, братья... (Повесть об Александре Михайлове). – Изд. 2-е. – М., 1977; Давыдов Ю. А. На Скаковом поле, около бойни... (Повесть о Дмитрие Лизогубе). – М., 1978; Дальцева М. З. Счастливый Кит (Повесть о Сергее Степняке-Кравчинском). – 2-е изд. – М., 1989; Добровольский Е. Н. Чужая боль (Повесть о Вере Засулич). – М., 1988; Долгий В. Г. Порог (Повесть о Софье Перовской). – М., 1974; Нагаев Г. А. Казнен неопознанным... (Повесть о Степане Халтурине). – М., 1970; Поповский М. А. Победенное время (Повесть о Николае Морозове). – М., 1975; Савченко В. И. Тайна клеенчатой тетради (Повесть о Николае Клеточникове). – М., 1976; Трифонов Ю. В. Нетерпение (Повесть об Андрее Желябове). – 3-е изд. – М., 1988.
3. Катренко А. М. У пошуках шляхів справедливого суспільства (Діяльність народовольців і чорнопередільців в Україні у 80-х роках XIX ст.). – К., 2001. – С. 5.
4. Світленко С. І. Микола Колодкевич: доля людини і суспільного діяча // Світленко С. І. Світ модерної України кінця XVIII – початку XX століття: збірник наук. праць. – Дніпропетровськ, 2007. – С. 194.
5. Уперше стаття була надрукована у журналі «Краєзнавство» – 2003. – № 1–4. – С. 127–132.
6. Ашенбреннер М. Военная организация партии «Народная воля» (Воспоминания) // Былое. – 1906. – № 7. – С. 4–24; Богучарский В. 1 марта – 3 апреля 1881 года // Былое. – 1906. – № 3. – С. 1–32; Любатович-Джабари О. Далекое и недавнее // Былое. – 1906. – № 5. – С. 208–245; № 6. – С. 109–154; Поливанов П. С. Алексеевский равелин // Алексеевский равелин: Секретная государственная тюрьма России в XIX веке. В двух кн. – Ленинград, 1990. – Кн. II. – С. 305–428; Тырков А. В. К событию 1 марта 1881 года // Былое. – 1906. – № 5. – С. 141–162; Фроленко М. Из воспоминаний об Алексеевском равелине // Былое. – 1906. – № 2. – С. 5–20 та ін.
7. Фигнер В. Н. Запечатленный труд. Часть 1 // Фигнер В. Н. Полн. собр. соч. в 7 т. – М., 1932. – Т. 1. – 400 с.; Часть 2 // Там само. – Т. 2. – 259 с.
8. Отчет о процессе 20-ти народовольцев в 1882 г. // Былое. – 1906. – № 6. – С. 337–293; Процесс 20-ти народовольцев в 1882 г. // Былое. – 1906. – № 1. – С. 227–301.
9. Світленко С. І. Народництво в Україні 60–80-х років XIX століття: Теоретичні проблеми джерелознавства та історії. – Дніпропетровськ, 1999. – С. 42.
10. Там само. – С. 195.
11. Це дані з Вікіпедії, у С. Світленка названо 10 (22) липня 1849 р.
12. Світленко С. І. Микола Колодкевич: доля людини і суспільного діяча... – С. 194.
13. Лукомський В. К., Модзалевський В. Л. Малоросійський гербовник. З рисунками Єгора Нарбути. – К., 1993. – С. 75.
14. Давыдов Ю. А. На Скаковом поле, около бойни... – С. 108.
15. Праг І. Автобіографія // Наше минуле. – 1919. – № 1–2. – С. 124–125.
16. Див. Тутолмин М. Т. Столетие Черниговской гимназии 1805–1905: Краткая историческая записка. – Чернигов, 1906. – 516 с..
17. Світленко С. І. Микола Колодкевич: доля людини і суспільного діяча... – С. 194–195.
18. Старик. Движение семидесятых годов по Большому процессу (193-х) // Былое. – 1906. – № 11. – С. 32, 71.
19. Світленко С. І. Микола Колодкевич: доля людини і суспільного діяча... – С. 196.
20. Волковинський В., Ніконова І. Революційний тероризм в Російській імперії і Україна (друга половина XIX – початок XX ст.). – К. 2006. – С. 37.
21. Світленко С. І. Микола Колодкевич: доля людини і суспільного діяча... – С. 197–198.

22. Н. И. Кибальчич и имп[ератор] Александр III // Былое. – 1917. – № 3 (сентябрь). – С. 35.
23. Степняк-Кравчинский С. Россия под властью царей // Степняк-Кравчинский С. Сочинения в двух томах. – М., 1987. – Т. 1. – С. 96.
24. Петрункевич І. На Чернігівщині: Уривки із спогадів громадського діяча / Упоряд. В. М. Шевченко та ін. – Чернігів, 2009. – С. 184.
25. Волковинський В., Ніконова І. Назв. праця. – С. 47.
26. Морозов Н. А. Повести моей жизни: Мемуары. В 2-х т. – М., 1962. – Т. 2. – С. 378.
27. Гейфман А. Революционный террор в России, 1894–1917 / Пер. с англ. Е. Дорман. – М., 1997. – С. 22.
28. Тырков А. В. Указ. соч. – С. 146.
29. Світленко С. І. Микола Колодкевич: доля людини і суспільного діяча... – С. 199.
30. Воронский А. Указ. соч. – С. 110.
31. Фигнер В. Александр Дмитриевич Михайлов // Фигнер В. Полн. собр. соч. в семи т. – М., 1932. – Т. 5. – С. 245.
32. Волковинський В., Ніконова І. Назв. праця. – С. 93.
33. Процесс 20-ти народовольцев в 1882 г. – С. 240.
34. Волковинський В., Ніконова І. Назв. праця. – С. 112; Воронский А. Указ. соч. – С. 275.
35. Волковинський В. Революційний тероризм у Російській імперії у XIX ст. і Україна // Історія України. – 2001. – № 19 (травень). – С. 3.
36. Ашенбреннер М. Указ. соч. – С. 5.
37. Серебряков Э. Революционеры во флоте (Очерк второй) // Былое. – 197. – № 4. – С. 103.
38. Савченко В. И. Указ. соч. – С. 366–367.
39. Седов М. Г. Героический период революционного народничества (Из истории политической борьбы). – М., 1966. – С. 282.
40. Фигнер В. Н. Запечатленный труд... – Т. 1. – С. 272.
41. Троицкий Н. А. Безумство храбрых. Русские революционеры и карательная политика царизма. 1866–1882 гг. – М., 1978. – С. 175.
42. Седов М. Г. Указ. соч. – С. 311, 313.
43. Троицкий Н. А. Указ. соч. – С. 211.
44. Фроленко М. Указ. соч. – С. 18.
45. Поливанов П. С. Указ. соч. – С. 399–407.
46. Там само. – С. 400.
47. Щеголев П. Е. С. Г. Нечаев в равелине (1873–1882) // Алексеевский равелин: Секретная государственная тюрьма России в XIX веке. В двух кн. – Ленинград, 1990. – Кн. II. – С. 128–304.
48. Фроленко М. Указ. соч. – С. 20.
49. Любатович-Джабари О. Указ. соч. – № 6. – С. 131.
50. Богучарский В. Указ. соч. – С. 27.
51. Волковинський В. Назв. праця // Історія України. – 2001. – № 20 (травень). – С. 6.
52. Богучарский В. Указ. соч. – С. 27.
53. Фигнер В. Портреты народовольцев // Фигнер В. Полн. собр. соч. в семи т. – М., 1932. – Т. 5. – С. 328.

Олександр Олійнику – 75!

ЯКБИ ЗНОВУ ПОЧАТИ...

ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА

Певен, що більшість колег – ровесників Олександра Григоровича і трохи молодші за нього – до сьогодні пам'ятають слова приспіву з популярної в пору їхньої юності пісні про журналістів:

*Трое суток шагать,
Трое суток не спать
Ради нескольких строчек в газете.
Если б снова начать,
Я бы выбрал опять
Бесконечные хлопоты эти...*

Може, вона (а швидше за все так і є) їй допомогла Сашкові в неповні 18 визначитися з вибором професії, коли майже одразу після закінчення десятирічки був зарахований штатним працівником до редакції Варвинської районної газети.

Батьки Григорій Андрійович – бухгалтер райзаготконтори і Євдокія Андріївна, яка працювала медсестрою в райполіклініці, дивились на перші синові замітки в «районці» і на сторінках обласної газети «Деснянська правда» як на юнацьке захоплення. Та виявилось, що це – на все життя.

Не пригадую, за яких обставин познайомився я з Олександром. Мабуть же, в Чернігові на обласній конференції робількорів, котрі тоді, в пору

хрущовської «відлиги», відбувалися щороку. А, може, на обласній нараді молодих літераторів (1964 чи 1965 року), де, як давні знайомі, зустрілися Петро Пулінець, Федір Литвиненко, Майя Богуславська, Олександр Деко, Віталій Пригоровський, Наталя Віргуш, Василь Щербонос (це кого я зміг пригадати) і столичні гості Є. Гуцало, Б. Степанюк, О. Ющенко...

Олександр приїхав тоді з Бобровиці, де працював уже на посаді відповідального секретаря редакції районної газети. Спілкуючись з ним та слухаючи його вірші на секції поезії, я відкрив для себе Олійника як поета вдумливого, такого, що прагне знайти у творчості щось своє. До того я знав у нашій літературі трьох Олійників – сатирика і гумориста Степана, прозаїка Миколу та відомого тепер усім Бориса.

Незважаючи на те, що порівняно зі старшими товаришами по перу Олександрів журналістський стаж був невеликий, йому довіряли і давали найвідповідальніші завдання.

Одне з них особливо пам'ятне: коли довелося брати інтерв'ю в поета-академіка Павла Тичини. Відтоді минуло... гай-гай! півстоліття, але хіба таке забувається? Навіть те, як ішов на зустріч з живим класиком української літератури, з яким трепетом переступав поріг квартири уславленого земляка, що мешкав тоді в Києві на вулиці Репіна (нині Терещенківська)...

Тих, хто хоче детальніше відтворити подробиці тієї зустрічі, адресую до Олександрового спогаду, надрукованого в збірнику «Наш Тичина», що вийшов до 120-річчя від дня народження поета. Там же, до речі, вміщено й два автографи (Павло Григорович на прощання подарував молодому районному газетяреві кілька своїх книжок з дарчими написами).

Мені про це інтерв'ю Олександр обмовився випадково. Без похвальби чи наміру якось вивищитися над іншими.

Мимоволі порівнюю стриманість і скромність колеги з іміджем деяких сьогоденішніх молодиків, що мріють про шалені успіхи на літературному Олімпі. Та вони з подібної зустрічі витиснули б максимум вигоди для себе, дзвонили б у всі дзвони кожному зустрічному, як живий класик хвалив їхні твори.

А тоді Павло Григорович, довідавшись, що перед ним поет, виявив бажання послухати кілька віршів свого гостя. Дещо мовив про них. Але жодного слова чи хоча б натяку про допомогу чи «земляцьке» сприяння у проштовхуванні першої збірки не було. Це до честі обох співрозмовників.

Перша книжечка віршів Олександра під назвою «Олені на станції», до речі, вийшла у світ через сім з гаком років без будь-чийого втручання. Та він звик так у всьому – покладатися тільки на себе. Де б не працював: і в «Комсомольському гарті», якому віддав 13 років, і кореспондентом Укрінформу – майже чверть століття. А згодом, після виходу на пенсію довелося знову пригадати газетярське ремесло: разом з молодшими колегами віддавав зна-

ння і досвід одному з перших недержавних видань на Чернігівщині – газеті «Сіверщина», три роки редагував тижневик «Біла хата».

За цей час (хоч він і нелегкий та скрутний, особливо в матеріальному) зміг видати ще три поетичних збірки, остання з яких під назвою «Усе переходить у спомини» – своєрідний підсумок пережитого й передуманого ним самим і поколінням «дітей війни», до якого й належить Олександр.

Чи відчуває себе сьогодні щасливим герой моєї розповіді, чи йому, як і в юні літа, спокій тільки сниться?

– Звичайно, щасливий. Уже тим, що на життєвому шляху зустрів таких людей, як редактор Іван Коновал, журналісти Лесь Мазур, Микола Романіка, Леонід Мацак, Юрій Олійник... Працювати поряд з ними маю завдячувати своїй професії. А скільки цікавих особистостей мав щастя бачити, розмовляти з ними, писати про них...

Окремої розмови заслуговує робота Олександра на обласному радіо, де він уже впродовж 36 років веде літературний журнал «Сонячні кларнети». І на кожного з авторів – здебільшого митців нашого краю, що виступали в ньому, зберігає довідкові дані. А це ж неоціненний скарб для майбутніх дослідників духовної і культурної спадщини Сіверщини! Добре що редактор журналу «Літературний Чернігів» Михась Ткач охоче надає сторінки часопису для публікації цих матеріалів (у алфавітному порядку). Те вже давно годилось би зібрати і видати окремою книгою-довідником для вчителів, бібліотечних працівників, письменників.

– Але хто допоможе фінансами? – питає мене Олександр Григорович.

А я дивлюсь на ювіляра знову і пізнаю в ньому отого двадцятирічного русявчубого юнака, якому доля довірила для лету два незрадливих і непідвладних часоплинові крила: поезію і журналістику.

Михайло КУШНІРЕНКО

ЗАПОЧАТКУВАЛИ ВШАНУВАННЯ ВИДАТНОЇ РОДИНИ

Про талановиту родину Кістяківських газета «Слово просвіти» публікувала статтю Миколи Ткача у числі №16 за 18-24 квітня 2013 року. А 20 січня цього року у Києві по вул. Антоновича, 14-6 (колишня Горького) відкрили пам'ятну дошку О. Ф. Кістяківському (25 січня виповнилося 130 років із дня його смерті).

Урочистий захід розпочав ініціатор та організатор проекту, письменник, етнолог, кандидат історичних наук, професор Микола Ткач. Ось що він сказав:

«Олександр Федорович Кістяківський – визначний український учений, правник-юрист, доктор кримінального права, автор численних праць із кримінального права, історії права та судоустрою в Україні й, зокрема, систематизованого видання «Права, за якими судиться малоросійський народ» та «Дослідження смертної кари», член Старої Громади та член-кореспондент Відділу Імператорського Російського географічного товариства, народився в селі Городище Менського району Чернігівської області.

Його дід Омелян Васильович Кістяківський був керуючим родовим маєтком графа Іллі Безбородька в містечку Стольному, що в трьох кілометрах від Городища, а батько – священником Городищенської церкви.

Досі в Києві родина Кістяківських не була пошанована жодним чином. Відкриття цієї дошки я домагався з 2008 року. Кошти почали збирати ми, потім долучився доктор фізико-математичних наук, професор, президент Малої дитячої академії Станіслав Довгий, який узяв на себе переважну більшість витрат. Дякуючи йому, ми змогли розрахуватися з відомим скульптором Володимиром Щуром, автором дошки».

Будинок, на якому встановили меморіальну дошку, розташований у глибині двору, його будував і перебудовував сам Кістяківський, а той, що від вулиці, – будувала вдова після його смерті.

Родина Кістяківських – численна плеяда талановитих учених у різних галузях знань. Олександр Федорович – піонер української правової науки; його брат Василь – доктор медицини, професор Гейдельберзького та

Страсбурзького університетів, брат Федір – лікар, працював на фірмі «Брати Яхненки і Симиренко», брат Павло – юрист; син Олександра Федоровича Володимир – видатний представник сучасної вітчизняної електрохімії, один із засновників і перших академіків Української академії наук, дійсний член ВУАН та АН СРСР, професор Ленінградського політехнічного інституту, в 1934–39 рр. директор Колоїдно-електрохімічного інституту АН СРСР; син Ігор – правник і державний діяч, міністр внутрішніх справ України за Павла Скоропадського; син Юлій – учений-математик; син Богдан – правник-

соціолог і відомий філософ права, один із засновників і дійсний член ВУАН, професор Київського університету, що підписував свої наукові статті псевдонімом «Українець»; онук О. Ф. Кістяківського Юрій (Джордж) Богданович Кістяківський – член

Американської національної АН, професор Гарвардського університету, член Американського комітету національної оборони (1944-1945), керівник відділу вибухових речовин атомних лабораторій у Лос-Аламосі та дорадник американського президента Ейзенхауера у справах науки і технологій, його дослідження і відкриття в галузях кінетики реакцій у газовій фазі структури поліатомних молекул, термохімії органічних сполук, особливостей детонаційних хвиль стали цеглинами фундаменту світової науки; онук Олександр Богданович Кістяківський – доктор біології, професор Київського університету. У США живуть нащадки Джорджа Кістяківського по лінії доньки Віри.

На відкритті дошки були присутні наші відомі юристи, письменники, науковці, музейники, представники Чернігівського земляцтва. Ректор Інституту держави і права, доктор юридичних наук, академік НАНУ Юрій Шемшученко зазначив, що О. Ф. Кістяківський заклав початки розвитку юридичної науки, основи кримінального права. У цій родині було багато видатних людей, усе сімейство патріотичне, демократичне.

Хоч Олександр Федорович прожив лише 52 роки, але залишив величезну спадщину. Він автор таких праць із українського права: «Характеристика українського і польського законодавства про кріпосне право по відношенню до Малоросії», «До питання про вплив інородського права на російське», «Звернення малоросійського шляхетства і старшини разом з гетьманом про

відновлення різних старовинних прав Малоросії», «Про закони, що діють в Малоросії» та ін.

У роки Незалежності видано його дуже цінний щоденник. Це історія нашої держави, науки, нашого університету. Працював учений у Києві, Санкт-Петербурзі, інших місцях, але ніколи не забував Україну. Був автором одного з перших підручників кримінального права, читав лекції для студентів. Праця «Права, за якими судиться малоросійський народ» – надзвичайно важлива пам'ятка українського права. Кістяківський був учасником археологічної експедиції, яка знайшла цей рукопис, що ходив у списках. Він одразу зрозумів значення пам'ятки і вперше за його редакцією видав окремою книжкою. Зараз на її основі захищена не одна дисертація.

Станіслав Довгий відзначив знаменність цієї події, яка слугуватиме поштовхом до відновлення нашої історії, культури, традицій.

Микола Аніщук, юрист, экс-міністр юстиції, доктор юридичних наук, багаторазовий член парламенту, сказав, що для нього постать Олександра Федоровича, якщо говорити про історію права, порівняння з Іваном Огієнком. Він був надзвичайно талановитою людиною, високоосвіченим дослідником – знав іноземні мови (італійську, французьку, німецьку). Написав і видав багато книжок, які стосувалися правових систем європейських країн у порівнянні з правом, яке панувало тоді на території України, Російської імперії. Ще в XIX столітті він ставив під сумнів доцільність існування смертної кари, пов'язував цей засіб покарання винятково із соціальними умовами. Був великим правовим гуманістом. Виступав за гідність людини, ще в ті часи зазначав, що право має захищати. Він працював не тільки у складі географічних експедицій, багато пам'яток віднайшов в архівах Печерської лаври і 1879 року зібрав усі ці закони й опублікував їх. Саме з цього часу ми спираємося на це видатне джерело українського права, в якому закла-

дено основи і сучасної української правової системи. Також він досліджував судоустрій Гетьманщини.

Іван Драч наголосив, що в увіковіченні пам'яті Кістяківських маємо попереду багато роботи, слід згадати ще й про Джорджа Кістяківського, великого українця з Америки, який був помічником Ейзенхауера.

Від Голосіївської адміністрації м. Києва виступив радник голови адміністрації Євген Авраменко, зазначивши, що Голосіївський район пишається тим, що тут мешкала така надзвичайно талановита людина. Дуже хочеться, щоб він був для нас взірцем, щоб ми навчалися бути патріотами, вченими, використовувати науковий досвід у сучасному житті. «Особлива подяка Чернігівському земляцтву, мені гріє душу, що я також із Чернігівщини», – наголосив Євген Володимирович.

Тетяна Літошко, заступник голови Чернігівського земляцтва, відзначила зусилля ініціатора акції Миколи Ткача, який кілька років оббивав владні пороги, щоб увіковічити цю велику людину. Дай Боже, щоб ми всі опікувалися своїм родом, своїм корінням, так само любили свій край.

Урочисто відкрили пам'ятну дошку Микола Ткач і родичка Кістяківських по лінії Василя Т. Я. Киризій, а отець Петро прочитав молитву і освятив пам'ятний знак.

Надія КИР'ЯН

Микола ТИМОШИК
доктор філологічних наук,
професор, журналіст

МЕТРИЧНІ КНИГИ ЯК ДЗЕРКАЛА ЛЮДСЬКИХ ДОЛЬ,

*або Про що розповіли столітні записи
священиків Свято-Троїцького храму в Данині*

Літописці сільських приходів

Священиків сільських приходів можна вважати першими літописцями тих населених пунктів, де їм доводилося упродовж багатьох років нести нелегку душпастирську ношу. Зроблені ними записи у різноманітних церковних книгах п'ятдесят, сто, двісті років тому сьогодні, якщо вони збережені, виступають неповторними свідками минулого. За допомогою цих записів нині можна не лише віднайти первинну інформацію про того чи іншого родича, а й відтворити окремі картинки минулого, пізнати й дослідити тенденції, події, явища і факти, що відбувалися в цьому населеному пункті на фоні конкретної історичної доби.

З-поміж книг, які систематично заповнювали священики кожної церкви, найголовнішими були три. Це – відомості про тих, хто народжувався, хто вступав у шлюб і хто помирав. Називалися вони метричними. На початку заповнювалися за трьома окремими розділами в спільній, великого формату, книзі. Пізніше кожна з трьох книг ставала самостійною.

Важливо також наголосити, що всі записи одночасно здійснювалися у двох примірниках. Тобто, йшлося про рівнозначні дві книги. Записи велися лише чорним чорнилом – аби текст не вигорів, не зблід, не розчинився від часу. В міру його заповнення повністю (зазвичай однієї вистачало на три-п'ять років) один примірник метричних записів наприкінці року здавався до консисторії, а інший залишався у церкві. Прихожани, таким чином, мали можливість отримати виписку священика на всі випадки життя – скажімо, для суду, поділу майна, усиновлення, військової служби тощо.

Якість і повноту ведення метричних книг з різних okazji перевіряли представники духовної консисторії, про що свідчать записи у «Відомостях про церкву», яку час від часу готував для консисторії священник. Так, у «Відомості про церкву Св. Архидиякона Стефана Ніжинського повіту за 1837 рік» в пункті 16 зазначається: «Копії метричних книг з 1776 року в цілісності» [1].

Книги ці в чистому вигляді, але прошнуровані, видавалися кожному священнику в єпархіальному управлінні під розписку. Вони були великого формату, паперові сторінки вищого ґатунку розмічалися друкарським способом на окремі колонки для заповнення відповідною інформацією.

Незважаючи на те, що метричні книги Данинської церкви велися фактично від часу її відкриття у 1775 році, про що засвідчує запис у відомості про церкву Св. архидиякона Стефана, до сьогоднішнього дня вони збереглися не всі.

Воглянутих документах про Данинську церкву, що наявні в ЦДІАУ в Києві за початковий період перебування її в підпорядкування Київської духовної консисторії, віднаходимо лише епізодичні дані про священнослужителів цієї церкви. У фонді Чернігівської духовної консисторії найдавніші відомості про народжених, одружених та померлих по приході церкви Св. Архидиякона Стефана датуються 1801 роком [2].

Дані про наступні десять років не виявлені. Починаючи від 1811 року, данинські клірові книжки фіксуються в різних описах цього фонду. Одна із таких справ під номером 862 четвертого опису є найповнішою: містить дані за період від 1811 по 1840 роки [3].

Таким чином, констатуємо прикрий факт. Якщо вважати, що другі примірники метричних записів, що весь час зберігалися і в першій, і в другій Данинській церкві, але були знищені за радянської влади, про що йтиметься нижче, то можна з гіркотою констатувати факт: дані про народжених, одружених та померлих у цьому селі за перші 35 років існування церкви (від 1775 до 1811 років, за винятком 1801 року) втрачені для історії назавжди. Хоча теплитися ще надія, що такі книги й не втрачені, що в котромусь із фондів вони зберігаються, просто не віднайдені, просто помилково записані не на ту цифру і все ще чекають на свого пошукача.

Автор цих рядків протягом кількох днів брав до рук і вивчав ці безцінні документи минулого від 1811 року. Писані різними почерками, увічнені чорнилами різної якості; часом обгорілі, підмочені, прицвілі, розмазані, а часом заяложені чужими необережними пальцями, здебільшого в правому нижньому куті; часом необережно підклеєні (а то й заклеєні) непрозорим папером, ці архівні сторінки мають немало рядків, у яких тяжко розпізнавати окремі літери, цифри, а інколи й зовсім не піддаються читанню. Та все ж перед уважними, небайдужими і зазвичай зволженими від огрому неймовірної інформації очима читача із незнайомого для них часу ці сторінки раптом ніби

оживають конкретними іменами та прізвищами, озиваються щасливими і трагічними подіями зі свого, в кого довгого, а в кого – зовсім короткого життя, проглядаються поміж рядками ледь пізнаваними обрисами різних облич.

Запрошую й тебе, шановний читачу, уважно полистати разом ці архівні сторінки і так же небайдуже вдивитися між рядки.

Книга шлюбів

Сторінки цієї книги ніби переповнені усміхненими, щасливими, сповненими надіями й тривожно-добрими передчуттями обличчями наречених, їхніх батьків, родичів і знайомих. Усі святочно вбрані, зазвичай у національних українських строях, у яких домінують суто чернігівські червоно-чорні рослинні орнаменти вишивок, із радістю і водночас із страхом Божим заходили такі «весільні поїзди» до рідного храму. Відбували урочисту літургію, вінчалися і з такими ж відчуттями виходили з нього. Щоб поринути на три-чотири дні (а саме стільки в Данині тривало весілля) у неймовірну захопливу для стороннього ока весільну забаву. А в спорожнілій церкві у той час священник акуратно відкривав Книгу шлюбів і ретельно занотовував для історії черговий запис про черговий шлюб у селі. Відкриємо, для прикладу, таку книгу за 1850 рік і прочитаємо перші два записи:

№1. 8 січня.

Селянин князя Голіцина сільця Шатурського Аврам Романченко, православний, 30 років, першим шлюбом.

Селянка князя Голіцина, мешканка Данинська померлого Дмитрія Горбатюка донька Анастасія, православна, 23 роки, першим шлюбом. (1)

№2. 29 січня.

Селянин князя Голіцина, мешканець Данинський Яків Полтавець, православний, 19 років.

Селянка князя Голіцина, мешканка Данинська Тетяна Нишпор, 17 років [4].

Як бачимо, запис про шлюби здійснювався за певною формою. На початку зазначався майновий та соціальний стан наречених. Зазвичай вказувалося на власника села (до князя Голіцина селом володіли козак Гуменний, вїт Тернавіот, після – граф Румянцев). Так було до 1861 року, коли українські селяни перестали бути кріпаками якогось пана, а всі стали власниками певних земельних наділів.

Цікаво, як це відбилося в записах Данинської церкви ?

З квітня 1861 року священник фіксує таку преамбулу до прізвища нареченого: «Тимчасово зобов'язаний селянин князя Голіцина, мешканець села Данини...». А від січня 1864 року, коли селяни остаточно отримали документи за власну землю, в церковних книгах позначається інше словосполучення: «Власник у селі Данина...».

Проте в Данинській церкві брали шлюб не лише селяни. Ще від початку XIX століття серед женихів села помічається немало військових. Це пояснюється тим, що на хуторі Тарасевичі, що приписаний був до Данини, віддавна поселився нащадок українського гетьмана Тараса Трясила відставний корнет Іван Андрійович Тарасевич. У нього часто квартирували різні військові чини. Саме такі й закохувалися швидко в гарних місцевих дівчат, навіть якщо вони були й старшими від кавалера, і так же скоро йшли під вінець. Ось характерний запис за 1861 рік:

Тимчасово відпускний старший канонір легкої батареї 9-ї артилерійської бригади Михайло Кабанов, православний, першим шлюбом, 35 років.

Селянка Карабинівського хутора Зеновія Хольськова, православна, першим шлюбом, 45 років [5].

Судячи по прізвищу, канонір був росіянином за національністю. А ось ще одне «військове» весілля (за записом 1852 року):

Відставний солдат по білету, що проходить службу в піхотному генерал-фельдмаршала князя Волконського полку Григорій Андрійв Руденко, православний, першим шлюбом, 37 років

Померлого указаного паламаря сала Данини Василя Греченка донька Євдокія православна, першим шлюбом [6].

Заміжжя данинських дівчат із військовими фіксуються у клірових книжках до початку XX століття. Цілком очевидно, що про таких говорили в селі: повезло, бо виходить заміж «вигідно». Зазвичай військові Російської армії отримували добре жалування. Надто ж ті, що дослужувалися високих чинів. У 1897 році із десяти весіль, які справляли в селі, про два говорили, напевне, найбільше. Адже данинськими зятями стали два браві унтер-офіцери. Той, хто одружувався 9 лютого, був зовсім юним: унтер-офіцеру у відставці Мойсею Гоенку виповнилося всього лиш 25 років. Щасливицею виявилася 18-літня Федора Дворська. На вінчання у церкві 25 травня також було багато приїжджих мужчин у святочних військових мундирах. 40-річний унтер-офіцер Антон Вовкогон одружувався вдруге і брав за дружину 26-літню селянку-власницю Анну Яловську. Варто припустити, що їй, напевне, повезло менше від молодшої землячки. Адже на противагу відставнику Майсею Антон Вовкогон служив у діючій армії і міг будь-якого дня знятися по команді в похід на невизначений час.

Зазвичай за умов фактичної відсутності міграції сільського населення в міста данинські парубки одружувалися зі своїми односельчанками. Звичними, щоправда, були весілля: наполовину в Данині, наполовину в Шатурі. Також і шатурські чоловіки нерідко вибирали собі в дружини дівчат

із найближчого і багато в чому спорідненого родинними зв'язками сусіднього села Данина. До речі, до побудови в Шатурі своєї церкви (а сталося це в 1885 році) всіх наречених шатурян більш ніж сто років вінчали священники у Данинській церкві – від 1775 по 1885 включно.

Проте майже щороку в записах метричних книг зустрічаються й «чужинецькі» женихи. Так, у 1851 році в церкві в Данині брали шлюб мешканець села Кагарликів паламар тамтешньої Чудо-Михайлівської церкви Костянтин Дорогоневський (29 років, перший шлюб) та місцева мешканка, донька колишнього данинського священника Олексія Григоровича Здравого Анна (другий шлюб, 32 роки). Судячи із запису в книзі, пару вінчав не данинський священник Петро Огієвський, а заштатний священник із Носівського Преображенського храму Микола Огієвський (імовірно, батько Петра Огієвського). Диякон також виявився прибулим – Григорій Ренбалович. Можливо, це пояснюється тим, що наречена походила із родини священника, а наречений мав священницький сан.

Знайшов у Данині дружину та повінчався тут із нею 1855 року і козак із містечка Мрина Борис Хуторний. Йому на той час уже виповнилося 48 років, а його дружині – 45. В обох був перший шлюб.

Цікаво простежити вік, у якому одружувалися наші пращури. В середньому у XIX столітті хлопці створювали сім'ю у 20-21, дівчата – в 17-20 років. Раннє одруження пояснюється тим, що в зазвичай багатодітних селянських господарствах батько старався скоріше відділити старшого сина «на свої хліби». Вдруге одружувалися (для цього слід було отримати дозвіл на розлучення від Консисторії, на що йшло немало часу) в середньому у віці від 37 до 45 років. Чоловіки здебільшого брали в дружини молодших за себе – в середньому на 1-3 роки.

Однак у метричних книгах надто часто знаходимо нерівні (за віковою ознакою) шлюби. Не раз трапляється, що чоловік більш ніж удвічі або рівно удвічі старший за дружину.

1850 рік: Арсен Гавриш (36 років) – Ксенія Нишпорова (16 років);

1852 рік: Карл Максименко (41 рік, другий шлюб) – Парасовія Кательницька (18 років);

1851 рік: Пилип Романченка (35 років, другим шлюбом) – Ірина Шимко (19 років).

1885 рік: Петро Литвин (41 рік, другим шлюбом) – Євдокія Процько (22 роки).

У тому ж році: Григорій Бойко (48 років, третім шлюбом) – Меланія Нишпор 33 роки, першим шлюбом).

1901 рік: Артем Лобода (40 років) – Олена Товстуха (20 років).

Натомість, немало молодих чоловіків брали собі в дружини значно старших за себе жінок. Такі приклади.

1851 рік: 26-річний шатурянин Денис Антонов повінчався першим

шлюбом із 36-річною Євгенією Голобородько, яка вже була раніше замужем.

Того ж року 19-літній Роман Бондаренко з хутора Тарасевича вінчався з 25-літньою мешканкою Володькової Дівичі Парасковією, що мала таке ж прізвище – Бондаренко.

1885 рік: Манолій Мозговий (19 років) взяв за дружину Ксенію Процько (24 роки).

1896 рік: 18-річний Микита Гавриш повинчався із 25-річною Устиною Романченко.

1901 рік: Адріан Подолянко (23 роки) – з Пелагією Коваль (23 роки).

Зустрічається шлюб між зовсім юними нареченими:

1850 рік: Петро Яловський (18 років) – Марія Кулик (16 років).

1887 рік: 16-річна Мавра Луцман вийшла заміж за 22-річного Гната Дворського.

Звертають увагу і своєрідні рекордсмени по шлюбах: тричі одружені. Кілька прикладів. У 1851 році мешканець хутора Тарасевича 45-літній Іван Гришак утретє ставав під вінець у Данинській церкві. Цього разу за дружину він узяв свою ж хуторянку Євгенію Бондар. Їй було 40 років і заміж вона виходила вперше. У 1885 році 48-річний Григорій Бойко також одружувався втретє. За дружину обрав 33-річну Меланію Нишпор, яка доти не мала досвіду сімейного життя. Тричі ставав під вінець у Данинській церкві і шатурянин Пилип Сюр. Маючи 48 років, він знайшов молодшу за себе на шість років Ірину Горбаткову. У книзі записів шлюбів за 1887 рік рукою священика зафіксовано аж трьох уже немолодих данинців у віці від 44 до 48 років, які одружувалися за третім разом [7].

Метричні книги нерідко засвідчують і такі шлюби, коли невдалий досвід сімейного життя уже мали обоє наречених. У 1896 році таких було дві пари: 45-річний Никифор Романченко та 39-річна Кулина Карухіна; 34-річний Мартин Ткаченко із Рівчака та 26-річна данинка Анна Татаркова. У 1897 році: звільнений у запас рядовий солдат Іван Максименко (29 років) і власниця села Данини Параскева Гой (32 роки).

Аналіз клірових книг за розділом «Шлюби» дає можливість простежити статистику одружень в окремо взятому українському селі за роками.

Візьмемо останнє десятиліття перед відміненням кріпосного права, коли селяни жили, створювали сім'ї, народжували дітей із надією на давно омріяну волю від панщини та отримання у вічне користування власного поля – якщо не собі, то бодай дітям. Йдеться про період історії села від 1850 до 1861 року. В середньому тоді вінчалось в церкві 30-35 пар. Найбільше вінчань припадає на 1858 рік – 44 шлюби. Найменше в 1854 році – всього 14.

Така ж картина спостерігається і в наступні півстоліття. Хоча помічається тенденція до спаду: від 40 шлюбів у 1875 році до 23-х – у 1901-му.

Якщо проаналізувати кількість весіль у селі за місяцями, то виявляємо ще одну промовисту тенденцію: це дійство проводилося в періоди або перед,

або після церковних постів. Ось дані за 1875 рік. Усього за цей рік священник обвінчав у церкві 40 пар наречених. У січні-лютому – відповідно 11 і 12 пар. Але жодної – в березні-квітні, коли тривав великий передвеликодній піст. Не було також весіль у серпні-вересні та жовті-грудні. Це свідчить про те, що наші пращури дотримувалися народних і церковних традицій, які віддавна сповідували їхні батьки й діди.

Щоправда, цього не можна сказати про місяці народження дітей. Як свідчить статистика, тут молоді батьки постів не дотримувалися або дотримувалися не тією мірою, як того вимагає церква. Записи священника в книзі народжених у розрізі кожного місяця за кількістю майже не відрізняються: щомісячно в селі народжувалося від 10 до 20 дітей (дані за цей же рік).

Книга народжених

Останній приклад попереднього розділу виводить нас на знайомство ще з однією кліровою книгою – про народжених. Як і попередньої книги про шлюби, читання цієї приносить не менш приємні асоціації. Писані рукою священника, обтяжені вагою століть і коловоротом непростих людських доль, ці сторінки ніби й досі тримають у собі розпилені між рядками крихти тієї неприхованої радості, втіхи й надії, якими були переповнені серця молодих батьків у момент прилучення своєї дитини до першого Божого Таїнства – хрещення.

Від сивої давнини наші пращури ретельно готувалися до обряду хрещення. Адже від своїх батьків вони ще змалку добре знали, що ця подія є таїнство, в якому охрещуваний за допомогою прикликаної священником Святої Трійці (Отця і Сина і Святого Духа) очищується Божою благодаттю від усякого гріха і стає освяченим, чистим, благодатним.

Батьки приносили немовля до церкви разом із обраними напередодні двома кращими своїми друзями чи родичами: парою хлопець – дівчина чи чоловік – жінка (але ті двоє не мали бути подружжям). По-церковному таких своєрідних свідків обряду хрещення віддавна називали восприємниками (той, хто приймає, «восприемле» зі святої купелі щойно занурену священником тричі у воду дитину). Для дітей ці двоє надалі ставали хрещеним батьком і хрещеною матір'ю, а для батьків українська традиція обрала назву – куми. До речі, слово кум – турецько-татарського походження і означає «друг».

Обряд хрещення відбувався не раніше восьмого дня від народження дитини. Очевидно, це було даниною традиції, бо саме восьмого дня Христа найменовано було Ісусом.

Та перед цим обрядом батькам ще належало пройти чин наречення імені чи назнаменування, тобто благословення дитини Хресним Знаменням. Церковна традиція зберегла два підходи до виконання цього чину: в одних випадках священника запрошували другого дня для читання встановлених

молитов породіллі й дитині в їхньому домі й тоді вперше називалося ім'я новонародженого; в інших – ім'я дитині називалося вже безпосередньо перед хрещенням – у притворі храму, що називається «бабинцем».

Звернемо увагу на порядок, який існував у давній Україні за часів, коли нареченням імені дитини, писанням метрик займалася церква, а не держава.

Найперший голос у найменуванні новонародженого мав священик. Тоді не прийнято було просити чи вимагати від нього назвати дитину іменем, яке подобалося батькам чи кумам. Йшлося лише про православне ім'я, зафіксоване у Святих Книгах. Більше того, цей вибір залежав від дати народження дитини й імені святого (чи святої), яке за церковним календарем припадало на ту пору. Зазвичай дитина успадковувала ім'я того святого, який припадав на восьмий день після її народження або на день народження, або близький день до того.

Цим і пояснюється той факт, що дівчатка, народжені, скажімо, у грудні, із зрозумілих причин отримували імена великомучениці Катерини, а також Анастасії та Уляни, житейський подвиг яких пошановувала церква саме в цьому місяці. Ось і у кліровій книзі народжених у Данині й Шатурі в грудні 1887 року дівчаток знаходимо тому підтвердження: аж шестеро названо Катеринами, п'ятеро – Анастасіями, три – Улянами. Згідно із записами цієї книги, народжені в червні чотири дівчинки отримали ім'я Кулина (Акулина), три в жовтні – Парасковії, і три в листопаді – Мотрони.

Був, щоправда, один аргумент, на який зазвичай зважали священики і здебільшого йшли назустріч молодим батькам: їхнє бажання дати дитині ім'я дідуся чи бабусі.

У питанні вибору імені священики неодмінно покладалися на рекомендації українського православного Требника, складеного Київським митрополитом Петром Могилою ще 1646 року. Наведемо з цього видання одну промовисту цитату: «Нехай пильнує священик давати ім'я не соромливе, не з яких байок узяте, не сміху варте чи поганське, чи людей нечестивих, але одного зо Святих Божих, щоб хрещений наслідував його чесноти й притягав себе до чеснотного життя і щоб його молитви й заступництво перед Богом придбати собі на поміч» [8].

І ще одна особливість канону наречення новонародженого під час хрещення. Запис його імені у кліровій книзі здійснювався по-церковнослов'янському. У низці випадків написання й вимова такого імені відрізнялися від того, яке ствердилося віддавна в народі. Серед чоловічих імен таких було небагато: Іоанн (Іван), Елізар (Лізар, Лазур), Іахим (Яким), Євфимій (Юхим). Складніше було із жіночими іменами. Селянам-українцям досить складно й незвично було кликати імена своїх дітей: Іуліанія, Акуліна, Гуліта, Февронія, Параскева, Пелагея, Анисія. Тому такі імена зазвичай поза церквою відразу «забувалися» і в щоденному вжитку досить швидко переінакшувалися, набуваючи усталеної народної форми: Уляна, Кулина, Улита,

Фроська, Параска, Палажка, Онися. Із цієї ж причини досить рідкісне і незрозуміле простим людям ім'я Синхлестея в Данині швидко стало Сиклетою.

Читачеві цікаво буде довідатися, якими іменами називали новонароджених у чернігівських селах сто-двісті років тому та порівняти, наскільки змінюються порядки, смаки, традиції, уподобання людей у часовому проміжку життя всього лиш кількох поколінь земляків.

Для аналізу візьмемо «Метричну книгу про народжених, одружених та померлих Архидіяконо-Стефанівської церкви села Данини Ніжинського повіту» за 1875 рік. Тоді в селі народилося 187 дітей (113 хлопів і 74 дівчини). Відтоді сплило всього лиш 140 років...

На початку аналізу виділимо найбільш популярні (в дужках зазначено кількість хлопчиків чи дівчаток, які в одному році були наречені саме такими іменами).

Почнемо з чоловічих імен: Іван (8), Георгій (6), Сава (5), Федір (4), Трохим, Микита (по 3), Герасим, Омелян, Леонтій, Кирило, Яків, Павло, Петро, Макар, Пилип, Євмен, Корній, Дмитро (по 2).

Із поширених сучасних чоловічих в історичному документі віднаходимо: Володимир, Віталій, Василь, Андрій, Олександр, Тарас. Щоправда, серед цих імен не віднаходимо, для прикладу, Миколи. Тоді як у 1956 році цим іменем було названо аж 12 юних данинців.

А ось чоловічі імена, яких у нинішній час навряд чи зустрінеш: Іов, Лазур (Єлізар), Андроник, Зосим, Ісак, Федот, Мойсей, Сидір, Конон, Софрон, Феофан, Никанор, Терентій, Авакум, Мина, Наум, Маркел, Яким, Власій, Давид, Прокіп, Оксентій (Авксентій).

Жіночі імена.

Найбільше в тому році було Марф (7). І це при тому, що три дівчинки отримали ймення Мавра. По шість імен – Анна, Марія, Катерина, Уляна, по п'ять – Ксеня, Кулина (по-церковному Акулина), Палажка (Пелагея), по чотири – Параска (Параскева), Єлизавета, Єфросинія, Тетяна, по три – Наталя, Ольга, Улита (Гуліта), Євдокія. По два – Христина, Харитина, Олена, Агафія, Олександра, Варвара, Неоніла.

Із поширених сучасних жіночих імен і тоді також були в метриках Лідія, Антоніна, Марина.

А ось зовсім рідкісні імена: Устина, Васса, Синхлестея, Агнія, Домініка, Нонна, Меланія, Анисія, Зіновія.

Після жовтневого перевороту 1917 року на всій колишній території Російської імперії ця давня церковна традиція наречення дитини іменем святого чи ангела-охоронця була зруйнована. Безбожна влада відібрала в духовних осіб право ведення клірових книг й запровадила новий порядок надання імен.

Історія цього питання дає нам чимало абсурдних, базованих на невігластві

та політичній заангажованості керманічів нової влади, випадків щодо оригінальності імен «майбутніх будівників комунізму». У низці такого абсурду зустрічаємо Октябрину, Леніну, Владлена (скорочено Владімір-Ленін), Ленізу (ленінські-заповіти), Лелюда (Ленін-любить-дітей).

Мода на цього ідеологічного божка після буремних 20-х років перекинулася згодом на інших ідолів із того ж кремлівського корита: радянські загси реєструють імена Пофістал (победитель-фашістов-Сталін), Нісерх (Нікіта Сергійович Хрущов).

Трудовий ентузіазм молодих батьків, які сліпо повірили в примару комунізму, породив П'ятьвчета (п'ятирічну-за-чотири-роки), Кукуцаполь (кукурудзу-царицю-полів) і навіть... Генія. Можна собі лише уявити, скажімо невдаху-бухгалтера однієї сумнівної контори Генія Івановича, якому нерозважливі батьки забажали надати таке багато до чого зобов'язуюче ім'я. Була ще й Даздраперма (да-здрастує-перве-мая). Був і Трактор Іванович.

Щонові часи в країні, де віру й релігію комуністична влада з несамовитою люттю продовжувала витравлювати з пам'яті навіть найстаршого покоління, спонукали до появи в паспортах радянських людей таких нових імен, які все далі віддаляли радянських громадян від материзни, від їхніх витоків. Згадаймо хоча б шаленіння мільйонів глядачів від латиноамериканських «мільних опер», голосіння над вигаданими долями яких залишило нам у спадок сотні й тисячі новонароджених опісля Маріанн, Ізаур, Леонардів...

Та повернемося в Данину XIX століття.

Про кількість новонароджених у ту пору. Від середини XIX століття до 1887 року (останнього року реєстрації в Данині народжених шатурян у зв'язку з відкриття там своєї церкви) священник приходу робив у клірвовій книзі в середньому від 150 до 200 записів про народжених.

Населення Данини почало зростати після відміни кріпосного права 1861 року. Так, у 1862 році в селі народилося 156 дітей, 1863 – 183, 1864 – 140, 1865 – 184 хлопчиків і дівчаток. Найбільший приріст припадає на 1887 рік – 233 (111 хлопчиків і 122 дівчат). До речі, цей 1887 рік – чи не єдиний, коли в селі народилося більше дівчаток.

Порівняльний аналіз співвідношення чоловічої і жіночої статі в цьому селі підтверджує тенденцію останньої чверті XIX століття щодо постійного переважання народження хлопчиків над дівчатками. Так, у 1875 році із 187 новонароджених немовлят 113 були хлопці, і лиш 74 – дівчата. У 1897 році – із 146 (без шатурян) 80 – хлопці, 66 – дівчата.

Така тенденція була властива для Чернігівської губернії й раніше, на що звертають увагу укладачі довідника «Матеріали для географії і статистики Росії, зібрані офіцерами Генерального штабу: Чернігівська губернія» [9].

Як і попередньо оглянута книга про шлюби, ця – про народжених – також заповнювалася за певною формою. Записи велися в хронологічному

порядку. На початку зазначалися місяць, число та ім'я новонародженого. Далі – соціальний статус батька: ім'я, по батькові, прізвище його та дружини. Окремий абзац передбачався для інформації про «восприємників» – кумів. Спробуємо «оживити» кілька сторінок вже згадуваної клірової книги про народжених за 1887 рік.

Травень, 20. Олена.

Батьки:

Власник села Данини Симон Стефанів Вовкогон і законна дружина його Агафія Яківна. Обоє православні.

Восприємники:

Власник того ж села Пилип Аврамів Сардак і Васса Тимофіївна Хлібик.

Запис зробив благочинний протоієрей П. Скорина із псаломщиком Г. Неороновим [10].

Серпень, 1. Елізар.

Батьки: Власник села Шатура Омелян Трохимів Тимошик і законна дружина його Катерина Яківна. Обоє православні.

Восприємники:

Власник того ж села Стефан Ананійович Проха і Анна Ісаківна Медведова.

Запис зробив благочинний протоієрей П. Скорина із псаломщиком Г. Неороновим [11].

Здавалося б, два звичайні записи, зафіксовані сільським священиком перші найголовніші свідчення про новонароджених, яких розділяють кілька сторінок між номером 28 біля данинки Олени і номером 73 біля шатурянина Елізара та пару місяців часового проміжку в межах одного року. Але скільки трепетно пізнавального й повчального з непростих уроків їхнього життя можна розповісти, коли знати подальшу долю цих двох немовлят.

Тоді, в 1887 році, ні молоді батьки, ні їхні куми не могли й здогадатися, що трохи більше ніж через двадцять років ці двоє гарних і щасливих молодих людей у цій же церкві стоятимуть на весільному рушнику, даючи перед Богом, церквою, родичами і численним «весільним потягом» з обох сіл обітницю «бути разом, допоки смерть не розлучить нас».

Вродлива данинка Олена стала від 1911 року шатуряркою, розставшись із дівочим прізвищем Вовкогон та перебравши чоловікове – Тимошик. Разом поставили на ноги чотирьох своїх дітей – Катерину, Степана, Галину, Івана. Разом переборювали страшні лихоліття революцій, голодоморів, воєн, несправедливих репресій і засуджень, пережили втрату найменшого сина. Та не озлобилися на світ, на долю, а свято берегли любов і тепло, яким завжди обдаровували ближніх, а особливо внуків. Ще Олена Семенівна Тимошик до останніх днів свого життя зберегла любов до своєї рідної Данини, хоча

через щоденні клопоти була там нечасто. І ця любов передала своєму найменшому внукові – авторові цих рядків. Коли вона чула, що молодь називає її малу батьківщину зрусифікованим Даніном, м'яко казала: «Неправильно це, бо наше село – Данина. Пам'ятай про це, внучку».

Ось так несподівано зворушливо для автора і, сподіваюся, читача «розшифрувалися» всього лиш два записи із цієї дорогої для кожного данинця й шатурянина клірової книги...

Ще на одному записі в цій книзі варто загострити увагу. У нього – драматичний початок, але щасливий кінець.

13 листопада 1897 року священник Петро Скорина охрестив немовля на імення Іван і зробив такий запис:

«Іоанн – незаконнонароджений.

Дочка солдата дівця Ксенія Авксентіївна Кательницька, мешканка с. Данини, православного віровизнання, народила незаконно.

Восприємники:

Солдат у запасі Архип Антонов Кательницький і Неоніла Єфімова Гоєва, дівця, – мешканці с. Данини» [12].

За цим записом – драма життя молоді дівчини, сироти, батько якої, колишній солдат Російської армії, рано помер. Очевидно, від ран, набутих десь на війні, – немало їх виникало не великих просторах імперії. Покриткою дівчину зробив старший односеlecь, однак признати сина відмовився, цим поклавши на дитину образливе тавро байстрюка. Церковний запис «незаконнонароджений» нічого доброго не обіцяв цій дитині в її майбутній житейській долі.

За заведеним в імперії порядком, інформація про незаконнонародженого обов'язково публікувалася на сторінках крайових єпархіальних відомостей. Статистичні відомства також вели окремі облік цієї категорії громадян. Так, за офіційними статистичними даними в Чернігівській губернії на початок ХХ століття співвідношення незаконнонароджених до дітей, що народилися в сім'ях, було 1 до 24 [13].

Може б, і виріс цей хлопець безбаченком, сповна зазнавши гіркої сирітської долі, якби його мати, солдатська донька Ксеня, не проявила справді бійцівський характер. Коли вмовляння і сльози не розтопили черстве серце обидчика, вона вирішила податися до суду. Спочатку до волосного, потім – повітового, окружного. І так, відстоюючи свої права в різних бюрократичних кабінетах своїми обгрунтованими «чолобитними», дійшла до царя.

Неймовірно, але справа тягнулася... дев'ять років. І розв'язалася. На користь матері й дитини. Батько не лише змушений був визнати на суді свого сина, а й одружитися на Ксенії.

Несподіваний, хоч і запізнілий, кінець історії ось у цьому документі – копії

Указу царя, рішення Чернігівської консисторії та Ніжинського окружного суду, який підклеєний до тієї сторінки данинської клірової книги, на якій було зроблено дев'ять років тому запис про «незаконнонародженого Іоанна».

Указ

Його Величності, Самодержця Всеросійського.

Із Чернігівської Духовної Консисторії – Архіваріусу Консисторії.

За Указом Його Імператорської Величності, Чернігівська духовна Консисторія слухала подання Ніжинського окружного суду від 25 лютого 1906 року за №1161, чим повідомляємо, що рішенням Ніжинського окружного суду, що відбувся 25 лютого 1906 року,

Постановлено:

– записаного за метричними книгами Чернігівської губернії, Ніжинського повіту Троїцької церкви с. Данини за 1897 р. під №71 Іоанна признати законним сином селянина Омеляна Павлова і дружини його Ксенії Авксентіївни Калюжних.

Наказано:

Запропонувати Вам у метричній книзі зробити відповідні помітки про узаконення, відповідно до вказівки, надрукованої в «Церковних ведомостях» за 1893 рік на стор. 1413-1414.

Член Консисторії – свящ. Петро Адвокатов» [14].

Книга померлих

Це книга смутку й печалі. Книга прощання. Книга жалю за життями, що з різних причин обірвалися передчасно. Це ті, хто не долюбили, не народили, не доробили, не здійснили задумане. Немало з-поміж них, хто мучився і страждав, як немало й таких, для кого останній день у житті був раптовим, несподіваним.

Тут скупими короткими рядками подається остання інформація про завершення земного життя людини за кілька днів переходу її душі в те вічне життя, якого вона заслужила. Кожний запис також відповідає усталеній формі: прізвище, ім'я, по батькові, дата смерті, кількість прожитих років, причина смерті.

Смерті в Даніні – маленька краплинка у віддзеркаленні якості життя, рівня здоров'я, стану медицини в цілому по повіту, краю, тогочасної держави.

Статистичні дані минулих століть показують невтішну картину.

Найбільше смертей у Чернігівському краї було в 1848, 1849, 1853, 1855, 1860 роках. 1848-й – рік страшної епідемії холери. Від неї чомусь більше вмирало жінок, ніж чоловіків. За період від 1840 до 1850 років на сто народжень припадало 90 смертей [15, с.128]. Найчастіше вмирали від катару дихальних шляхів, запалення легень, легеневої чахотки, тифу, кривавого поносу, водянки.

Та найголовнішою причиною вкороченого життя людей був брак

медичних засобів. На кожного лікаря в Чернігівській губернії припадало 20000 жителів. На всю губернію було лише 17 аптек (в кожному повіті – по одній) [15, с. 135].

Найстрашніше те, що вмирало багато дітей.

Простежимо, як наведені вище загальні дані, взяті із статистичних видань краю, віддзеркалюються на сторінках клірової книги померлих у Данині.

Похоронів у селі було багато. Скажімо, в останню чверть XIX століття церковні дзвони сповіщали про чиюсь смерть у середньому раз на два-три дні. Так, у 1875 році було 139 похоронів, 1885 – 108, 1887 – 131, 1897 – 99.

Умирили в основному діти. Ось печальна статистика, виведена на основі аналізу цієї ж клірової книги. У 1887 році в селі померло дітей у віці до восьми років – 66. З них тих, хто не дожив до одного року, – 52. Далі за дитячими роками ховали: до 2-х років – 10, до 3-х років – 6, до 4-х – 7, до 5-ти – 3, до 6-ти – 2, до семи – 1, до восьми – 5. У віці від 15 до 40 років поховали за рік 10 чоловік.

А що ж із віком селян після 40 років? У цьому віковому діапазоні також помирило багато. Від 40 до 45 років померло 9 чоловік. Від 50 до 55 – 8 чоловік. Від 45 до 65 – 7. Від 65 до 70 років – 6. 80-літнього віку в селі дожив лише один чоловік. Подолав цю планку також один.

В останній колонці чергового запису священник називає причини смерті. Найчастіше вживані в цих записах такі: простуда – 22, дитяча хвороба – 11, скарлатина – 6, кашель – 3, дифтерія – 10. Пошесть на цю хворобу в село підкралася восени: у листопаді поховали восьмеро, у грудні – ще двоє.

Серед причин смерті називається старість. Але до якого вікового діапазону вона мала тоді стосунок? Виявляється, до 50-річних. Таких «старих», хто пішов на той світ у віці 50-55 років, було четверо.

У той рік у Данині померли також: від пологів (2), від чахотки (2), неприродною смертю (2).

Такі ж тенденції проглядаються і через 20 років. Так, у 1896-му померло 25 дітей у віці до одного року, від двох до десяти років – ще семеро. До 80-річчя також дожив один чоловік.

Ще сумніша статистика наступного, 1897, року: дітей віком до 10 років померло 46. Але якщо за перші два роки життя – 17, то від 3-х до десяти – 29.

Рідкісного данинського старожила за цей період знаходимо в кліровій книзі за 1885 рік: Іван Іванович Кошма не дожив до свого 100-річчя лише два роки.

* * *

Маленький штрих до демографічної картини нинішньої Данини. За даними сільської ради, в 2014 році в селі не народилося жодної дитини. Померло 15 чоловік.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Відомість про церву Св. Архідиякона Стефана в селі Данина Ніжинського повіту за 1837 рік // Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО). – Ф. 679. – Оп. 2. Од. зб. 4519. – Арк. 188.
2. Ведомость о родившихся, бракосочетавшихся и умерших по приходу церкви архидиакона Стефана в с. Данина. 1801 г. – ДАЧО. – Ф. 679. – Оп. 14. – Од. зб. 71. – 19 с.
3. Метрическая книга Архидиаконо-Сиефановской церкви с. Данина Нежинского уезда о родившихся, бракосочетавшихся, умерших. 1811 – 1840. – ДАЧО. – Ф. 679. – Оп. 4. – Од. зб. 862. – 91 с.
4. Метрическая книга записи о бракосочетаниях церкви Стефана с. Данина Нежинского уезда за 1849-1861 годы. – ДАЧО. – Ф. 679. – Оп. 18. – Од. зб. 108. – Арк. 12, 14.
5. Метрическая книга записи о бракосочетаниях церкви Стефана с. Данина Нежинского уезда за 1849-1861 годы. – ДАЧО. – Ф. 679. – Оп. 18. – Од. зб. 108. – Арк. 88.
6. Метрическая книга записи о бракосочетаниях церкви Стефана с. Данина Нежинского уезда за 1849-1861 годы. – ДАЧО. – Ф. 679. – Оп. 18. – Од. зб. 108. – Арк. 38.
7. Метрическая книга Черниговской духовной консистории причту Св.-Троицкой церкви с. Данины Нежинского уезда. Ч. 2. Бракосочетавшиеся за 1887 г. // ДАЧО. – Ф. 679. – Оп. 10. – Од. зб. 454. – Арк. 23.
8. Огієнко І. (митрополит Іларіон). Служити народові – то служити Богові / Упоряд., автор передм. і приміток М. С. Тимошик. – К.: Наша культура і наука, 2013. – С. 200-201.
9. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба: Черниговская губерния / Сост. М. Домонтович. – СПб., 1865. – С. 123.
10. Метрическая книга Черниговской духовной консистории причту Св.-Троицкой церкви с. Данины Нежинского уезда. Ч. 1. Родившиеся за 1887 г. // ДАЧО. – Ф. 679. – Оп. 10. – Од. зб. 454. – Арк. 81.
11. Метрическая книга Черниговской духовной консистории причту Св.-Троицкой церкви с. Данины Нежинского уезда. Ч. 1. Родившиеся за 1887 г. // ДАЧО. – Ф. 679. – Оп. 10. – Од. зб. 454. – Арк. 94.
12. Метрическая книга цекви Св. Троицы с. Данины Нежинского уезда: 1897. – ДАЧО. – Ф. 679. – Оп. 10. – Од. зб. 809. – Арк. 263.
13. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба: Черниговская губерния / Сост. М. Домонтович. – СПб., 1865. – С. 123.
14. Метрическая книга цекви Св. Троицы с. Данины Нежинского уезда: 1897. – ДАЧО. – Ф. 679. – Оп. 10. – Од. зб. 809. – Арк. 263а.
15. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба: Черниговская губерния / Сост. М. Домонтович. – СПб., 1865.

Оксана ТОЛКАЧОВА.

науковий співробітник

Корюківського історичного музею

ДЕЩИЦЯ З МИНУЛОГО КОРЮКІВКИ

Трагічне минуле нашого рідного краю є частиною нашого сучасного життя. Адже знати історію – це вимога часу, не забувати – пам'яті. Впевнена, ще є досить багато не розказаних історій, які день за днем перетворюються з фактів у легенди. Але, коли безпосередньо торкаєшся чийось доль, то з кожним записаним рядком про буття особистості поринаєш у її глибоку таїну і стаєш його невід'ємною складовою.

Літопис Корюківщини включає в себе велику кількість сторінок, але особливою, безперечно, є війна нацистської Німеччини проти Радянського Союзу 1941-1945 років. Цікаво наступне – у ході пошукових робіт одного виявляєш ще важливіше і серйозніше інше. Таким чином, встановлюючи кількість уцілілих будинків після Корюківської трагедії 1-2, 9 березня 1943 року, виринала ще одна історична правда, про яку варто знати.

Отже, протягом останніх років співробітниками Корюківського історичного музею виявлено близько 50-ти приміщень, що не згоріли під час кривавої акції у березні 43-го. Цікава історія пов'язана з 9-ма, які були зведені для проживання працівників цукрового заводу. З них до сьогодні залишилося лише два. Знаходяться вони по вул. Червонохутірській і мають двоквартирний тип. Є відомості, що один з цих будинків карателі не спалили з-за німецького роялю. Вони зайшли і почали нищпорити по кімнатах. Побачили музичний інструмент, пограли та пішли геть, не завдавши шкоди ні людям, ні оселі, ні роялю. Правда, одні свідки стверджують, що німці й інструмент із собою забрали, та підтвердити цього не змогли інші очевидці. Ухопившись за краєчок цієї інформації, розпочали пошук тогочасних мешканців цього будинку та власника музичного інструменту. З'ясувалось, що в одній з квартир проживало подружжя Потапенків – Катерина та Данило.

Але на особливу увагу заслуговують їхній син – Степан Данилович Потапенко та його дружина Варвара Дмитрівна Жара. Вони були звичайними людьми своєї епохи, що виконували свій патріотичний обов'язок як звичайну роботу, тільки з величезною цілковитою віддачею. Діяли у той час, коли часто-густо більше було смерті, ніж життя. Дуже влучно поняття «учасники підпільного та партизанського руху опору» окреслює В. Старченко: «...Важко на фронті й у партизанських загонах, але у підпіллі – невимірно важче. Діяти доводилося в жорстких умовах конспірації і невисипущого ворожого стеження. Крім відкритих ворогів-окупантів і поліцаїв, серед місцевого населення

нишпорили відверті, доморошені і заїжджі зрадники, шастали приховані прислужники «нового порядку». Підпільники ходили по лезу гестапівського ножа, націленого на знищення людей, так чи інакше причетних до опору окупантам. Досить було лише однієї підозри про зв'язок із підпільниками або партизанами – і людині загрожували звірячі катування в гестапівських застінках, неминуча мученицька смерть».

Отже, спробуємо повідати про ці дві героїчні долі, дві мужні постаті, що стали невід'ємною частиною історії Корюківки. Розповідає Валентина Степанівна Семашко (Потапенко), 1941 р. н.: «Степан Данилович Потапенко – мій тато, 1911 р. н., мама – Варвара Дмитрівна Жара – 1913 р. н. Жили ми по вул. К. Маркса (на сьогодні – це місце біля Ощадбанку). Мама у передвоєнний час очолювала Корюківську середню школу по вул. О. Гарнієра, виховувала хлопчаків і дівчаток справжніми громадянами своєї Вітчизни, тато – учитель. Позналилися вони під час наради освітян у м. Чернігові. Одразу покохали одне одного. Спочатку мешкали по вул. Червонохутірській, а потім перейшли на Заріччя.

У період німецької окупації мої батьки стали підпільниками і зв'язковими у партизан.

Так як мама була комуністкою (і тато теж), то добра людина попередила, щоб вона тікала, бо буде арешт. Не встигла... 25 лютого 1942 року, вона мене маленьку і не погодувала, як прийшли німці. Наказали добре одягтися, бо кудись повезуть. Забрали. Невдовзі стало зрозуміло – на розстріл. Як і багатьох корюківчан, повели до сільгосптехніки до дуба, а там уже підготовлена яма. Її перед розстрілом роздягли до сорочки. Стріляли наші поліцаї. Німців не було, одні мадяри (та тільки не вірю, що вони стріляли, бо добрі були). Після розправи присипали усіх землею ще живих, бо казали люди, що вся могила аж гула.

Того дня і мене, і мою бабусю, Жару Марію Пилипівну, врятував мадяр. Як прийшли арештовувати матір, то він, поки німець був заклопотаний, сказав бабусі, щоб тікала. Вона, схопивши мене, швиденько побігла до бабусі Катерини і дідуся Данила на Червонохутірську. Вони жили у «будинку Бродського», бо мій дід працював механіком, то йому в цьому будинку дали квартиру.

Та довго у них ми не затрималися, пішли у Гуринівку до бабусиних (Катерини) сестер, куди згодом прийшли Потапенки. Разом перейшли у с. Тютюнницю (там жили родичі по лінії тата).

Тато ж, як почалася війна, був залишений як підпільник. Його завданням було фотографувати все і, як знав трішки німецьку, дізнавався новини і пе-

**Варвара Дмитрівна
Потапенко-Жара.
Фото 1941 р.**

редавав відомості партизанам. Знаю, що він десь узяв шрифти і друкував листівки «Враг будет побежден!». Увечері з мамою розносили по містечку, передавали до інших місць. Німці та поліція шукали і не могли знайти, хто це робив. Робили обшук, та не знайшли нічого. У 1943 році приєднався до загону. У складі з'єднання пішов на Волинь, загинув під Ковелем на р. Сож.

На Червонохутірській жили також його сестри – Валентина Данилівна та Данила (Дануся) Данилівна. Валентина Данилівна теж пішла у партизани медсестрою. До війни працювала у хірургічному відділенні. Закінчила Новгород-Сіверське медичне училище. Працювала з лікарем Гаврилом Максимовичем Безродним. Після війни працювала у лікарні, тільки вже з лікарем Стржалковським.

Про рояль... Його купив тато на премію за добре навчання. Батько сам вивчився грати, це була його мрія. А ще добре малював. Писав портрет Т. Г. Шевченка ще будучи у партизанах. Десь у 1959 році я його подарувала школі ім. Сталіна як згадку про загиблих тата і маму. Віддала портрет Михайлу Пилиповичу Хоменку і Галині Юхимівні Костюк. Це не єдине, що залишилося від тата. Ще зробив мені чобітки зі шкіри кабана. Їх передав із лісу через зв'язку. То я в них і спала. Мені було десь 2 роки. Зв'язку звали Феня, вона розповіла як він їх робив – гвіздків не було ж, повністю все забивав березовими кілочками. У чоботях був лист від нього про те, що завтра буде бій і злиття двох загонів – ім. Леніна та ім. Щорса. А ще він умів в'язати, фотографувати, грати на різних інструментах. Хоча про тата у мене була ще одна згадка – книга Вадима Леонтійовича Старченка з іменним надписом: «Валентині Степанівні, доньці партизана-підпільника Степана Даниловича Потапенка» (книга В. Старченка «...Та інші. Моє воєнне дитинство», ч. 1, 2005 та ч. 2 «Та інші... Моє воєнне отроцтво», 2008. – Авт.).

Дануся (її таке дивне ім'я походить із Західної України. Там колись був мій дідусь Данило Данилович Потапенко, служив. При військових була медсестра з іменем Данила), сестра мого батька теж навчилася грати на роялі. Так грала, що заслухатись можна. Усі дивувалися, що самоучка, а так майстерно акомпанувала і співала).

Про подружжя вчителів Потапенко-Жара згадує колишній учень школи ім. Сталіна Микола Сергійович Короленко: «Варвара Дмитрівна була не тільки першим директором цієї школи, а й викладала там російську мову та літературу. Вона була дуже суворою, вимогливою, але справедливою. Хтось у класі відстає по оцінках, то вона залишалася з учнями додатково і «вितягувала» таких. Якщо хтось щось накоїть, ніколи батькам не говорила – все

*Степан Данилович
Потапенко. Фото 1941 р.*

***Степан Данилович Потапенко у родинному будинку
вул. Червонохутірська, за роялем.***

справедливо вирішувала сама. За це її учні і вчителі дуже поважали. Ця повага була і як до викладача, і як до керівника. Сам предмет викладала так цікаво, що час уроку спливав непомітно. У книги ніколи не підглядувала – все йшло від душі й розуму. Взагалі була доже привітною, доброю. Зустріне знайомого на вулиці – зупиниться, запитає про щось, поговорить. Була і красивою, одягалась інтелігентно зі смаком.

У 1941 році з приходом окупантів школу закрили. Там були то німці, то мадяри. Що там тільки не було, але ніхто не вчився. Разів зо два бачив її, розмовляли поспіхом. Її розстріляли разом з моєю матір'ю біля дуба 26 лютого 1942 року.

Степан Данилович, її чоловік, учителював у цій самій школі. У старших класах читав креслення, у молодших – малювання. Викладав співи й музику. Був веселий, щирий, гарно співав та грав на різних інструментах. До нього линули учні, бо був веселою людиною, з почуттям гумору. Усе розповідав веселі історії, тому на його уроках було дуже цікаво. Так предмети дохідливо викладав, що хочеш-не-хочеш, а зрозумієш. Загалом його вважали вчителем від Бога. Не карав, критикував так майстерно, що ніхто не тримав образи. Дуже гарно танцював. Одягався завжди у костюми, інтелігентно і красиво, під стать своїй дружині Варварі Дмитрівні. Взагалі пара була чудовою.

В окупацію жив на вул. Червонохутірській. Туди я йому одного разу носив записку від Петра Федоровича Хлопенюка (партизан Корюківського партизанського загону). Він віддавав записку моїй матері, а вона – мені, щоб я відніс, куди треба. То я бігом до Степана Даниловича і потім чекав на відповідь. Записка була зашита нитками. Ще один раз заходив, коли йшли гуляти у ліс. Завжди цікавився нами, чим займаємося».

Чимало добрих, наповнених повагою слів про С. Д. Потапенка, пише на багатьох сторінках своїх книг Вадим Старченко: «...середнього зросту, коренастий, з густою, кучерявою рудою шевелюрою, характерним для блондинів білим чистим обличчям, іскристим проникливим поглядом сірих очей, він вражав своєю невгамовною енергією, учительською зібраністю, ґрунтовною надійністю, що викликала до нього довіру.

У ньому поєднувалася селянська невибагливість, звичка до безустанної праці й інтелігентність, що виявлялася в правильній мові, у поважному ставленні до співрозмовника, в широких, багатогранних інтересах і захопленнях, непідробній увазі до всіляких сторін життя людей. Він грав на піаніно, малював, був аматором-фотографом, займався радіосправою.

Усі свої неабиякі здібності і обдарування Степан Данилович вміло застосовує в підпільній діяльності. Під прикриттям участі в художній самодіяльності активно відвідує організований окупантами «Народний дім», акомпанує в спектаклях, малює декорації.

Відкривши приватну фотографію-салон, на вітрині якого красувалися знімки німецьких офіцерів із гордовитими, самовдоволеними обличчями, він використовує спілкування з німцями, щоб роздобувати потрібні партизанам відомості». Взагалі характеризує його як міцного своєю безкорисливістю і щедрою духовністю. Такі люди живуть більше для інших, для суспільства.

Спалена Корюківка.

Добрими словами і розумним словом завжди надавав підтримку тим, хто її потребує. Моральний авторитет, живий розум, висока вимогливість до себе.

На сторінках Корюківської районної газети «Маяк» від 8 травня 2004 року є його стаття «Партизанська школа життя», в якій автор згадує своє воєнне дитинство і наставників у боротьбі з німецькими окупантами. Серед багатьох імен і Степан Потапенко як «керівник однієї з груп Корюківського підпілля, демократичний, дружелюбний, проте також не дуже відкритий».

У книзі історичного краєзнавця Григорія Єлисейовича Греченка «Бойові і трудові подвиги вчителів та школярів Чернігівщини у роки Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр.» згадується і про В. Д. Жару, як одну з тисяч народної інтелігенції, педагогів, що внесли помітний вклад у перемогу над німецькими окупантами. А саме: «Не скорилася «новому порядку» і Варвара Дмитрівна Жара, до війни директор Корюківської середньої школи. В тяжку годину окупації вона довела, що педагог не лише на словах із своїм народом, але і насправді, всім серцем, всім єством своїм разом з ним. В. Д. Жара віддала життя в ім'я тих ідеалів, в які непохитно вірила. Коли жандарми заарештували вчительку і вчинили їй жорстокий допит, то не вирвали з її уст жодного слова, хоч знала вона багато. Нікого не видала. Високо піднявши голову, пішла на розстріл». Про цю подію писала обласна газета «Деснянська правда» у 1944 році.

Без сумніву, ці дві постаті з когорти педагогів є героями свого часу. Деякі предмети із сімейної скарбниці Потапенків-Жарих знаходяться у фондах Корюківського історичного музею, тим самим даючи змогу жити спогадам про Степана Даниловича та Варвару Дмитрівну. А ще загальноміська пам'ять – дім, якому пощастило вистояти. Очевидці Корюківської трагедії згадували, що перед тим, як спалити «будинки Бродського», їх підривали, а потім підпалювали. Немає дому – загублена доля. В уцілілих квартирах до сьогодні живуть люди, можливо, не знаючи, які історичні перипетії колись траплялись у цих оселях. Про одну з таких ми вам розповіли. Життя триває...

Література.

1. Греченко Г.Є. Бойові і трудові подвиги вчителів та школярів Чернігівщини у роки Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років. – Чернігів: Ред.-вид. відділ обл. управл. по пресі, 1992. – С.35.
2. Наріжний Б. Горобінова заграва: розповідь-документ про героїзм і трагедію Корюківки. Вид. допр./Б. Наріжний. – К.:Видавництво ЦК ЛКСМУ, 1988. – 176 с.
3. Старченко В. Та інші...: Моє воєнне отроцтво /В. Старченко. – Ніжин: ТОВ «XXI століття: діалог культур», 2008. – 138 с.
4. Старченко В. Та інші...: Моє воєнне дитинство /В. Старченко. – Ніжин: ТОВ «Наука-сервіс», 2005. – 128 с.
5. Старченко В. Партизанська школа життя /Вадим Старченко // Маяк. – 2004. – 8 травня. – С.3

ДАЛЕКОСХІДНА ТРУДОВА ЕПОПЕЯ УКРАЇНЦІВ

Маловідомі сторінки з нашої української минушини

Серед цілої низки публіцистичних родоводів, що з'явилися останнім часом окремими виданнями, мою увагу привернула насамперед книга Сергія Кречотня «Переселення на Амур». І в першу чергу тому, що дана розповідь торкається не його безпосереднього роду, а багатющої на події, в тому числі й трагічні, історії родини вихідця з Чернігівщини, рідного брата прадіда автора Петра Микитовича Кречотня, котрий у другій половині XIX століття волею долі опинився серед перших переселенців з України на Далекий Схід, а точніше в Приморський край, де його родина з 9 осіб внаслідок неймовірної трудової звитяги не лише надійно прижилася на нових, ніким не освоєних, цілинних землях, а й стала основою потужної династії, яка з роками чисельністю набагато перевершила три сотні.

Варто зазначити, що ідея даного переселення виникла неспроста. Адже вона полягала насамперед у належному освоєнні досить важливого стратегічного регіону царської Росії, який би надійно забезпечив вихід до Японського моря, а через нього і в Тихий океан, особливо ж зважаючи на те, що на ці землі небезпідставно зазіхали як Японія, так і Китай. Підтвердженням цього служить бодай той факт, що 1860 року в бухті «Золотий ріг» закладається військовий пост Владивосток, який лише через два роки стає портом, а ще через два десятиліття отримує статус міста. З 1888 року – це вже центр Приморського краю, який до того називався Уссурійським. Проте нова адміністративно-територіальна одиниця так і залишилася малонаселеною. А це неабияк сприяло китайському проникненню вже через кордони тодішньої Росії. Тож цар Олександр II без довгих роздумів і вагань одним махом вирішив розрулити дане питання за допомогою заохочувального добровільного переселення на необжиті землі Примор'я та інших прилеглих обширних далекосхідних територій.

Першим переселенцям відповідно були обіцяні щедрі пільги. Ще у виданих 26 березня 1861 року «Правилах для поселення росіян та іноземців

в Амурській і Приморській областях Східного Сибіру», затверджених Указом сенату від 27 квітня того ж року, зазначалося, як стверджує Сергій Крекотень, що «переселенцям нарізалися земельні наділи по 100 десятин (109 га) на сім'ю. При цьому їм надавалася повна свобода вибору найпридатнішої для землеробства ділянки землі. Дані землі на 20 років звільнялися від платежів оброчної податі, а переселенці від подушного податку назавжди і від призову на військову службу впродовж 10 років». Надавалися й релігійні послаблення. А проте, попри матеріальну вигоду та релігійну свободу і терпимість місцевої адміністрації, переселення у перші десятиліття після приєднання краю до Росії не мало значних розмірів через його віддаленість та комунікаційні складнощі. Впродовж 1858 – 1882 років на Далекий Схід щороку переселялося близько 600 осіб. Однак загалом за 1861 – 1881 роки на далекосхідну окраїну прибуло всього лише 11800 селян, яких було зовсім недостатньо для повноцінного освоєння цих перспективних родючих земель. До того ж, дане переселення відбувалося здебільшого в ближню до Сибіру Амурську область. У Приморський край воно було зовсім незначним. Неабияк шкодило цьому й те, що до 1883 року з європейської частини Росії переселення здійснювалося виключно суходолом. Свій перехід переселенці робили на підводах, перетинаючи Сибір Московським трактом. Діставшись річки Амур, далі переселенці сплавались по ньому на плотах. Довготривалий переїзд – до трьох років! – і пов'язані з ним витрати багатьох мігрантів задовго до прибуття на місце призначення призводили до повного зубожіння. І це в той час, коли зовнішньополітична ситуація в регіоні вимагала якнайшвидшого забезпечення матеріальними та людськими ресурсами місто Владивосток як військової бази, що з часом дало б змогу на місці забезпечувати війська як продовольством, фуражем, так і солдатами, матросами, докерами та людьми інших професій незалежно від європейської частини Росії.

Можливо, ще б довго вовтузилися з вирішенням питання далекосхідного переселення. Проте царські чиновники нарешті звернули належну увагу на успіх сільськогосподарської колонізації в 1860 – 1870 роках малозаселених південно-східних територій Російської імперії саме українцями. Це ж у свою чергу підштовхнуло їх до відповідного висновку, що ефективність подібної селянської колонізації залежить не лише від рівня культури переселенців, а й від їхніх агрономічних знань та готовності й уміння переносити труднощі при освоєнні цілинних земель і неосвоєних територій. Тому на українських селянах-переселенцях, із котрих кожен дорослий чоловік зазвичай володів кількома професіями, було зроблено особливий акцент. Суттєвим чинником на користь переселення українців було й те, що в Україні, на відміну від центральних губерній

Росії, домінувало подвірне землеробство, що дозволяло селянину перед переселенням продати свою ділянку землі. Це в свою чергу було неабияк вигідно також і державі. Бо чим заможнішим був переселенець, тим менше коштів необхідно було виділяти для кредитування переселення. Та й чиновникам, до речі, щось від того перепадало. 1 червня 1882 року були опубліковані спеціальні правила про казенно-коштане переселення до Південно-Уссурійського краю, згідно з якими з європейської Росії мали щорічно переселятися 250 родин. Вчасним виявилось також рішення про реалізацію в подальшому даної акції з залученням пароплавів Добровільного флоту і Чорноморського товариства пароплавання та торгівлі, а також французьких суден. Тож без перебільшення можна стверджувати, що серйозне масове заселення далекосхідних земель Росії розпочалося в 1883 році з відкриттям морського маршруту переселення «Одеса – Владивосток»: Одеса – Константинополь – Порт-Саїд – Суецький канал – Червоне море – Аден – Коломбо – Сінгапур – Шанхай – Нагасакі – Владивосток, який, принагідно зазначу, пролягав через моря трьох океанів – Атлантичного, Індійського і Тихого.

На початку 1884 року Чернігівській губернії випала честь сформувати одну з перших партій переселенців з України. До її складу входило 126 родин, що загалом нараховували 794 особи. Це були жителі Сосницького, Суразького та Чернігівського повітів. Збірним пунктом перед відправленням людей до Одеського морського порту призначили повітове місто Ніжин – значний вузловий залізничний центр, що зв'язував Чернігівщину з півднем України та чорноморськими портами. Позаяк склад від'їжджаючих був посімейний, то глава родини в такому випадку без будь-яких заперечень ставав старшим з усіх питань переселення. На нього, як на керівника сімейного осередку, були виписані відповідні документи. Він завжди давав раду в усіх сімейних справах, а також був відповідальним за дотримання членами родини встановленого порядку як у дорозі, так і в усьому переселенському житті. Це було цілком виправдано. Адже подвірно здійснювався перепис населення, виділялася земля, вівся облік обов'язкового щорічного сповідування всіх жителів у приходській церкві. А ще така подвірна відповідальність віддавна постійно прищеплювалася українському селянству з боку державної та релігійної влади. Тому авторитет глави сімейства в українських родинах споконвіку вважався значним і непохитним. До того ж, при переселенні він багатократно був примножений численними казенними приписами, якими чиновники завбачливо прагли пом'якшити всі можливі ризики такої надзвичайно складної та відповідальної подорожі.

Тож 52-річний Петро Микитович Кречотень із вісьмома членами своєї родини ніби мало чим вирізнявся з-поміж всього загалу переселен-

ців. А проте його життя також було означене певними особливостями та мотивами від'їзду. Насамперед неабияк важило те, що він народився ще за кріпосного права. Більше того, із-за непокори та впертості його, незлобливого й розважливого характером, батька Микиту Івановича з сім'єю в 1845 році власник села Ріпки поміщик Бакуринський обміняв на мисливського хорта в олександрівського поміщика Лисенка. Ще й з умовою, щоб всі вони неодмінно жили в селі Верхолісся Олександрівської волості Сосницького повіту. А потім згодом і Петрові Микитовичу ще за кріпосного права ледве не дісталосся на горіхи вже від нового їхнього власника, котрий намірився загнати парубка і найкращого батькового помічника в армію на 25 років. Можливо, тієї рекрутської служби йому б і не судилося минути, та батько врешті-решт поступився характером і таки вимолвив пана не чинити зумисно їм подібне зло. Зате натомість у рекрути все одно таки віддали наймолодшого з його братів. На даний момент уже не було живих на цьому світі ні батька Микити, ні матері Марії, ні дружини Параски. Тож тепер він сам особисто мав вирішувати долю своєї родини. Тому й зважився на добровільне вербування в пошуках кращої долі вже аж на Далекому Сході. Не лякало навіть те, що це вже був другий його переїзд. Але куди подінешся?! Адже тут не випадало жодного шансу вибитися в люди ні йому самому, ні його дітям. Не зупинило й те, що на момент від'їзду в його старшого сина Євстафія та невістки Єфросинії син Федько був лиш півмісячним грудним малюком, а власний наймолодший син Семен та наймолодша донька Уляна фактично залишалися ще підлітками.

Відбуття з Ніжина поїздом та з Одеси пароплавом запам'яталосся для всіх насамперед багатолюдними проводами та щирістю почуттів. Було таке враження, що переселенці назавжди прощаються з Україною, а люди – з ними. Адже добровільно завербовані сільські жителі перебиралися на постійне місце проживання в незвідану далечінь. Забігаючи наперед, варто зазначити, що з багаточисельного роду Крекотнів ніхто більше ніколи в Україну так і не повернувся, хоча по Сибіру й Далекому Сходу їх у подальшому, особливо за радянського періоду буття, неодноразово кидало з одного кінця в інший. Але то буде потім. А зараз, після відправлення 1 березня 1884 року з «Південної Пальміри» пасажирського пароплава «Царица» на цих незвичних пасажирів чекала півторамісячна морська подорож із безліччю неочікуваних вражень. Без несподіванок для родини Крекотнів теж не обійшлося. Середній син Петра Микитовича Ісак, досить ініціативний та легкий у зав'язуванні людських стосунків 20-літній молодик, що, до того ж, був майстром на всі руки і неабияк вдатним до будь-якої роботи, за час подорожі раптом щиро закохався в доньку переселенця з сусідньої Олександрівки Авксентія Лободи Ганну.

І хоча батьків із обох родин неабияк щиро тішила така взаємна симпатія молодят, але вже невдовзі це складе ще й значну проблему.

Певна увага на деяких подробицях державних проблем тогочасної царської Росії та соціального й побутового життя її громадян як автором документально-публіцистичної повісті «Подорож на Амур» Сергієм Кречетом, так і автором цієї дещо нестандартної на неї рецензії зроблена теж неспроста. Бо нинішній читач має зрозуміти, що люди, котрі зважилися на пошук своєрідного «золотого руна» на березі далекого Тихого океану, мусили покладатися в першу чергу лише на самих себе і лише потім на фортуна та прихильність Бога до них. Адже розраховувати на чийсь допомогу надто не доводилося. Тим паче, що російські чиновники, як уже зазначалося вище, навіть за такої невизначеності в подальшій стратегічній розбудові держави не втрачали нагоди, як і завжди до цього, не лише неабияк зекономити на переселенні, а й собі нагріти руки за рахунок того ж таки надто довірливого українського дядька.

А проте все склалося навіть краще, ніж гадалося та буває в таких випадках. Адже на сорок п'яту добу морської подорожі, як попередньо й передбачалося, пароплав «Царица» спочатку наблизився до затоки Петра Великого, потім Амурської затоки та бухти «Золотий Ріг» і нарешті пришвартувався до пірсу Владивостоцького порту. Радості українців не було меж. Між іншим, вартість даного переїзду для родини Петра Кречетя становила рівно 472 рублі. Переселенцям несподівано навіть випала нагода трохи перепочити від такої довготривалої й дещо виснажливої мандрівки морем. Бо їм належало ще пройти двотижневий карантин. З цією метою у Владивостоці на півострові Шкота для прийому прибулих морем переселенців заздалегідь за казенний кошт збудували селище: 11 літніх бараків, два госпітальних бараки та дві лавки для комір провіанту й інструментів. Правда, ці будівлі нічим особливим не вирізнялися, а самі, зведені з дощок, бараки були мало пристосовані для проживання людей, тим більше – дітей. Приміщення в них теж були стандартними: 2 м висотою, 6 м шириною і 34 м завдовжки з двометровим проходом посередині. По боках знаходилися двоповерхові нари. Підлога теж була з дощок та й то лише в проході. А ще в кожному бараці знаходилося дві російські печі для приготування їжі та дві голландські грубки для обігріву всього приміщення. Однак нарікати та ремствувати на умови карантину не доводилося. Бо люди й раніше не дуже розкошували. А тут усього два тижні випадало потерпіти. Тим паче, що більшість переселенців була вже подумки на своїх майбутніх обійстях.

Та чому тільки подумки?! Адже чи не з перших днів перебування у Владивостоці біля двоповерхової будівлі управління з питань переселення, що знаходилося поряд із портом, постійно було не менш гамірно,

ніж у селищі для карантину. Саме тут новоприбулі отримували призначення в пункти «водворення». В управлінні ж вирішувалися й питання отримання ними державних пільг для облаштування господарств на нових місцях поселення, що тепер мали більш конкретне та предметне значення. Кожній сім'ї зокрема надавалася значна позичка терміном на 28 років. При цьому її сплату можна було розпочати аж через 5 років. За отримані гроші у коморах у карантинному селищі люди купували необхідний робочий інструмент, плуги, борони та інший сільськогосподарський реманент. Переселенців звільняли від подушної податі, а у визначених місцях «водворення» їм відводилося в безкоштовне користування, як попередньо ї обіцяли, 100 десятин (109 га) землі на сім'ю. Бажаючі могли ще й прикупити землі ціною 3 рублі за десятину. А проте господарі не відразу всю землю отримували в користування, а щороку лише окремими ділянками по 10 десятин. Наступні 10 десятин можна було отримати тільки після повного освоєння попереднього наділу. І такий завбачливий захід, як виявиться потім, був досить корисним ще й з чисто практичних життєвських міркувань. Але про це дещо згодом. А зараз варто додати, що у вибраних під заселення пунктах – майбутніх селах, селищах, містах – на кожну сім'ю було також заготовлено по 92 колоди будівельного лісу, пару волів, одній корові, певній кількості насіння та по одному-два комплекти сільськогосподарського начиння (упряж, серпи, пили, сокири, лопати, вила, ціпи і т. п.). А ще кожному переселенцю чоловічої статі від 18 до 60 років видавалася рушниця з 50 набоями для полювання на дичину. Забезпечили прибулих і теоретичною підготовкою. Для цього в управлінні проводилися ознайомлювальні навчання. Заняття (уроки, лекції, бесіди) здійснювали кваліфіковані спеціалісти, котрі добре володіли знаннями щодо місцевого устрою, землеробства, мисливства, рибальства з неодмінним урахуванням ландшафту, рослинного й тваринного світу, клімату, поведінки місцевих річок, долин та боліт в усі пори року. Необхідно також зазначити, що перевезення переселенців до місць «водворення» переважно здійснювалося водним транспортом по швидкоплинних річках, протоках та озерах, позаяк іншої можливості через бездоріжжя просто не було.

Петра Кречотня разом із кількома родинами інших його земляків направили на поселення в село Борисівку Суйфунівської волості, засновниками якої вони насправді й стали. І робота закипіла з першого дня. Адже треба було поспішати до зими обжитися на новому місці. Труднощі зі зведенням житла та облаштуванням сільського побуту, звісно, були чималі, навіть незважаючи на те, що більшість дорослих чоловіків виявилися вправними спеціалістами з усіх сільськогосподарських робіт, у тому числі й будівельних. Проте виручали непідробний трудовий

ентузіазм і змагальність та ще давній український звичай у найвідповідальніші моменти непереборні труднощі долати толокою, тобто спільно. Неабияк сприяла організації життя та побуту й річка Борисівка, на березі якої розкинулося нове поселення. А ще в силу обставин та розподілу професій із часом у селі з'явилися неабиякі майстри з окремих видів робіт, зокрема: лісоруби, теслі, столяри, прялі, ткалі, смолярі, дьогтярі, цеглярі. Одночасно доводилося освоювати також нові професії. Багаті на звірину тайга та на рибу тамтешні річки обумовили професійніший, ніж на Чернігівщині, фаховий ріст мисливців і рибалок, що в свою чергу викликало потребу в фахівцях із вичинки шкіри. Необмежені можливості для вдосконалення з'явилися і в пасічників.

На умови проживання, як бачимо, жалітися не доводилося. Жаль, рук не на все вистачало. Тож не завжди вони до всього й доходили. Особливо гостро цю потребу відчував Петро Микитович, у родині котрого кожна пара рук була на вагу золота. Ще й Ісак несподівано підкинув йому сюрприз. Хоч батько так розраховував на синову зятятість у роботі. А все пояснювалося досить просто. Ісакові вже давно не подобалася беззаперечна покора старшим, яка традиційно була прийнята і панувала в родині Крекотнів. Тим паче, якщо вони були неправі. Особливо його стосунки загострилися з братом Євстахієм, котрий на 4,5 роки був старшим за Ісака. Ще й батько постійно його підтримував, жартома пояснюючи це тим, що Євстахій – кріпак, оскільки народився за два роки до відміни кріпосного права. Постійні стосунки з Ганною Лободою неабияк наблизили до розв'язання даного сімейного конфлікту. Бо ще на пароплаві Ісак неодноразово підходив до батька з розмовою про своє одруження. Проте Петро Микитович постійно обережно відмовляв його від такого надто відповідального кроку, бо ще, мовляв, невідомо, як прийме їх цей чужий далекий край та яка на них чекає доля. Матеріальна сторона теж неабияк тривожила. Однак після прибуття у Владивосток Ісаку таки було дано згоду на одруження, але без весілля і зі скромними подарунками. До того ж, тепер він мав приєднатися до родини тестя, з якою молодята й перебралися в Барабаш-Леваду, куди за приписом управління з переселення було направлено сімейство Авксентія Лободи.

Зазначений населений пункт знаходився в передгір'ї за 30 км від кордону з Китаєм й відповідно до задуму царського уряду мусив відігравати роль людської загани, яка б надійно перешкоджала проникненню малоземельного китайського населення на територію Приморського краю. Тому чиновники з управління й прагли якнайшвидше заткнути цю «дірку». Але Ісакові дана місцевість аж ніяк не припала до душі. Тож він шукав можливості, щоб поміняти її на привабливішу. І тут неабияк згодилося його особисте знайомство з одним із чиновників уже згадува-

ного відомства, земляком із міста Мени в Чернігівській губернії, котрий і підказав, що для отримання дозволу на поселення в іншій місцевості необхідно скласти «грамотне» клопотання з неодмінною апеляцією на ту обставину, що так званий ходок попередньо не направлявся в Барабаш-Леваду. Необхідно також, щоб дане клопотання було підписано не одним, а кількома господарями. А ще добрий землячок не поледачів пояснити, як при отриманні дозволу на нове місце поселення зберегти пільги, передбачені для учасників організованого переселення. До всього сказаного земляк акцентував увагу також на тому, що молодята, одружені в період між відправленням з Одеси і прибуттям на місце постійного поселення, при наявності документа про шлюб мають право на всі вище зазначені пільги як окрема сім'я. Таким чином ще на шляху до Барабаш-Левади Ісак з дружиною добре знали, що вони, якщо докласти певних зусиль, можуть розпочати вільне життя самостійною родиною. Ну, як було не скористатися таким неймовірним подарунком долі?! Йй-Богу, даремно на неї нарікають, що вона надто примхлива.

Отримавши згоду від тестя та винайнявши човен у корейців, Ісак разом зі своїм 22-річним шурином Пилипом Авксентійовичем по річках Комісарівка і Спасівка та озеру Ханка пропливли в запропоноване місце поселення на перетині Спасівки з поштовим трактом Хабаровськ – Нікольськ – Владивосток. Три доби вони обходили й на власні очі оглядали нову місцевість. Подібної природної краси, нічийного багатства, таких безкрайніх просторів молодим людям, котрі до цього зростали в суцільних нестатках, раніше бачити ніколи не доводилося. Красива рівнинна річка просто кишіла рибою, в заплавах – хмари диких птахів, береги вкриті сосною, модриною, дубом, липою, березою, корковим деревом, грецьким горіхом, кедром, грабом, вільхою, кленом, в'язом, ясенем, горбиною, піхтою, тисом, ялиною. Лісові масиви виявилися багатими ягодами, грибами, горіхами. Заплавні луки всуціль були вкриті високим травостоєм. Великі масиви рівнинних площ, розкорчованих попередніми корейськими поселенцями, що намагалися освоїти ці землі до їхньої передачі в 1859 – 1861 роках Росії, виявилися придатними для землеробства та вирощування зернових культур. Тому вибір був однозначним на користь даної місцевості. Тож, створивши після поїздки нову групу з шести родин, переселенці невдовзі сюди й перебралися на постійне місце проживання. Так тепер Ісаком Крекотнем із земляками було засноване селище Спаське, яке вже в 1926 році перетворилося на значне місто Спаськ-Дальній. Інші переселенці також надійно вкоренилися на далекосхідних землях. Вони зводили оселі, церкви, розбудовували села, селища, міста. Більше того, освоєння цілих земель першими поселенцями було настільки потужним, що невдовзі вироблену сіль-

ськогосподарську продукцію не було куди збувати. Тому завбачливе обмеження в щорічному освоєнні цілини, як бачимо, виявилось досить доречним. Самі ж родини з кожним роком ставали все заможнішими, а тому невпинно росли й множилися.

А проте число переселенців з європейської частини Росії на Далекий Схід постійно поповнювалося. Особливо воно багатократно зросло завдяки будівництву та поетапному введенню в експлуатацію Транссибірської залізничної магістралі, що в свою чергу спонукало до скорочення їхнього поповнення морським шляхом, яке в 1900 році за маршрутом «Одеса-Владивосток» зовсім зійшло нанівець. Зокрема, число переселенців за 1900 – 1903 роки сягнуло майже 40 тисяч, тобто більше, ніж за 10 попередніх років. З 1909 року Транссибірська магістраль стала двоколійною, а після закінчення в 1916 році будівництва її Амурської дільниці нарешті було відкрите наскрізне залізничне сполучення від Челябінська до Владивостока. Все це зумовлювало невпинний, до того ж, надивовижу разуючий приріст місцевого населення. Так, на кінець ХІХ століття в 108 населених пунктах Приморського краю проживало всього лише 52,5 тисячі чоловік. Із них біля 4 тисяч – ті, що перебували в засланні, майже 10 тисяч – демобілізовані військові, а решта – переселенці, завезені в основному пароплавами з Одеси, 77 відсотків котрих становили вихідці з Чернігівської, Полтавської та Харківської губерній. Тоді як упродовж 1906 – 1912 років до Сибіру та на Далекий Схід переселилося понад 7 мільйонів селян, третину яких становили вихідці з Чернігівської та Полтавської губерній, де на душу населення припадало найменше землі. Неодмінно варто зазначити, що такій надзвичайно бурхливій хвилі переселення неабияк сприяло проведення у вище зазначений період Столипінської аграрної реформи, суть якої полягала в тому, що селянин мав право вийти з общини, отримати свою частку землі окремою ділянкою (відруби, хутори), продати її і, немов вільний вітер, податися світ за очі в пошуках кращої долі. Охочих до таких мандрів виявилось аж занадто багато. Ще й загальна бідність неабияк схиляла до них.

Для повальної більшості переселенців та їхніх родин спочатку доля дійсно виявилася набагато кращою, ніж була до того. Але рай, як відомо, теж не буває вічним. І край йому поклав більшовицький переворот 25 жовтня (за старим стилем) 1917 року в Петербурзі, який все в тодішній імперській Росії поставив на голову сторчма. Бо вічний, як той перпетум-мобіле, справжній сільський трудівник і господарник в одну мить неочікувано раптом став несусвітнім багатком і куркулем. А найгірше те, що він зробив його ворогом всьому білому світу. І пішов син на батька і брат на брата війною. І не просто війною, а громадянською. Бо всі в тій

країні несподівано чомусь стали один одному ворогами. І потерпала від того кожна родина. А потім те протистояння взаємної неприязні й нетерпимості продовжувалося ще десятиліттями. До числа мимовільних потерпілих безумовно потрапила й родина Кречотнів.

Щоб уповні збагнути всю абсурдність і безум тієї людської веремії та вакханалії на всіх рівнях і в державних масштабах, принагідно варто вдатися бодай до окремих прикладів з життя вже згадуваних героїв даної повісті. До колективізації син Петра Кречотня Євстахій Петрович непогано хазяйнував і вважався середняком. Адже мав 20 десятин землі, 2 плуги, 15 коней, 10 волів, 7 корів, 7 свиней, а ще на паях зі сватами Комісаренками тримав млин та олійницю. В 1931 році його спільно з сином Варфоломієм розкуркулили з конфіскацією майна та виселенням їх в інші місця проживання. Євстахій Петрович із дружиною Єфросинією Григорівною так і загинули безслідно десь на рудниках у Красноярському краї. Розкуркулили й свата Григорія Комісаренка, котрого з родиною вислали на поселення в Зейські копальні. Донька Євстахія Петровича Марія, котра працювала вчителькою, тільки тому уникла їхньої участі, що на той час перебувала уже в розлученні з сином старшого Комісаренка, теж Григорієм. Але від своєї долі, як мовиться, не втечеш. Бо і на поселенні Григорій Григорович залишився непокірною оборотистою людиною. Спочатку він завербувався спеціалістом для робіт у копальнях на місі Чуркіна (крайня північ Якутії), звідки невдовзі дав тягу і з компанією відчайдух виїхав у китайське місто Мукден. Правда, перед від'їздом він усе-таки ще раз навідався в село Борисівку, де мав зустріч зі своєю колишньою дружиною, яку настійно агітував на виїзд спільно з ним за кордон. Не отримавши згоди, подався в далекі мандри самостійно. Проте надто пильні односельці відразу донесли про цей його візит куди і кому потрібно, тобто в НКВД. Як наслідок, відразу були заарештовані й трибунально засуджені Марія Євстахіївна та її сестри Ірина і Фекла, а також племінник Василь Варфоломійович. Усі три сестри в 1932 році отримали по три роки виправно-трудоих таборів (ВТТ) із конфіскацією майна й неодмінним виселенням в інші місця поселення. Марії випало відбувати покарання на артемівських шахтах. Племінник Василь за ці ж «зв'язки з білою бандою» вже аж у 1937 році був засуджений на 8 років ВТТ із виселенням у місто Норільськ, в якому два десятиліття відпрацював слюсарем-механіком на шахті. Тож до 1940 року в селі Борисівка не залишилося жодної особи з роду Кречотнів. Цьому неабияк сприяла ще й та обставина, що двома роками раніше несподівано заарештували, в прискороному темпі провели теж таки трибунальне судилище й розстріляли в Уссурійську як «ворогів народу» спочатку голову колгоспу з села Олексіївка Уссурійського району Олексія Федоровича Кречотня,

народженого в Борисівці, а дещо пізніше, в тому ж році, і його батька, колгоспного пасічника з села Красний Яр цього ж району Федора Євстахійовича Кречотня, так, того самого Федька, котрий ще півмісячним малюком з України пароплавом відправився в морську подорож на Далекий Схід. Таки незвідані наші долі й шляхи. З відчаю на той час декому навіть здавалося, що життєве коло родини Кречотнів уже вичерпало свій ресурс і замкнулося назавжди.

Підозрюю, в читачів давно вже крутиться на язичі чисто природне подивування, що така незлічима кількість українців у тій далекій стороні – більше половини населення взагалі і 70 – 80 в окремих населених пунктах – мала б гуртуватися ще й довкола різноманітних громадських об'єднань за проблемами та інтересами, а не лише родинно. Хай не довкола «Українського світу» на зразок нині всім гірко відомого проблематичного «Русского мира», а бодай при створенні українських шкіл та клубів із вивчення культури й фольклору свого рідного краю для збереження і примноження українських народних традицій у повсякденному побуті. Тоді й різні негаразди їх не так би напосідали. Адже переселення українців на Далекий Схід радянська влада продовжувала здійснюватися періодичними «компаніями» навіть у повоєнний період, тобто вже після Великої Вітчизняної війни. Зрозуміло, що автор документально-публіцистичної повісті «Переселення на Амур» Сергій Кречотень дану проблему теж не мав права обійти стороною. З його досліджень випливає, що до 1917 року громадське життя українців мало виключно культурно-просвітницьке спрямування. В перші роки радянської влади воно неабияк пожвавилось. В цей час відбулося чотири Далекосхідні з'їзди українців, згідно з постанов яких була навіть створена Далекосхідна Українська Крайова Рада та 10 Українських Окружних Рад. У цей час діяла широка мережа громадських та кооперативних організацій, а у Владивостоці зовсім недовго існував ще й військовий український курінь. Та після звільнення міста від японських окупаційних військ у 1922 році радянська влада повністю ліквідувала всі громадські організації українців, а їх керівників було заарештовано й засуджено як націоналістів і посібників японських шпівнів. Потім під час проведення «кампанії» так званої «українізації» в 1930 – 1932 роках знову відбулося деяке пожвавлення в роботі громадських організацій. Проте ненадовго. Подібний сплеск боротьби українців Далекого Сходу за національну приналежність та самодостатність припадає ще на 1990 – 1992 роки. Але він уже буде пов'язаний виключно з українською піснюю та українським сценічним словом. На превеликий жаль, із болем у душі автор мусив констатувати, що, незважаючи на компактність заселення цих територій жителями з України – чернігівцями, полтавцями, киянами, харків'янами

й ін., жодної української школи на Зеленому Клину, як звали на початку ХХ століття території Приморського й Хабаровського країв та Амурської області, не було ні за царських, ні за радянських часів, а в наш – і поготів. Хоча спроби їх організації були та й то ще в 20-х роках минулого століття. Проте й дивуватися надмір тут нічому. Адже в жодному з архівних документів – церковних книгах, виписках паспортних столів, Книгах пам'яті, інтернетній Вікіпедії та інших джерелах – навіть натяку немає, що наші переселенці української національності. Вони всюди росіяни. Єдиною формою і засобом етнічного та національного самовиявлення українців Далекого Сходу залишаються незнищенні українські пісні. Проте й цей вогник із часом згасає, все більше поступаючись грому рок музики та безмістовному попсовому співу.

Читаючи книгу, мене не покидало відчуття, що її автор Сергій Кречотень не лише об'їздив та обходив чимало місць на Далекому Сході, а й особисто був свідком багатьох подій у житті явлених ним героїв. Насправді ж він ніколи не бував у тих краях. З героями, тим паче родичами, особисто теж не мав можливості познайомитися. Потрібні ж для своєї історичної розвідки матеріали добував насамперед шляхом активного листування з ними, завдяки письмових звернень до архівів та інтернетівських зв'язків з добровільними далекосхідними кореспондентами, які йому постійно забезпечували рідні син Юрій і донька Олександра. Взявшись розповісти про одну з гілок власного родоводу, Сергій Якович несподівано навіть для самого себе явив нам, щедро проілюструвавши історичними документами та фотографіями з сімейних альбомів, чергову трагічну сторінку нашої української минувшини, коли наші єдинокровні брати й сестри в пошуках кращої долі мусили свідомо назавжди позбавити себе Батьківщини. В спадок же їм та їхнім нащадкам залишилася хіба що пам'ять про неї, оспівану в піснях України.

Олексій МИКИТЕНКО,
письменник і журналіст

ШЕВЧЕНКІАНА ОЛЕКСАНДРА МУШКУДІАНІ

Мушкудіані О. Н. За горами гори... (Тарас Шевченко і Грузія): [монографія] / О. Н. Мушкудіані. – К.: КМУ, 2013. – 296 с.; Тарас Шевченко. Лірика. Поезії та поеми / Упоряд., переклад і коментарі О. Н. Мушкудіані. – К.: КМУ, 2014. – 610 с.

Напередодні та у рік двохсотлітнього ювілею від дня народження Тараса Шевченка побачили світ дві книги відомого літературознавця Олександра Мушкудіані, присвячені цій знаменній даті: монографія та об'ємна книга поетичних творів геніального українського митця, перекладених грузинською мовою.

У монографії «За горами гори... (Тарас Шевченко і Грузія)» проаналізовано переклади творів Т. Шевченка грузинською мовою, виконані грузинськими поетами-перекладачами між 1875 та 1980 роками. Предметом дослідження вперше в Україні стали також публіцистичні й літературознавчі матеріали – статті, розвідки, монографії, присвячені великому синові українського народу, що з'явилися в Грузії з 1860 по 2013 роки.

Крім того, уперше в Україні автор намагався висвітлити процес сприйняття творчості українського поета не окремими реципієнтами, а грузинським суспільством у цілому, тобто прагнув ознайомити нашу громадськість з грузинською Шевченкіаною. Одразу зауважимо, що окреслена мета монографії загалом успішно реалізована літературознавцем.

Аналіз грузинських інтерпретацій творів видатного українського митця дослідник розпочинає з першого перекладу «Наймички», який здійснив у 1875 р. Н. Ломоурі. Отже, поезія Тараса Шевченка грузинською мовою зазвучала лише через 35 років після виходу його «Кобзаря». Це пояснюється тим, що, з одного боку, відтворювати в іншомовній стихії тираноборчі строфи Шевченка протягом багатьох років заважало незнання української, а з другого – тим, що царський уряд всіляко гальмував поширення в Грузії його текстів.

У поле обсервації Олександра Мушкудіані потрапили як відомі (Н. Ломоурі, М. Гурієлі, С. Чіковані, Р. Чілачава та ін.), так і майже невідомі

мі переклади поезії Тараса Шевченка грузинською мовою (Г. Наморадзе, С. Хундадзе, Б. Хосіташвілі, С. Шаншіашвілі та багато інших). Загалом, монографія містить чимало покликань на рідкісні, а то й унікальні тексти грузинських інтерпретацій творів Шевченка, оприлюднені в раритетних газетних і журнальних публікаціях, часописах та альманахах («Іверія», «Театрі да цховреба», «Квалі», «Ганатлеба», «Лахті» тощо). Проаналізувавши десятки публікацій перекладів у періодиці, включаючи й раритетні видання, дослідник продемонстрував якнайширшу і якнайрізноманітнішу картину функціонування поезії Т. Шевченка мовою картвелів.

Шлях «Кобзаря» до сучасного грузинського читача насамперед розкриває наполегливе бажання перекладачів наблизити грузинські інтерпретації до того найвищого рівня майстерності, якого сам Шевченко вимагав від перекладача: щоб переклади точно відтворювали оригінал, були такі ж прекрасні, як і оригінальна поезія, щоб перекладач правильно передавав ідею і щоб «стих легче и глубже ложился в сердце» (з листа Т. Шевченка до Б. Залеського від 9 жовтня 1854 р.).

Високо оцінюючи переклади, здійснені Д. Чарквіані та А. Асанідзе, Р. Чілачавою та багатьма іншими грузинськими інтерпретаторами поезії Т. Шевченка, О. Мушкудіані далекий від думки, що ці переклади виконані бездоганно, що вони позбавлені недоліків. Звісно, недоліки є, та й не могло їх не бути, оскільки взаємодіють дуже далекі одна від одної мови і дуже далекі версифікаційні системи.

Говорячи про внесок грузинських авторів у розвиток літературно-мистецьких зв'язків з Україною, зокрема у справу популяризації творів Тараса Шевченка мовою Шота Руставелі та Нодара Думбадзе, дослідник насамкінець зазначає: «Т. Шевченко сьогодні завдяки кільком поколінням грузинських літературознавців, учених, поетів, перекладачів, авторів чисельних статей, розвідок і монографій став у Грузії одним із найулюбленіших і найшановніших поетів. І це є запорукою його невмирущості не лише для українців, а й для близьких їм за духом грузинів» (С. 293).

Написана на високому фаховому рівні, завершена й ґрунтовна студія Олександра Мушкудіані не лише виразно проблематизує важливий і специфічний напрямок перекладознавчих досліджень, але й означає цілу низку перспектив для подальших компаративних узагальнень.

Роль наукової студії О. Мушкудіані досить значна. Однак для нас вона насамперед цінна тим, що це не набір сухих постулатів, хай навіть дуже корисних і вкрай актуальних для сучасних компаративістів і перекладачів, а перевірені творчою практикою шевченкознавчі роздуми, на міцність яких може опертися як молодий, так і досвідчений перекладач. Автор монографії не пропонує готових рецептів на всі випадки інтерпретації поезії Шевченка грузинською мовою. Він лише закликає перекладачів підходити до вирішення будь-якої проблеми творчо, усвідомлюючи, що в мистецтві

перекладу, як і в будь-якому іншому виді мистецтва, вирішують не загальні правила, а відступи від них.

Дослідник переконливо показав, з якими реальними труднощами зіткнулися грузинські перекладачі творів Шевченка. Адже інтерпретація його поезії грузинською мовою вимагала не тільки перекладацького хисту і поетичного таланту, а й великих знань. Позірна простота Шевченкових рядків насправді приховує в собі глибокий і складний зміст, збагнути який може лише людина, озброєна ґрунтовними відомостями з історії українського народу, з філософії, літератури, мистецтва тощо. Тільки сукупність таких знань дає можливість адекватно відтворити ідейно-естетичну глибину і багатобарвну образну палітру оригіналу.

Саме таким перекладачем став Олександр Нестерович Мушкудіані. Народився він 22 квітня 1938 року в Грузії, у смт Местіа. У 1961 році вступив до Тбіліського педагогічного інституту ім. О. С. Пушкіна на філологічний факультет. У 1962 році за обміном студентів між Грузією та Україною продовжив навчання на філологічному факультеті Київського педагогічного інституту ім. О. М. Горького (за спеціальністю – «українська мова і література»), який закінчив у 1966 році. Відтоді й почалося його захоплення творчістю Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, інших класиків нашої літератури, милозвучна мова яких стала другою рідною мовою і для самого «українського грузина». З 1966 по 1968 р. О. Мушкудіані працював власним кореспондентом Грузинського радіо і телебачення в Абхазії. У 1968 році був зарахований до аспірантури за спеціальністю «українська література» Київського педінституту ім. О. М. Горького, згодом захистив кандидатську дисертацію на тему: «Українсько-грузинські літературні взаємини кінця 20–30-х років ХХ ст.», одружився з українкою і назавжди залишився жити в Україні. З 1974 по 1996 р. працював в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (молодшим, старшим науковим співробітником, завідувачем відділу). Паралельно читав лекційні курси «Літератури народів Сходу» в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка та в інших вищих навчальних закладах України. У 1996 році захистив докторську дисертацію на тему: «Роль перекладу в грузинсько-українських літературних зв'язках». З 1996 року керує кафедрою української і світової культури та літератур Київського міжнародного університету. З 2006 року обіймає також одночасно посаду директора науково-дослідного Інституту цього ж університету.

Отже, як бачимо, чудове знання історії України, побуту й традицій нашого народу, його культури, глибока орієнтація в поезиці усіх творів Т. Шевченка на фоні тогочасної епохи сприяло творчому успіху Олександра Мушкудіані, який включився в змагання з видатними грузинськими перекладачами за адекватне відтворення поезії Т. Шевченка мовою картвелів.

До книги «Тарас Шевченко. Лірика. Поезії та поеми» в перекладі грузин-

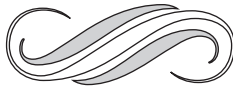
ською мовою увійшло понад двісті творів українського поета. Серед них як перлини лірики Шевченка («Лілея», «Садок вишневий коло хати...», «Сонце заходить, гори чорніють...», «Не гріє сонце на чужині...» тощо), так і поеми «Тарасова ніч», «Гамалія», «І мертвим, і живим...» та інші. На сьогодні це найповніше видання поетичних творів Шевченка в інтерпретації грузинською мовою, що заслуговує на серйозну розмову у фахових часописах.

Книзі поетичних інтерпретацій передує ґрунтовна передмова О. Мушкудіані «Нестаріючий, молодий», присвячена осмисленню місця і ролі творчості Тараса Шевченка в духовній скарбниці людства. Переклад поетичних текстів українського митця здійснено за академічним виданням: Тарас Шевченко. Повне зібрання творів у дванадцяти томах. – К.: Наук. думка. – Т.1, 1989; т.2, 1991.

У примітках використані коментарі зазначеного видання та інші джерела.

Щиро переконаний, що фундаментальна шевченкознавча розвідка Олександра Мушкудіані, як і найповніше на сьогодні видання поетичних творів геніального українського митця в перекладі грузинською мовою, знайде свого зацікавленого читача й посяде належне місце в новітніх Шевченкіанах.

Володимир КУЗЬМЕНКО

«ГОРІТИ КРАСИВО ЖІНКА УМІЄ...»

Валентина Михайленко. Крик перелітного птаха. — Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2014. — 72 с.

Відгук чи рецензію на книжку поетеси, де домінує інтимна лірика, на мою думку, повинна писати жінка. Вони, жінки, вразливіші до кохання, їхні емоції більш оголені. А якщо в котроїсь жіночки з'явиться ще й почуття заздрощів до авторки книжки, то вважайте цю книгу вдалою, а то й талановитою. Сподіваюся, що рецензентки напишуть щось переконливіше і про збірку Валентини Михайленко.

Це не перша збірка її поезій. Окрім того вона авторка роману «Ніхто й ніколи», повістей «На лезі радості», виданій, до речі, у видавництві «Зелений пес» братів Капранових, і «У лабіринтах трикутника», краєзнавчих нарисів, виданих окремими книжками. Однак саме інтимна поезія розкриває найтонші струни її душі, спонукає сказати найнесподіваніше «Я».

Ось як у цих поезіях: *«Кохання перше: // сяяло, мов зірка...// За ним ридати довелося гірко...// Кохання друге: // все ще — на довіру...// Шаленство, ревності, // краєчок прірви...// Кохання ечне: // пристрасть незбагненна...// На ший камінь, // а серце — шматками...// Кохання з тилу, // в профіль і в анфас — // містерія із флером декадансу...// Шматує невимимо воно нас, // а ми йому все роздаєм аванси...»*; *«Ти марево моє // серед пустелі, // де Мендельсона грають менестрелі...// Фантазія // на тему пана Гюґо...// Та не твоя я, // і не Евридіка...// Ти привид, // марево, // фантазія — // Орфей...// Гість від Амура — // тінь моїх ночей...»*

Тут немає запаморочливих метафор, якими оперують молоді письменники, проте є одвічні думки, які не перестають говорити поети всіх часів і народів і які талановито варіює і передає на свій лад Валентина Михайленко: *«Запалить жінку...// Й дізнається, // що вона — свічка...// Горіти красиво жінка уміє...»*; *«Я тут — з тобою...// Лиш з тобою! // Жалі — водою...// Туга — водою... // Я тут — роса, // і тут я вітер...// І тут так // хочеться // хотіти...»*

Біда лише в тім, що ці поезії вміщені, за совковим принципом, не на початку, а в кінці книжечки. Навіть найактуальніший вірш про сьогодні, такий собі громадянський інтим, згубився на її сторінках:

*Відлітувало літо,
відосеніла осінь,
і знов зима зиміє
непроханою гостею.*

*У напрямку блокпосту
крадеться сиволапа
і пурпуром калини
на біле сліпо капає...*

*Вдягають балаклави
і люди, і світила —
й земля така маленька
у вирізі прицілу...*

Чомусь після цих рядків згадалися майже класичні рядки Станіслава Чернілевського: «Теплота родинного інтиму. //Ще на шибках досвіток не скрес. //Встала мати. Мотузочком диму //Хату прив'язала до небес». Нехай же буде і лірика громадянського інтиму, і поезія «теплоти родинного інтиму», і власне інтимна, коли так болісно сприймати, як у вірші Валентини Михайленко, «Цей стан душі // якийсь пекельно-змучений, // у нім дощі, // і я у нім розлучена // з коханням тим, // що долею //приречене».

Володимир МИКОЛАЄНКО

«НЕ ІДЕАЛІЗОВАНІ ПОСТАТІ, А ЖИВІ ЛЮДИ...»

Володимир Сапон. «Меди і полини історії». — Чернігів, ТОВ «Видавництво «Десна-Поліграф», 2013. — 208 с.

Щойно прочитав чергову історико-краєзнавчу книгу «Меди і полини історії» Володимира Сапона, відомого на Чернігівщині і за її межами поета, прозаїка, публіциста, журналіста та краєзнавця і хочу поділитися враженнями від неї з метою заохотити своїх земляків познайомитися з результатами цікавої мандрівки автора в глибини історії Сіверського краю, і не тільки.

Перший розділ книги складається з сорока семи есеїв. У кожному з них мовиться не про глобальні історичні події, а про більше і менше відомих учасників таких подій, яких не подано, так би мовити, монументально, а зі всіма їхніми людськими рисами (і не лише позитивними). Отож перед нами не ідеалізовані постаті, а живі люди, близькі нам, бо тією чи іншою мірою чимось подібні до кожного з нас.

Щоб не бути голослівним, звернуся до есея «Геній і генеральша», у якому йдеться про Анну Керн, яка понад десять років мешкала зі своїм другим чоловіком Марковим-Виноградським у нашому містечку Сосниці, де знаходилося її родовідне коріння по лінії Полторацьких.

Генеральша Анна Керн ввійшла в історію «как геній чистой красоты» завдяки Олександру Пушкіну, який був, як кажуть, по вуха закоханий в ту жінку-красуню («Я помню чудное мгновенье») та композитору Глінці, що створив романс з тією ж назвою. Отож, дякуючи цим двом талановитим митцям, десятки поколінь сприймають образ Анни Керн і справді «как геній чистой красоты», який ніби знаходиться на високому п'єдесталі. Але Володимир Сапон переносить ту жінку з п'єдесталу на грішну землю, і в такий спосіб монумент олюднюється.

«Наївний поет! — мовить автор. — Кілька років тривало його платонічне кохання до генеральші. А вона тим часом, залишивши чоловіка, ділила свої ночі з його ж друзями — поетом Аркадієм Родзянком, зі своїм двоюрідним братом Олексієм Вольфом, молодшим за неї на п'ять років. Та хіба тільки один Пушкін прагнув її в своїх помислах. В Анну закохався і його брат Лев, у захопленні від неї був і престарілий батько Сергій Львович, і молодий поет Дмитро Веневітінов». І невдовзі «Пушкін назвав свого «генія чистой красоты» у листі до товариша «вавілонською блудницею», у листі до товариша написав про генеральшу ще образливіше».

Отакі трапляються в житті парадокси і жарти долі. Якби не палка уява емоційного Пушкіна про жінку, яка не відзначалася, окрім вроди, ніякими особливими талантами, мало б хто і знав. І ще таке: Анна Полторацька вийшла заміж за генерала Керна, старшого за неї на 35 років. Другим її чоловіком був Марков-Виноградський, молодший за неї на 20 років...

А ось ще один коротенький есей «Всім подібний Йордан до річки Снов». Понад 900 років тому (десь в XII столітті) «руської землі ігумен» Данило побував на Святій землі і згодом у своїй книзі «Життя і ходіння Данила, ігумена землі Руської» писав: «Всім же є подібний Йордан до річки Снов: той і в ширину, і в глибину, і лукаво тече і швидко вельми, якже і Снов-річка»... І ось авторська кінцівка есея: «А може, не просто випадкова схожість? Заглянімо до сучасних енциклопедичних видань і порівняймо: довжина Йордану – 252 кілометри, нашої Снові – 253. Цього, звісно, не відав ігумен Данило. Але, можливо, передчував...»

У підтексті цієї кінцівки, окрім якогось містичного натяку, є ще такий патріотичний зміст: мовляв, і ми не ликом шиті, може, і святість нашої Снові не менша, ніж Йордані.

Ось тут ми маємо справу не лише з дослідником, але й з письменником, який не просто пише, а щось немов закодовує не то в рядках, не то поміж рядками.

Весеї «Князь Гліб міряв море» йдеться про династію чернігівських князів, нащадків Ярослава Мудрого, описано тодішні князівські міжусобиці і їхні звичаї. І згадується князь Гліб Святославович, якого після серйозних випробувань доля закинула на берег Керченської протоки, до колишньої Тмутаракані (до речі, вотчини чернігівських князів). І сучасники з напису на знайденому камені дізналися, що князь Гліб по замерзлому морі проміряв відстань від Тмутаракані до Керчі (1400 сажень). Автор зазначає таке:

«Тмутараканський камінь є значною пам'яткою давньоруської епіграфіки. Із 1851 року він зберігається у Санкт-Петербурзькому Ермітажі, нагадуючи, що серед князів Давньої Русі, передовсім чернігівської династії, були не тільки хоробрі воїни, мудрі правителі, будівники храмів Божих, творці книг, а й люди інших захоплень і уподобань. Серед них, звісно, і Гліб Святославович, якого варто вважати першим вітчизняним географом».

Я, як читач, занурююся у глибини підтексту названого есея. І проймаюся гордістю за свій історичний родовід. І гадаю собі так: «Ось ми які, українці-русичі! Виявляється, ще у 1068 році князь Гліб уже робив географічні до-

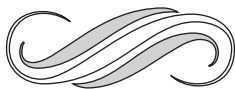
слідження. Наш же так званий «старший брат» вигулькнув серед напівдиких мисливських племен і там стверджувався, як писав видатний російський історик Покровський, «на кістках інородців, і в жилах теперішніх великоросів тече принаймні 80 відсотків фінської крові».

Отоді боярин Стефан Кучка на річці Москва («гниловодна») заснував хутір, обнісши його дерев'яним частоколом, що на мові тамтешніх аборигенів називався «кремль». І той хутір (Москва) згадується вперше під 1147 роком. З того часу починається кривава політика так званих «великоросів» проти Києва і, як бачимо, продовжується й нині...

Із отих десятків есеїв ми дізнаємося про маловідомих чи напівзабутих наших земляків, а про відомих дізнаємося таке, якого з різних причин (здебільшого політичних) не могли знати.

Отож хто хоче ознайомитися з живою і досить цікавою історією Сіверського краю, має спробувати дістати книжку Володимира Сапона «Меди і полини історії». І я впевнений: хто заглибиться в неї, буде берегти її як неоціненний духовний скарб. Біда лише в тому, що не так просто цю книжку знайти, бо тираж її — лише 300 примірників, а сучасне книгорозповсюдження, м'яко кажучи, не на висоті.

Микола АДАМЕНКО,
Сосниця

«ТИ ПРИХОДИШ ОПІВНОЧІ, КОЛИ З НЕБА ЗОРІЮТЬ ДУШІ...»

Тетяни і Сергій Дзюби. Остання кочівля любові : поезії / казахською та російською мовами – перекладачі Ауезхан Кодар, Володимир Ільїн. – Алмати (Казахстан): Золотий вік; Україна, Букрек, 2014. – 176 с.

«Ваші вірші, дорогий Сергію, мені дуже сподобалися. Вони напрочуд органічні, неначе зіткані з самого буття, ніжного, я б сказав, буття. У них – культ любові й повага до часу, до кожної миті.

А у Вашої дружини Тетяни вірші – суворіші, хоч теж надзвичайно цікаві! Це – цілющий бальзам на мої рани!!!

Радий, що на цій величезній планеті ми зустрілись і що Ви виявилися такими небайдужими Людьми. Хай береже Вас Господь!»

(З мого листа до Сергія Дзюби, 20 травня 2014 р.)

Збірки українців Тетяни та Сергія Дзюби, хоч і вийшли під однією обкладинкою, – різні. Автори взяли участь у міжнародному літературному проєкті, де відомі поети з різних країн переклали їхні вірші 55-ма мовами світу. Проєкт виявився дійсно унікальним і успішним: щодо цього українські письменники – подружжя з Чернігова, лауреати Міжнародної літературної премії імені Людвіга Нобеля (Малої Нобелівської премії) та багатьох інших почесних міжнародних літературних нагород, справедливо утримують пальму першості.

До речі, таку конфігурацію французький філософ Дельоз називав 1 + 1 і вважав, що тільки в таких множинах можна зберегти свою індивідуальність. Адже фактично автори об'єднуються лише в момент випуску книги, а якщо говорити про їхню творчість, кожен працює на власний розсуд.

Отже, які ж відмінності між ними? На мій погляд, у віршах Сергія переважає загальнолюдське начало, а в поезіях Тетяни – національне, але з невеликими застереженнями. Вони – з покоління, яке в 90-х було достатньо дорослим. І, тим не менш, молоді люди з радістю сприйняли буремні зміни. Перебудову, розпад СРСР, парад суверенітетів, дикий, однак все-таки ринок; адже з'явилася можливість читати й дивитися, що хочеш. Особливо остання обставина, а також дух глобалізму, безмірно розширювали їхнє сприйняття; й це розширене сприйняття є і в Тані, і ще більше – у Сергія.

У вірші «Дещо про любов справжнього непрофесіонала» він пише:

Душа філософа – щира й водночас недоторкана, як музика.

*Я люблю Бога і відчуваю його присутність –
навіть у переповнених тролейбусах.*

Тому мало ходжу до храму. Особливо на великі свята.

Там суєтно.

Відчуваєте? Тут – і культ філософа, й проникливе передчуття Бога, і внутрішня полеміка з тими, хто ці поняття профанує. Ось усе це я й назвав би пріоритетами інтелігенції 90-х.

* * *

На віях – осінь, в косах – перший сніг,

А очі прагнуть молодого літа...

Хотіти – гріх, і не любити – гріх,

І гріх любити неталановито!

Пречиста осінь, твій опальний друг

Цю старість приміряє лицемірно...

Одна метагалактика покірна:

Космічний біль і безкінечний круг.

А тут автор зайнятий переосмисленням поняття гріха. Адже зазвичай гріх – потурання своїм пристрастям, неможливість відмовитися від спокуси. Втім, у автора гріх – не покохати гідну жінку, однак і в цій любові треба бути виключно талановитим, а інакше – гріх! Причому це не якийсь абстрактний гріх, а гріх перед собою, смертним. Оскільки в порівнянні з життям Всесвіту, життя людське – жалюгідні крихти. Про це так незвично, образно – у другій строфі. Для мене тут, якщо говорити про філософію, вибудовується ряд від Жоржа Батая – до Жана Бодріяра. Такого теж не могло бути за радянських часів!

Поезія українки Тетяни Дзюби (Мурзенко) – це теж продукт свідомості, розширеної глобалізмом. Чого тільки немає в її талановитій, інтелектуальній творчості! Наприклад, у космології – яскраво виражена деміургія, коли

жінка і море начебто рівні в своїх креаціонізмі та мінливості, виступаючи в якості організаторів земного буття; в релігії – це пам'ять про давнє язичництво (Перелесник), а також – про Ісуса.

*Ти приходиш опівночі, коли з неба зоріють душі
акапельним співом над соборами сімома,
як на відстані подиху чорно і всюдисущо
розпросторює крила пес летючий Сімаргл.*

*Ти приходиш лічити шпиталі, шпилі,
шпиль розколюєш диханням і танками свіч.
Ти розгойдуєш місто, як судно розгойдують хвилі,
у некрополі осені з вічністю віч-на-віч.*

(«Балада про Перелесника»)

До речі, відчувається і вплив польського католицизму:

*Я вперто раз по раз повторюватиму молитву,
так, наче вкотре, набираючи потрібний номер:
«Почуй мене, Господи, почувй...»
У костелі на березі річки
серед впокорених гордих шляхтянок,
з силуетами запалених свічок,
свічками зусібіч обступлених.
І тягтимуться вени, напнуті, шорсткі, протуарів
до тебе, до річки.
І перетяжі до води за полегшенням спадатимуть,
де на листках-човнах осінь відпливає,
багряними ордаліями за собою
спаливши мости.*

(«Біля кляштору Босих Кармелітів»)

Тема бурхливої сучасності пронизує всю поетичну збірку Тетяни. А ось тема кохання подана ніби непомітно, буденно, без надриву, але так чарівно!

*Я зіграю тобі свою юність,
ти зіграєш мені свою вірність,
природа чотири рази перефарбує
декорації...*

(«Режисер приб'є до сцени монету...»)

І зовсім очевидний культ осені, через яку зазвичай у Тетяни проглядає ця сама любов:

*хорали осені на вулиці Листопадового Чину
присмерк Європи присмак кави
резиденція мишачого короля
(предки львівських мишей прописалися
тут ще за Польщі та Австрії)
якого ніяк не вполюють кам'яні леви
наша зустріч випадкова веселкою край неба
(«Хорали осені...»)*

Мабуть, це через те, що обидва автори – на порозі осені. Треба думати, що й назва книжки – «Остання кочівля любові» – про це. Про те, що третій період свого життя потрібно наповнити змістом та значенням і, природно, любов'ю в усіх аспектах цього слова.

* * *

Українські письменники Тетяна та Сергій Дзюби отримали почесну нагороду в Казахстані – стали лауреатами Міжнародної літературної премії «Золотий асик». За казахськими народними традиціями, «асик» – символ щастя, удачі й добробуту. Урочисте нагородження відбулося в Алмати під час святкування ювілею журналу «Тамир». Крім українців, престижну відзнаку одержали, зокрема, знамі письменники – Бахит Кенжеєв (США) і Олексій Грякалов (Росія). Засновники нагороди – асоціація «Золотий вік» та журнал «Тамир». Лауреатів визначало міжнародне журі, до якого увійшли відомі письменники з одинадцяти країн світу: Казахстану, України, Словенії, Канади, Швеції, Туркменістану, Литви, Вірменії, Узбекистану, Білорусі та Росії. Очололював журі письменник зі Словенії Петар Боянич.

Сергій і Тетяна Дзюби відзначені за свої поетичні зарубіжні книжки, зокрема нову збірку віршів «Остання кочівля любові», а також публікації в журналі «Тамир».

Ауезхан КОДАР,
*казахський письменник, перекладач, культуролог, філософ,
головний редактор журналу «Тамир»*

Валерій ДЕМЧЕНКО

Валерій Демченко – гуморист, сатирик, публіцист. Заслужений журналіст України, лауреат літературної премії ім. Остапа Вишні за 2014 рік. Член головної редакційної колегії журналу «Трибуна».

У шістдесятих роках минулого століття доля пов'язала його з Чернігівщиною. Випускник Українського інституту інженерів водного господарства, працював за фахом, обирався першим секретарем Городнянського райкому комсомолу, працював у Чернігівському обкомі комсомолу, ЦК ЛКСМУ, Київському міському партії, Київській, Українському відділенні Міжнародного центру наукової культури, Верховній Раді України.

Друкватися почав у чернігівських газетах «Деснянська правда» та «Комсомольський гарт». Згодом – у газетах «Молодь України», «Комсомольское знамя», «Сільські вісті» (сторінка «Весела світлиця»), «Літературна Україна», «Отчий поріг», журналі «Трибуна», багатьох наукових журналах і збірниках.

Автор збірок сатири і гумору «Граблі в Україні – більше, ніж граблі» (2010, 2012 рр.) та «Який час, такі й герої» (2014 р.).

ВРЯТУВАТИ ДЕПУТАТА

Мешканців нашого будинку зібрала у дворі надзвичайна подія. Собаки загнали на тополю загального улюбленця – дворового kota Депутата. Звали його так, мабуть, тому, що вигляд мав дуже вже поважний (у чепуруна блискуча чорна шубка, білий «галстук» на шиї). А може, ще й через те, що, перебуваючи на дворовому утриманні, не виконував своїх прямих «депутатських» обов'язків – не ловив мишей.

Поки кіт на самій маківці дерева жалібно кликав людей на поміч, а

натовп обговорював план його спасіння, я скористався нагодою, щоб провести серед сусідів бліц-опитування: навіщо люди пруться в депутати, витрачаючи на вибори мільйони зелених? Репрезентативність аудиторії – прямо, як у студії «Шустер-лайф». Учасників майже стільки ж. Чоловіків та жінок приблизно порівну. Вікові категорії: від другорічника Вовочки із четвертого класу – до дев'яностолітнього глухого діда Пантелія. Спектр професій: від бізнесмена Максима до бомжа Васі, що харчується з нашого сміттевого контейнера.

– Відповідають охоче і наперебій.

– Щоб грати на засіданнях Ради у морській бій (Вовочка).

– Щоб смачно обідати в їдальні Ради (бомж Вася).

– Щоб «кришувати» свій бізнес (бізнесмен Масим).

– Щоб їздити з топ-моделями на престижні курорти (міс нашого двору Анжеліка, яка небезпідставно претендує на статус експерта з цих питань).

– Щоб показати всім, які вони круті: в костюмах від Армані, крокодилячих черевиках та «Ролексах» на руках (продавець секонд-хенду Рая).

– Щоб розім'яти м'язи та почесати кулаки під трибуною парламенту. А їм за це нічого не буде (Микола, якого сьогодні ще не затримувала міліція).

– Щоб писати закони (пенсіонер з інтелігентською борідкою та газетами під пахвою).

– Хто ж із депутатів тепер пише закони? Це вже анахронізм. Нардепи лише голосують. Закони пишуть їхні помічники, штатні працівники апарату та спеціалісти фірм і компаній, інтереси яких лобіюють у Раді (колишній помічник-консультант).

Варіантів відповіді, мабуть, було б ще багато, але у двір вкотився чорний «Лексус». У супроводі чотирьох бодігардів із машини вислизнув сам депутат по нашому виборчому округу. В натурі виборці бачили його вперше, але відразу впізнали за картинками з телевізора.

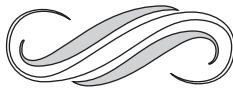
– У вас проблема? – діловито поцікавився наш обранець. – Вирішимо!

По мобільнику комусь віддавав розпорядження, лаявся. Хутко у двір прибула пожежна машина з довжелезною драбиною. Еменесники діяли професійно – і за мить пухнастий втікач був уже на руках у депутата, головного героя імпровізованого мітингу. Двір дружно заплодував. А депутат під прицілом телекамери, яка раптом опинилася тут, як рояль у кущах, розчулено пообіцяв і надалі турбуватися про своїх виборців. Сказав, що нашому Депутатові призначить пожиттєву стипендію із власного фонду. Звелить підшукати йому достойну подружку, а усіх бажаючих забезпечить елітним котячим приплодом. Ті, хто запишеться

у його прихильники на наступних виборах, отримують ще й по баночці «Віскасу». Вася хотів було попросити, щоб і йому виділяли по баночці «Віскасу» хоча б у свята, але посоромився.

Виборці збуджено фотографувалися зі своїм депутатом. А Вася намагався потрапити ще й в об'єктив телекамери. Хотів розповісти людям про щось важливе. Не про своє життя (кому воно потрібне?), а про кота Депутата. Як приніс його у двір ще худим кошеням. Як ділився з ним харчами, знайденими у контейнері. Як потім, бувало, доїдав за Депутатом те, чим пригостили його добрі люди (траплялись і сир, і домашня ковбаса, і навіть бутерброди з ікрою). Вихованець був на диво акуратним: ніколи не волочив їжу по землі, їв тільки зі своєї мисочки. Але більш за все Депутат любив, коли Вася чухав його за вушками. Співав йому за те своє «мур-мур». Інколи навіть облизував немиті руки...

Та благородні наміри Василя виявилися марними. Бодігарди безцеремонно витіснили його за межі кадру. А телеканал найчесніших новин в екстрених випусках кілька разів показав сюжет про звіт відомого депутата перед своїми виборцями. Здається, перемогу нашому обранцеві на наступних виборах уже гарантовано.

Людмила ШУТЬКО

ЦУЦИК ЛЮ

На півночі України, у місті Чернігові, жив собі хлопчик Марко. Ріс допитливим та кмітливим. Матуся його була ще молода й навчалася в медичному коледжі, бо дуже хотіла стати лікарем.

Марко залишався вдома зі старенькою нянею, котра, стомившись, хутко засинала й гучно хропіла. Хлопчик, як і всі дітлахи, був непосидючим: зазирає повсюди й витягав усі речі, які міг дістати. Не обходилося без того, аби щось не звалити додолу – скажімо, будильник чи програвач. І якщо вже вдавалося відкрити шухляду, то брав та кидав на підлогу все, що потрапляло під руку – будь-який одяг

чи взуття! Отож Марко влаштував такий гармидер, що не раз був покараний за це.

Та понад усе на світі хлопчиківі подобалося мріяти. Він прагнув швидше вирости, стати дорослим і бути лісником, щоб жити серед рослин і тварин, розмовляти з ними.

А ще, як будь-якій нормальній дитині, Маркові дуже хотілося мати песика, бавитися з ним і весело проводити час.

Янголятко зрозуміло, чого бажає хлопчик. Ми знаємо, що янголи люблять людей, а найбільше – дітлахів. Отож янголятко перейнялося мрією Марка. Але як йому допомогти? Звісно,

найкраще звернутися до чарівного дідуся – Великого Янгола й попросити його, аби підказав, як найліпше втілити мрію дитини.

Великий Янгол був вельми мудрим і розважливим. Він відповів: «Авжеж, порадуємо малюка! У нього є чуйна бабуся. Треба тільки познайомити її з хорошим песиком...».

І сталося диво! Бабуся, як завжди, поверталася додому дорогою, що проходить поблизу школи. Там, на клумбах, ростуть кущі розмарину. Щоразу, чимчикуючи повз квітник, старенька жінка зривала гілочку, аби приготувати смачні коржі з розмарином. Та цього вечора тільки-но бабуся схилилася над кущем, як раптом почулося жалібне повискування. Бідолашна жінка розгубилася, аж сумка випала з рук! Заходилась її піднімати і... помітила цуценя, яке тремтіло від холоду.

– Моє маленьке, хто ж тебе покинув? Ти, мабуть, голодне? Не сумуй, я про тебе подбаю! – погладила песика бабуся. – А як же тебе звати?

– Лію... – подумки підказало жінці янголятко, що, невидиме, перебувало поруч.

– Лію, дорогенький, ходи сюди, не бійся! – лагідно покликала бабуся. – Запрошую тебе до себе додому. У мене є молочко з печивом. А ще – тепла ковдра й великий зручний кошик, де ти зможеш прекрасно відпочити. Поїси, зігрієшся, поспиш досхочу... То як? Ідемо?

Песик вдячно завертів хвостиком і побіг поруч із жінкою. Він був напрочуд гарненьким: світло-коричнева «шубка», спереду – білосніжна грудка, на хвостіку – білий чубчик та ще й на лапках – біла шерстка, немов домашні капці. Така дивовижна гра кольорів! Просто неймовірний собачка, наче намальований вигадливим художником!

Чимчикуючи додому, бабуся не переставала щиро захоплюватися своїм новим знайомим, заспокоювати його:

– Який же ти чудовий! І як могло трапитися, що тебе покинули в куцах? Не хвилюйся, Ліо, я тебе догляну. А згодом, тільки-но оклигаєш і зможеш вирушити в дорогу, відвезу тебе до свого улюбленого онука. Це – дуже хороший хлопчик. Відчуваю, він чекає на тебе з великим нетерпінням!

Минув місяць, і старенька жінка виконала свою обіцянку – поїхала до Чернігова й подарувала гарнесенького і веселого песика щасливому Марку.

Так, дякуючи добрим янголам та співчутливій бабусі, збулася заповітна мрія хлопчика.

ЗАКОН РАДОСТІ

Живуть собі консервні баночки. Звичайні, бляшані. Виготовляють їх на заводі й відправляють на різні підприємства. Там їх заповнюють м'ясом або рибою. Чи фруктами. Або овочами: горошком, квасолею, кукурудзою... Потім баночки розвозять по крамницях і виставляють на вітрини.

Вони дуже пишаються собою, бо відчувають, що завжди – в центрі уваги. Адже мають яскраві красиві етикетки, а головне – приносять користь людям. Тому щасливі!

Шляхетні жителі, посмакувавши їхнім вмістом, збирають уже порожні бляшанки окремо від інших відходів і відносять до спеціального контейнера. Цим баночкам дуже таланить! Невдовзі вони надходять до заводу – на переробку, після якої знову стають, мов новенькі. Отже, у них починається нове цікаве життя!

А ось баночкам, які купує синьйор Енцо, не щастить. Бідолашні! Вони більше ніколи не потраплять на прилавки крамниць! Бо цей нехороший дядечко наказує своїм слугам викидати порожні бляшанки разом із пір'ям від общипаних курей просто в річку. Можете собі уявити?! Життя баночок припиняється. Безвідповідальний Енцо навіки позбавляє їх можливості пізнати чудові миті нового народження, щоб знову приносити користь і бути щасливими. Адже щастя – це коли ти відчуваєш, що комусь по-справжньому потрібний.

Звісно, річка – неабияка красуня. Але що вона може вдіяти зі старими бляшанками? Нічого! Вони заіржавіють, вкриються мулом... Їм страшно. Вони бояться і крижаної води, і свого безславного кінця. А ще потерпають від того, що можуть завдати комусь болю. Адже і дорослі, і діти влітку, рятуючись від немилосердної спеки, залюбки купаються в прохолодній річечці. Однак хтось може ненавмисне на-

ступити на викинуту бляшанку й порізати ногу!

Авжеж, річка – прекрасна. Вона дивовижно вабить нас. Милують око стрункі тополі, які мало не торкаються хмаринок, і розлогі верби, чарівно схилені над водою (цікаво було б послухати, про що вони перемовляються з тихоплинною річечкою). А скільки тут росте цілющих трав! Ось – кульбабки, чистотіл, кропива... І вода – така чиста, що можна, наче в дзеркалі, побачити своє відображення, чудово роздивитися дно.

Але баночки бояться крові. Їм шкода людей, які можуть невинно постраждати. І тварин,

котрі приходять сюди втамувати спрагу. П'ють життєдайну воду дикі кози, кабани, зайці, лисиці, вовки, куниці... Цілими родами приповзають змії... І кожна жива істота будь-якої миті ризикує поранитися! Навіщо ж так нерозсудливо наражати когось на небезпеку та ще й забруднювати красуню-річечку?!

Казочка моя – проста. Та вона – про головне: жити потрібно не лише для себе, але й для інших: людей, тварин, птахів, рослин, усього мінливого й дивовижного світу. Бо скільки віддаватимеш – стільки й отримаєш! Такий закон радості. Щоб усвідомити це, варто прочитати казку. Прочитати й зрозуміти, що ти – небезнадійний, бо можеш допомагати іншим. Адже без таких людських вчинків просто неможливе повноцінне, гармонійне життя.

І хай у твоїх руках – звичайна бляшанка, стався до неї з повагою. Бо хто знає, ким ти будеш у наступному житті – людиною, звіром, сонцем, вітром, кораблем, янголом?

Наша казка продовжується. А за нею прийдуть інші казки – радісні й сумні, як люди. Обери свою!

Італія

Малюнки Марини СКОРОБАГАТЬКО

Літературний
Чернівці

На першій сторінці обкладинки

«НА МАЙДАНИ КОЛО ЦЕРКВИ...»

У центрі села Піски Бобровицького району на Чернігівщині, неподалік славнозвісного Тичинівського майдану (згадаймо вірш поета «На майдані коло церкви...»), на тихій зеленій вулиці розташований Пісківський історико-меморіальний музей П. Г. Тичини.

Музей знаходиться у родинній хаті поета, відтвореній за кресленнями родича Тичини — архітектора Андрія Ноздріна та спогадами сестри поета Оксани Григорівни. Справжня оселя Тичин була спалена під час каральної операції за дії партизанів у 1942 році.

Хата білостінна з обкладеною дошками призьбою, з голубими лиштвами, з світло-брунатними дверима. Просторі сіни, а за ними — перша кімната.

Зараз тут розміщена етнографічна експозиція, яка відображає побут селян кінця XIX – початку XX століття. В центрі – селянська піч, ліворуч якої піл, де на ряднині стоять великі макітри, полив'яний ківш. На коминку – газова лампа. На черені висушені польові та лугові трави, квіти. Меморіальних речей чи предметів побуту родини Тичин не збереглося. Однак один з листів, написаних бурсаком-Тичиною додому, оздоблений малюнком, де зображена їхня родинна хата. Цей малюнок – втілення дитячої любові до своєї родини та до своєї домівки.

Експозиція музею продовжується в сусідньому приміщенні музею. Історичний відділ розміщується в п'яти залах. Перший зал присвячений флорі й фауні Бобровицького краю, для оформлення якого були використані місцеві матеріали. У другому залі експонуються тимчасові виставки. Третій зал розповідає про культуру і побут села, знайомить з виробами народних майстрів, робочим та святковим одягом селян кінця XIX – початку XX століття.

Четвертий зал розповідає про роки Другої світової війни, де зібрані матеріали про страшну трагедію села Піски: 28 грудня 1942 року тут було знищено 859 жителів, із них більше 300 чоловік живцем спалено в місцевій церкві.

Одна з кімнат присвячена Павлові Тичині. Шість стендів, книжкові полиці, вітрини ведуть у світ життєвого та творчого шляху поета. В центрі кімнати – погруддя поета. У вітринах – книги, подаровані музею з дарчими написами Юрія Збанацького, Олеса Гончара, Петра Панча та інших знаних письменників, а також меморіальні речі поета – сорочка, краватка, окуляри, ручка. Представлені експонати, надані дружиною поета та, після її смерті, Київським літературно-меморіальним музеєм-квартирою Павла Тичини.

На подвір'ї біля стін оселі стоїть пам'ятник поетові. Перед хатою – криниця.

Ще й досі в центрі села росте старезна Тичинівська липа, яку мешканці села вважають своєю святинею. Саме про неї Тичина написав свій вірш «Ви знаєте, як липа шелестить у місячні весняні ночі?»

Мар'яна КОВАЛЬЧУК

Літературний ЧЕРНІГІВ

Щоквартальний мистецький журнал
літературної спілки «Чернігів»

Заснований у 1992 р.

Випуск 1 (69) 2015 р.

Комп'ютерна верстка
Валерія Лозового

Дизайн обкладинки
Олени Саченко

Коректор
Ольга Василенко

*Редакція не завжди поділяє думки авторів,
що публікують свої твори в журналі.*

Рукописи розглядаються тільки в електронному
варіанті (на дисках) з обов'язковим роздрукуванням.

Адреса редакції:
м. Чернігів, 32, вул. Доценка, 13, кв. 2,
телефони: 95-40-26, 95-10-37

Свідоцтво про державну реєстрацію:
серія ЧГ № 007 від 30 листопада 1993 року.

Підписано до друку 23.03.2015 р. Формат 60x90/16.
Ум. друк. арк. 11,0. Обл.-вид. арк. 11,0
Папір офсетний. Друк офсетний. Зам. № 0106. Тираж 500 прим.

Віддруковано Лозовий В.М.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 3759 від 14 квітня 2010 року
14027, м. Чернігів, вул. Станіславського, 40
Тел. (0462) 972-661

літературний
ЧЕРНІГІВ

*...чудо якесь, ранковий міраж, сяюча казка,
що, однак, не розвіюється, височіє в реальності:
то відкривсь на горі старовинний Чернігів
на екрані світанкового неба.*

О. Гончар

